

KUZEY SOMALİ'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ

(1559-1916)

Mohamed Osman SALAH

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2015

KUZEY SOMALİ'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ
(1559-1916)

Mohamed Osman SALAH

T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir
2015

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mohamed Osman SALAH tarafından hazırlanan Kuzey Somali'de Osmanlı Hakimiyeti (1559-1916) başlıklı bu çalışma 22/10/2015 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç.Dr.Adnan ADIGÜZEL

Üye: Yrd. Doç.Dr. Musa KILIÇ
(Danışman)

Üye : Doç. Dr. Hayrettin PINAR

Üye: : Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Üye: Yrd.Doç.Dr.Sedat BİNGÖL

ONAY

.../.../20....

(İmza)

Prof.Dr.H.Hüseyin ADALIOĞLU
Enstitü Müdürü

22/10/2015

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Mohamed Osman SALAH

ÖZET

KUZHEY SOMALİ'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ (1559-1916)

SALAH, Mohamed Osman

Yüksek Lisans-2015

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç.Dr. Musa KILIÇ

Kuzey Somali, Aden Körfezi'nin batısında, Kızıldeniz, giriş noktasında yer almaktadır. Bulunduğu konum itibariyle oldukça stratejik bir noktadadır. Kuzey Somali şehirleri, bir güç olarak ilk defa Portekizler tarafından işgal edilmiş, Memlökküler Devleti ise bu süreçte Portekizleri durduramamıştır. Ardından Kuzey Somali Osmanlıların idaresine girmiştir. XIX. yüzyıla kadar Osmanlı'nın kontrolünde kalan bölge daha sonra Mısır'a verilmiş ve ardından İngilizler kontrolü ellerine almışlardır. Tüm bu el değiştirmeler yaşanırken hem Kuzey Somali'nin hem Aden Körfezi'nin ve hem de Kızıldeniz'in önemi ve değeri artmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Kuzey Somali'nin Osmanlı hâkimiyeti'ne girmesi ve etkileri ile ilgili olaylardır. Son yıllarda Mısır'da meydana gelen olaylar ve birbiri arkasına gelen zorluklar, Avrupalı sömürgeci Devletlerin XIX. asrın ikinci yarısında Somali ve Kızıldeniz'in batı sahillerini işgalleri açısından değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın kaynakları gerçekleştirilirken konuyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi Somali tarihi ilgili literatür, diğer ilgili arşiv ve kütüphanelerde bulunan eserler taranacak, ilgili kaynakça toplanarak kullanılmıştır.

Bu araştırmada bölgedeki nüfuz mücadelesinde Osmanlı Devleti'nin hukukunu korumaya konusundaki çabaları ele alınmıştır. Sömürgeciliğin en yoğun olarak yaşandığı XIX. yüzyılda bu çekişmeden en fazla zarar görenler ise Kuzey Somali ve Somali'nin diğer şehirlerinde yaşayanlar olmuştur.

ABSTRACT

OTTOMAN RULE IN NORTHEREN SOMALIA (1559-1916)

SALAH, Mohamed Osman

Master Degree-2015

Department of History

History of Early Modern Age

Adviser: Asst. Prof. Musa KILIÇ

Northern Somalia is located on the west of Gulf of Aden and the entry point of Red Sea area. Its location is very strategic. The first European power that burned cities in Northern Somalia was the Portuguese Empire. However, Memluk Sultanate could not stop the Portuguese Navy in Egyptian African shores. After that, Ottoman Empire captured Egypt and its influence spread to Somali shores including Berbera port. During the late 19th century, Northern Somalia was under the rule of Ottomans. But in the same century, The Ottoman Empire handed the port over to the Egyptians and it subsequently came under British rule. England captured this port as the Egyptian rule in this area came to an end. Finally with these circumstances, Ottoman Empire had tried to regain its influence in the area but its attempts ended in vain.

The purpose of this study is the evaluation of the Ottoman rule in Northern Somalia and the effects of related events. One of the major events was the withdrawal of the Egyptians whcih led to the begining of European colonial rule in Somalia.

References are collected from many different resources such as the Ottoman Archives, resources related to the history of Somalia, and relevant information from other archives in libraries.

Finally, with these circumstances, the Ottoman Empire did not manage to regain its influence in this area. In the 19th century, The golden age of imperialism, the victims of rebellion against the European colonial administration in Somalia turned out to be the Somali people.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
EKLER LİSTESİ	X
KISILTMALAR LİSTESİ.....	XIII
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM AHMED GUREY'İN SAHNEYE ÇIKMASI VE HABEŞİSTAN'DA OSMANLI-PORTEKİZ MÜCADELESİ

1.1. İmam Ahmed Gurey'in Habeşistan İle Mücadelesi.....	7
1.2. Portekiz ve Habeş Krallıklarının İşbirliği	9
1.3. Osmalı Devleti'nin İmam Ahmed Gurey'e Yardımı	14
1.4. İmam Ahmed Gurey'in Sonu ve Yenilginin Nedenleri	18

İKİNCİ BÖLÜM

ZEYLA EMİRLİĞİ'NİN ZAYIFLAMASI VE OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

2.1. Zeyla Emirliği'nin Habeşistan'ın Etkisi Altına Girmesi	22
2.2. Emir Nur b. Mücahid'in Habeşistan ile Mücadelesi.....	24
2.3. Habeşistan Beylerbeyliğinin Kurulması	26
2.4. Zeyla'nın Osmanlı İdaresine Girmesi.....	28
2.5. Zeyla İdaresinin Hudeyde Sancağına Bağlanması.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY SOMALİ'NİN GEÇİCİ OLARAK MİSİR HİDİVLİĞİNE VERİLMESİ

3.1. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Somali'yi Geçici Olarak Mısır Hıdivine Vermesinin Nedenleri.....	34
3.2. Kuzey Somali'de Mısır Hâkimiyeti ve İngilter'nin Siyasi Tutumu	37
3.3. Berbera, Zeyla ve Harar'da Mısır Yönetimi	39
3.4. Mısır'ın Güney Somali'yi Ele Geçirme Teşebbüsleri.....	42
3.5.Zeyla Vergisi.....	44

DORTUNCU BÖLÜM

KUZEY SOMALİ'DE MİSİR HÂKİMİYETİNİN SONA ERMESİ VE ZEYLA'NIN TEKRAR OSMANLI HÂKİMİYETİNE BAĞLANMA TEŞEBBÜSLERİ

4.1.Kuzey Somali'de Mısır Hâkimiyetinin Sona Ermesi	47
4.2. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Somali'de Mısır Hâkimiyetinin Sona Ermesine Tepkileri ve Hükümlerlik Hakkı İddiaları	50
4.3.Kuzey Somali'de Osmanlı Hakimiyeti'nin Sona Vermesi ve Modern Sömürgeciliğinin Başlangıcı.....	56
4.3.1. İngiliz Sömürgeciliği	57
4.3.2. Fransız Sömürgeciliği.....	59
4.3.3. İtalyan Sömürgeciliği	61
4.3.4.Habeş Sömürgeciliği	62
SONUÇ.....	63
KAYNAKÇA	67
EKLER.....	72

TABLolar LİSTESİ

Tablo1: 1867'ten 1870'e kadar Aden ve Bulhar/Berbera arasındaki iki taraflı ticaret hacmi.....	39
Tablo2 : 1850'den 1861'e kadar Zeyla vergisi.....	45

EKLER LİSTESİ

EK 1: Vekâlet Makamına Yemen Mutasarrıfı Ahmet Ziya Tarafından Gönderilen Bir Telgraf.....	72
EK 1.1: Ek birdeki Metnin Çevirisi.....	73
EK 2 : Fransa'nın Aden Konsolosunu Öldürmesi ile İlgili Bir Belge.....	75
EK 2.1: Ek ikideki Metnin Çevirisi.....	76
EK 3: Hariciye Vekaletine İngiltere Sefareti Tarafından Gönderen Bir Telgraf.....	80
EK 3.1: Ek Üçteki Metnin Çevirisi.....	81
EK 4: Divan-ı Hümayuna Maliye Hazinesi Tarafından Bir ilmühaber	83
EK 4.1: Ek Dörtteki Metnin Çevirisi.....	84
EK 5 : Zeyla Vergisi ile İlgili Bir Tezkire-i Resmîye.....	85
EK 5.1: Ek Beşteki Metnin Çevirisi.....	86
EK 6: Sadaret Makamına Mehmet Tevfik Tarafından Gönderilen Bir Telgraf.....	87
EK 6.1: Ek Altıdaki Metnin Çevirisi.....	88
EK 7: Zeyla Emirliği ve Habeş Kralı Arasındaki Savaş Haritası.....	89
EK 8: Berbera'da Mısırlılar'ın İnşa Ettiği Camilerden Birisi.....	90
EK 9: Berbera'da Mısırlılar'ın İnşa Ettiği Camilerden Birisi.....	91
EK 10: Berbera'da Eski Misafir Evi.....	92
EK-11: Berbera'da Kuzey Somali'deki Mısır Valisinin Evi.....	93
EK 12: Zeyla'da Zu'kıbleteyn Camii'nin Kalıntıları.....	94
EK 13: Zeyla'da Eski Mahkeme Binası.....	95
EK 14: Zeyla'da Eski Müzelerinden Biri.....	96
EK 15: Zeyla'da Eski Su Deposu.....	97
EK 16: Zeyla'da Eski Gümrük Binası.....	98
EK 17: Atik Caminin Kalıntıları.....	99
EK 18: Zeyla'daki Abdullahi b. Zeyla'nın Camisi.....	100
EK-19: Büyük Somali Haritası.....	101
EK-20 Şimdiki Somali Haritası.....	102

KISLTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	:Adı geçen eser.
a.g.m.	:Adı geçen makale.
a.g.t.	:Adı geçen tez
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
Bkz.	:Bakınız.
C.	: Cilt.
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
İ A	: İslam Ansiklopedisi.
t.y.	:Tarih yok
s.	:Sayfa
S.	: Sayı
yy.	:Yüzyıl

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Somali tarihinin 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemi ele alınacaktır. XV. yüzyıl'ın son yılları, Müslüman Adal Emirliği ve Habeş kralı arasındaki eskilere dayanan ticari ve dinî mücadelelerin de şiddetlenmesine tanık olmuştur. İki taraf da, uzun zamandır ülkenin azımsanmayacak bir miktarda ithalat ve ihracatlarının dâhil olduğu iç kesimlerdeki ve Aden Körfezi'ndeki ticari seferlerin kontrolüyle ilgilenmekteydiler. Bu ticaret, erken XVI. yüzyılda çok daha fazla olmak suretiyle, emirliğin yöneticileri tarafından önceleri neredeyse ezici bir üstünlükle iç kesimlerden çok daha kolay elde edilebilen ateşli silahların artan geçerliliğinden dolayı büyük bir önem arz etmiştir. Ayrıca Bu çalışmada XVI. yüzyıl'da Kızıldeniz bölgesinde önemli temel uluslararası gelişmelerin yaşandığı bir döneme rast gelmektedir. Portekiz ve Osmanlı İmparatorluğu, iki rakip olarak kendilerini bu bölgede konumlandırmışlar ve birbirleriyle mücadele etmişlerdir.

Osmanlı Devleti, Kızıldeniz, Habeşistan ve Kuzey Somali'de hâkimiyet kurma, baharat ticaret yolu ve kutsal toprakları koruma çabasını göstermekteydi. Bu Tezde Osmanlı Devleti'nin Hint Okyanusu'ndan gelen Portekiz tehlikesine karşı reaksiyonu anlatılmaya çalışılmıştır. Tezimiz giriş kısmı ve dört bölümden oluşmaktadır. Bölümler oluşturulurken kronolojik sıra takip edilmeye çalışılmıştır.

Giriş kısmında Kuzey Somali'nin Osmanlı hâkimiyeti öncesi durumuna genel bakış ve özellikle Kuzey Somali'de Müslüman emirliğinin kuruluşu, Habeş Kralı ve Adal Emirliği arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalara değin ilmiştir. I. Bölümde; Ahmed b. İbrahim'in, (Ahmed Gurey) cesur bir mucahid olarak ortaya çıkması ele alınmıştır. Yine. XVI. asrın ikinci yarısından itibaren Harar Emirliği'nin Habeşlere karşı Osmanlı Devleti'yle yakınlaşmaları ve Osmanlı Devleti'nden aldığı yardımlar sayesinde bölgenin büyük bir kısmını ele geçirmesi anlatılmaya çalışılmıştır. Habeş Kralı ve Portekizliler'in işbirliği yaparak 1543'te Gurey'i öldürüp onun cihadının burada sona ermesinden bahsedilecektir. II. Bölümde; Harar Emirliğinin zayıflaması ve Kuzey Somali'nin Osmanlı idaresine girmesi anlatılacaktır. III. Bölümde Osmanlı Devleti'nin

Kuzey Somali'yi Mısır Hidivliğine devretme nedenleri ve Kuzey Somali'de Mısır Hidivi'nin yönetimi el alınacaktır. IV. ve son Bölüm'de ise Kuzey Somali'de Mısır Hidivliği hâkimiyeti son ermesi, Zeyla'nın tekrar İstanbul'a bağlanma teşebbüsü, Osmanlı hâkimiyeti'nin Sona ermesi ve modern sömürgeciliğini başlangıcı ortaya konulacaktır.

Tezimizde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan konumuzla ilgili belgeler ve kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Tezin hazırlanmasında ilk günlerden beri desteğini üzerimizden eksik etmeyen, aydınlatıcı fikirleri ve önerileri ile her zaman yanımda olan değerli hocam, tez danışmanın Sayın Yrd. Doç.Dr. Musa KILIÇ'a, teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mohamed Osman SALAH
ESKİŞEHİR-2015

GİRİŞ

Arap Yarımadası'nı çevreleyen ve doğu ucunda Hint Okyanusu'nun bulunduğu Afrika Boynuzu, Aden Körfezi'nin güneyinde yer alır. Bölgeyi Kuzeyin Tacura Körfezi¹ Güneyin Tana Nehri'nin bulunduğu bir üçgen olarak düşünmek mümkündür. Somali, Afrika Boynuzu olarak adlandırılan bu bölgede bulunmaktadır.² Aden Körfezi'nin uluslararası ticaret açısından önem taşıması, bölgenin Akdeniz ve Arap Denizi arasındaki bağlantıyı sağlaması nedeniyle, Somali stratejik açıdan oldukça önemli bir konuma sahiptir. Ekvatorun kuzeyinde yer alan Somali, Etiyopya, Cibuti ve Kenya ile komşudur.

Somali, yaklaşık 640.000 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir. Kıyıları uzunluğu 2680 km'nin üzerindedir. Golis ve Ogo Dağları'nın Somali kıyılarının arkasındaki konumları bölgenin fiziki yapısına hâkim olmalarını sağlamaktadır. Bu yapı, ülkenin özellikle Kuzey bölgesinin limanları açısından çok dar bir alana sahip olmasına neden olmaktadır. Güney ise kuzeye kıyasla daha geniş bir deniz kıyısına sahiptir. Somali'nin önemli nehirlerinde Jubba ve Şebelle ülkenin güney kısmında bulunur.³ Ancak çevreye nispetle Somali topraklarının büyük bir çoğunluğu dağlık olup, en yüksek tepeler kuzeyde, deniz seviyesine en yakın yerler ise güneydedir. Somali'nin yüz ölçümünün 3/2'sini düzlükler kaplamaktadır. Surret Tepesi Somali'nin en yüksek noktası olup kuzeydoğudaki Sanag bölgesindedir. Buranın denizden yüksekliği 2416 m.dir.

Somali'nin güney ucu ekvator çizgisinde yer almakta ve ülke genelinin sıcaklık ortalaması yirmi beş (25) derece civarındadır. Yağmurlar, güney-batı bölgelerinde artmakta ve doğuya doğru ise tedricen azalmaktadır. Şöyle ki, yağmurlar güneyde doğu rüzgârlarının tesiri ile meydana gelmekte, batı ve kuzeyde ise mevsiminde batı rüzgârlarının esmesiyle meydana gelmektedir. Kuzeybatının kuru rüzgârları,

---

¹Taccura Korfezi, Hint Okyanusu'un Africa Boynuzu kısmında körfez ve Bâbü'l-Mendeb'in güneyinde yer alır.

²Bilge Şahin, *Somali'de Devletsizlik Deneyimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 36.

³ Hamdi es-Seyyid es-Salim, *Tarihu's-Somal Kadimen ve Hadisen*, Mogadişu 1965, s. 200.

kuzeydoğuya kuzey mntıkalarına esmekte ve kışın, güney bölgelerinde hafif yağmur yağmaktadır.⁴

Bugün Somali'de İslâm esasları hâkimdir. Halk çocuklarına, temel İslâm bilgilerini öğretir ve onların birer Sünnî Müslüman olarak yetişmelerine gayret gösterir. Somali'nin sosyal hayatı, İslâm birlik ve beraberliği esasını hedef alır. Kültür hayatı açısından genellikle homojen bir yapıya sâhiptir.

Ülkenin resmi dili Somalice'dir. Ancak dinin etkisi dile de yansımıştır. Bu nedenle Somalice'nin yanında Arapça da oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Somali dilinde Arapça etkisi fazladır. Bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, Arapça Somali'de adeta ikinci bir dil gibidir. Somali dili içinde aynı zamanda çok sayıda farklı lehçe bulunmaktadır. Özellikle en büyük lehçe farkı, göçebeler ile Digil ve Rahaweyn kentleri arasında bulunur.

Somali kelimesinin kökü hakkında birçok görüş belirtilmiştir. *SO - MAL* (git ve sağ) kelimelerinden meydana geldiğini söyleyenler olduğu gibi, *ZU- MAL* (mal sahibi) kelimelerinden bozma olduğunu ileri sürenler de vardır. Ancak doğruya en yakın görüş, kelimenin aslı Samali olup, Somalililerin atası sayılan Ebrone'nin çocuklarından birinin adından gelmiş olmasıdır. Yani Ebrone'nin Sab ve Samali adlı iki çocuğu olmuş ve ikincisinin adı ülkeye verilmişti.⁵

Milattan önce 3000 yılına kadar Arap yarımadası ve firavunların Mısır'ı ile ciddi bir ticari hayatın varlığından söz edilebilir. Eski Mısırlılar Somali'ye *PUNT(Baharat)* toprağı derlerdi. Öyle ki Mısır firavunları mabetlerini tütsülemek için Somali'den buhur koku getirirlerdi. Firavunlar zamanındaki Mısır ve Somali arasındaki ilişkiler gemilerle ve mabetlere buhur götürülmesiyle sınırlı kalmamış, iki ülke arasında kral ve kraliçelerin ziyaretleri de yapılmıştır. Örneğin kraliçe Hatşepsut, Mısır tarihinde Firavunlar döneminin Somali'yi ziyaret eden, en ünlü kraliçelerinden biriydi.⁶

Roma İmparatorluğu döneminde Somali ve Aden Körfezi, Arap ve Hint tüccarlar

⁴ Cama' Ömer İsa, *Tarihu 's-Somal fi 'l-Usuri 'l-Vusta ve 'l-Hadise*, Kahire 1965, s. 5.

⁵ Cama' Ömer İsa, *a.g.e.*, s. 7.

⁶ Raşit el-Beravi, *es-Somal el-Kebir Hakika ve Hedef*, Kahire 1961, s. 16.

arasında mücadeleye sahne olmuştur. Aden Körfezindeki deniz haydutluğu bu dönemlerde yaygınlaşmıştır. Çin ve Hindistan'ın Afrika ile olan ticareti Somali ile ilişkilerin erken dönemlerde gelişmesini sağlamıştır. Hint ve Çin tüccarları tarafından Afrika'ya getirilen tarçın, Somalili ve Arap tüccarlar kanalıyla Kuzey Afrika ve Avrupa'ya satılarak çok karlı bir iş haline dönüşmüştür.⁷

VII. yüzyılda Arap tüccarları Aden Körfezi'nin kıyısında yer alan Cibuti ve Kızıl Deniz'in karşısında yer alan Eritre vasıtasıyla kıtanın iç kesimlerine ulaşmayı başarmışlardır. Ekonomik nedenlerle başlayan bu ilişki, kültürel ve dinî bakımdan özellikle kıtanın kuzeyini etkilemiş ve İslamiyet'in hızla yayılması ile kıtanın çehresi değişmeye başlamıştır. Kuzeyden gelen ticaret kervanları sayesinde Akdeniz ve Ortadoğu'da yer alan Müslüman ülkelerin siyasi dinî kültürleri güneye nüfuz etmeye başlamış, buna paralel olarak XI. ve XIV. yüzyıllar arasında bölgede Müslüman emirlikler ortaya çıkmıştır. Merkezi bir otoriteyle birbirine bağlı olmayan bu devletçiklerde önceleri sadece yönetici ve elit sınıfın dini olarak yayılan İslamiyet, zaman içerisinde şehirlerde yaşayan halk kesimlerinin dini haline gelmiştir.⁸ Bu emirlikler, yürüttükleri ticari ve ekonomik faaliyetlerle iç ve dış ticareti tamamıyla ellerine almışlar ve bölgeye istikrar getirmişlerdir.⁹

XI. yüzyıldan itibaren bölgede Davara,¹⁰ Arabini,¹¹ Hadye,¹² Şerha,¹³ Baali,¹⁴ Dara¹⁵ ve Evfât adıyla bölgede yedi Müslüman emirlik bulunmaktaydı. ¹⁶ Bu Bölgedeki

⁷ Oktay Bingöl, “*Somali’de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye’nin Rolü*”, Akademik Bakış, Cilt 7 Sayı 13, Kış 2013, s. 84.

⁸Hümeıra Coşar, *Etiyopya-Somali Arasındaki Ogaden Sorunu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Orta Doğu Ve Afrika çalışmaları Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 10.

⁹ İbrahim Ali Tarhan, “*El-islam ve’l mamalik el islamiye bil-hebeşa fi’l Usuril-vusta*” el-Mecelletü’t-Tarihiyye el-Mısıriyye, el-Mecelletü’r-Rabia Aşer el-Hey’etü’l-Âmme li’l Kütüb ve’l -Echizet, I İlmıyye, 1968 s. 33.

¹⁰ Avaş ve Şebbeli Nehirleri arasında bulunmaktaydı.

¹¹ Tana Gölü civarında küçük bir şehirdi.

¹² Şu anda Buhayra denilen Tana Gölü’nün batısındaydı.

¹³ Evfât ve Hadye Emirliklerinin ortasıındaydı.

¹⁴ Davara’nın güneyindeydi ve kuzeyinde Şebbeli Nehri vardı.

¹⁵ Baali Krallığı'nın güneyinde bulunmaktaydı.

¹⁶ Ali Ahmet Nur Trablusi, *en-Nızau’s-Somali- el-Etiyobi “Cuzuran ve Tarihiyye”* , Matbaatu aAtlas, Kahira 2007, s.28.

Emirler adet olarak başlarının üzeri boş kalmak şartıyla başlarının etrafına ipek sarık sararlardı. Fıkıhçılarda sarık takarlardı. Halk ise beyaz tülbentten sarık sararlardı. Sultanlar ve ordusu dikişsiz elbise giyerler başka bir kumaşla ortasını bağlarlardı. Üzerlerine diğer bir elbise daha giyerlerdi¹⁷. Fazlullah el-Ömeri, *Mesalikü'l-Ebsar fi Memaliki'l-Ebsar* adlı kitabında diyor ki: “Bu emirliklerin yerleştirdiği yerde camileri ve mescitleri vardı. Halkın derisinin rengi sarıya çalardı. Saçları çok kıvrıkcık değildi. Evleri çamur ve taştan ya da ahşaptan yapılıydı.¹⁸

Yedi emirliğin en önemlisi olan Evfât, XI. yüzyılın ortalarında Ömer Veleşma‘ tarafından kurulmuştur.¹⁹ Bu Emirlik, Harar bölgesinde başkent konumundaki Kızıldeniz kıyısındaki Zeyla’ya kadar olan bölgeye hâkimdi.²⁰ Habeş Krallığı’nın kurulmasından sonra önemi artan Zeyla, Hindistan ile doğrudan ticaret merkezlerinden biriydi.²¹ Zeyla’dan eski dönemlerden beri inci, köle, altın ve kahve ticareti yapmaktaydı. Aynı zamanda, Yemen’e canlı hayvan ve deri sevki de Zeyla’dan gerçekleştiriyordu.²²

Yedi İslami emirlik, bölgede bulunan Hıristiyan Habeş Krallığı ile sürekli mücadele halindeydi. XIII. yüzyılda Habeşistan’da *Zagve saltanatı* sona ererek yeni bir dönem başlamıştır.²³ Yekuno Almak(1270-1285) tarafından kurulan yeni hanedanlık, geleneksel olarak ‘Solomonid’ hanedanı olarak anılıyordu. Zira hanedan krallarının köklerinin Hazreti Süleyman’a ve Saba Melikesi’ne dayandığı söyleniyordu. Bu yeni hanedanlığın yükselişinin, gayrimeşru olarak addedilen *Zagve* soyundan farklı kılmak ve yeni yöneticileri antik Aksum Krallığı ile bağdaştırmak amacıyla, ayrıca bir *yenilenme* dönemi olduğu söylenirdi. Yeni hanedanlığın ilk yıllarının çok da talihli olduğu söylenemez. İmparator Yekuno Amlak’ın güç tahayyülü uluslararası zeminde kabul

¹⁷ Abdülmecid Abidin, *Beyne'l-Habeşe ve'l-Arab*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, t.y, s.158.

¹⁸ Fazlullah el-Ömeri, *Mesalikü'l-Ebsar fi Memaliki'l-Ebsar*, el-Müctemeu’s-Sekafi, Ebu Zabi 2002, s. 63

¹⁹ Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, İstanbul 2013, s. 376.

²⁰ Ahmet Kavas, “*Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: Kuzey Somali’de Zeyla İskeleyinin Konumu (1849-1916)*”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2011, s. 10.

²¹ Vahid Çabuk, “*Zeyla*”, *İA.*, C. XIII, s. 552.

²² Kavas, a.g.e., s. 376-377.

²³ Muhammed Ferid es-Seyyid Haccac, *Sefahat Min Tarihi’s-Somal*, Darü'l-Maarif, Kahire 1983, s. 10.

görmüyordu.²⁴ Yekuno Almak ölünce, oğlu Yacaba Siyon (1285-1294) tahta geçti ve bölgedeki Müslümanlarla iyi ilişkiler geliştirme çabasında olduysa da bu durum uzun sürmeyecekti. Habeş Krallığı'nın Kudüs'e gönderdiği elçinin Evfât'a bağlı Adal emirliği topraklarında öldürülmesi üzerine Habeş Kralı Yacaba Siyon, Adal topraklarına büyük bir saldırı başlattı ise de kesin bir netice alamadı.²⁵

Habeş krallığı Yacaba Siyon'un ölmesinden sonra sıkıntılı bir fetret dönemine girdi. Yacaba Siyon'un oğulları aralarında taht kavgaları başladı. Üstelik kral ölmeden önce işleri çocukları arasında taksim etmişti. Bunun için beş oğlunu sırayla birer yıl kral olmalarını vasiyet etmişti. Birinin krallığı sırasında diğeri devlet işlerini öğrenecek, sırası gelince o da kral olacaktı. Ancak beşinci oğlu dördüncünün süresinin bitmesine tahammül edemedi. Yönetimi elinden almak için harekete geçti. Diğer kardeşleri bunu fark edince onu hapse attılar. Habeşistan'ın bu fetret dönemi 1294-1299'a kadar beş yıl sürdü.²⁶ Habeşistan'daki fetret dönemi sırasında Davara Emirliği'nin başında bulunan Muhammed Ebu Abdullah adında bir Müslüman, Habeşlere karşı etrafına Gala ve Somali kabilelerinden büyük bir ordu toplayıp Habeş Kralıyla savaşa girişti. Bu savaşın sonunda bazı sınır vilayetleri Habeş Müslümanlarının ve Zeyla Emirliği'nin eline geçti.

Müslümanlar Habeşlilerin fetret devrinde kuvvetlerini artırma yolunda sürekli çalıştılar.²⁷ Ancak Amda Ziyon'un (1314-1344) kral olmasıyla birlikte Habeşistan eski kuvvetine ve parlak dönemine yeniden kavuştu.²⁸ İmparator Amda Ziyon'un tahta çıktığında hanedanlık Hıristiyan Krallığı'nın ana merkezlerinde üstünlüğünü kabul ettirip komşu devletler üzerinde de söz geçirir hale gelebildi. Aslında, tam da Hıristiyan Devleti'nin bu dönemdeki genişlemesi onu açıkça imparatorluk kelimesiyle

²⁴ Abdu Muhammed Ali, *Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 30.

²⁵ İbrahim Ali Tarhan, "El-İslam ve 'l-Mamâlikü'l İslamîyye b'i'l-Hebeşa fi'l-Usûri'l-Vusta" el-Mecelletü't-Tarihîyye el-Mısıriyye, el-Mecelletü'r-Râbia Aşer el-Hey'etü'l-Âmme li'l-Kütüb ve'l-Echizeti'l-İlmiye, 1968, s. 49.

²⁶ İbrahim Ali Tarhan, *a.g.m.*, s. 50

²⁷ Recep Abdülhalim, *El-Alakati's-Siyasiyye Beyne Müslimin Zeyla' ve Nasara El-Habeşe Fi'l-Usuri'l-Vusta, Câmiatü'l-Kahira, Ma'hedü'l-Buhusi ve'd-Dirasati'l-Afrikiyye, Mektebetü'n-Nehda el-Arabiyye* 1987, s. 142.

²⁸ İbrahim Ali Tarhan, *a.g.m* ,s.51.

bağdaştırabilirdi. İmparator Amda Ziyon'un yayılcı politikaları onu kaçınılmaz olarak topraklarının güneyindeki ve doğusundaki Müslüman devletler ile çatışma noktasına getirdi ve egemenlik dönemi de onlara karşı oluşturduğu seferberlikler ile anılır oldu.²⁹

Bu sırada Evfat Sultanı Hakküddin el-Evvel b. Ömer Kahire'den dönen bir Habeş elçisinin yolunu keserek öldürdü. Bunun üzerine Amda Ziyon ordusuyla,1328 yılında, Evfat sultanlığına topyekûn saldırıya geçip Hakküddin'i esir aldı. Ve onun yerine kardeşi Sabruddin'i Habeş Kralına bağlılık ve itaat şartıyla tayin etti. ³⁰ Ancak Sabruddin bu bağımlılığı kabul etmedi. Hedye ve Davara Emirlikleriyle beraber bir koalisyon oluşturdu³¹ ve Habeşistan'a saldırarak birçok yerleşim yerini tahrip etti. Kral bunu duyunca Hadye'ye bir ordu göndererek Sabruddin'i kuşattı. OnuDavar Emirliği'ne kaçarken yakalayıp esir olarak aldı ve yerine de kardeşi Cemalüddin'i vali tayin etti.³² Bundan sonra Habeş Krallığı'nın Yedi Müslüman Emirliğin hepsinin üzerinde egemenliğini kabul ettirdiğini görmekteyiz. Habeş Kralları istedikleri isimleri vali olarak tayin edebiliyor, istediklerini azlettirebiliyordu.³³ 1403 yılında Evfât Emiri Cemalüddindan sonra gelen II. Sa'deddin, Habeş Kralı I. David'den kaçarak Zeyla'ya sığınmış, fakat şehir ele geçirilerek Emir öldürülmüştü. Bu hadiseden sonra emirlik merkezi Harar'a taşınmış ardından devlet Zeyla/Harar Emirliği diye anılmaya başlandı.³⁴ Yedi Müslüman Emirliğin içine düştüğü kaotik ortam ve Habeş Krallığı'nın emirlikler üzerindeki tahakkümünün sonucu olarak İmam Ahmed Gurey (Ahmed b. İbrahim) Harar Emiri olmasına kadar devam etmiştir. Ayrıca İmam Ahmed'in Harar Emirliği, Osmanlı ile ilişkilerin başladığı dönemi ifade etmektedir.

²⁹ Abdu Muhammed Ali, *a.g.t.*, s. 31-32.

³⁰ Recep Muhammed Abdülhalim, *a.g.e.*, s.144.

³¹ İbrahim Ali Tarhan, *a.g.m.*, s. 35.

³² Hamdi Seyid Salim, *a.g.e.*, s. 366.

³³ Fethi Ğays, *El-İslami ve 'l-Habeşe Abra't-Tarih*, Mektebetü'n-Nehdatü'l-Mısriyye, Kahira, t.y. s. 34.

³⁴ Ahmet Kavas, "Zeyla", DİA. C. XLIV, s. 351.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM AHMED GUREY'İN SAHNEYE ÇIKMASI VE HABEŞİSTAN'DA OSMANLI-PORTEKİZ MÜCADELESİ

1.1. İmam Ahmed Gurey'in Habeşistan İle Mücadelesi

İmam Ahmed b. İbrahim (Ahmed Gurey “Solak Ahmed”),1500 yılında Harar bölgesindeki Huveyt şehrinde doğmuştur. ³⁵ Kur'an, hadis, tefsir gibi islami ilimlerde kendisini son derece iyi yetiştiren İmam Ahmed, harika bir zekâya ve engin bir anlayışa sahipti. Ayrıca ata binme, yüzme, ok atma ve silah kullanma alanlarında da çok ustaydı.³⁶ XVI. yüzyılın başında bölgedeki emirlikler Zeyla Emirliği'ne bağlıydılar. Fakat Zeyla'nın 1508 yılında Portekizliler tarafından yakılması sonrasında, emirliklerin merkezi Harar'a taşındı.³⁷

İmam Ahmed, 1525 yılında, dinî kurallara gereken özeni göstermeyen bir idareci olan Harar Emiri Ebu Bekir'e karşı mücadeleye başlamış ve onu tahttan indirerek yerine Harar Emiri olmuştur.³⁸ İmam Ahmed tahta çıktıktan sonra devlet idare ve yönetiminde büyük değişiklikler yapmıştır.³⁹ Bundan daha önemlisi emirlikleri kendi komutası altında birleşmeye ikna ederek Habeşlilere karşı ilan edilecek savaş için büyük bir ordu kurmaya muvaffak olmuştur.⁴⁰ Artık bölge emirlikleri Harar Emirliği çevresinde birleşmişler ve Masavva'ya kadar Kızıldeniz'in Batı sahili Müslüman topraklarına katılmıştır. Ayrıca onları Habeş Kralına haraç, hediye ve rüşvet vermemeleri konusunda uyarmıştır. İmam Ahmed Gurey, Müslüman emirlikleri bir araya toplama başarısını gösterdikten sonra Habeşistana karşı savaşmak amacıyla cihat ilan etmiştir.⁴¹ Bu sıralarda Habeş Krallığı mezhepsel ve siyasi çatışmalarla çalkalanmaktaydı. Habeş

---

³⁵İbrahim Muhammed Hasan, *El-Müslmün fi'l-Habeşe El-Karnü'l-Âşir el-Hicriyyü's-Sâdise Aşere El-Milâdî*, Kahire 2013, s. 42.

³⁶ Ahmed Berhat Mah, *Vesâik ani's-Somal el-Habeş ve Eritre*, Kahire 1981, s. 65.

³⁷ Ahmet Kavas, *Osmanlı- Afrika İlişkileri*, İstanbul 2013 s.367.

³⁸ Abdu Muhammed Ali, *Etiyoya- Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine*, Hecettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayanlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s.30.

³⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara 1996, s.23.

⁴⁰ Fethi Ğays, *El-İslam ve'l-Habeşe Abra't-Tarih*, Kahire t.y., s. 152.

⁴¹ İbrahim Muhammed Hasan, *a.g.e.*, s. 58.

Krallığın bu problemleri İmam Ahmed'in komutasında Müslümanların güçlenmesine yaramıştır.⁴² Birkaç akından sonra, Mart 1529'da İmam Ahmed komutasındaki birleşik emirlikler ordusu günümüz Addis Ababa'sının⁴³ 80 km. güney doğusunda bulunan Şimbra Kure'de, Lebna Dengel komutasındaki Habeş ordusu ile karşılaşmıştır. Burada meydana gelen savaşta Habeş ordusu yenilgiye uğramuş ve büyük zayıat vermiştir. Aynı savaşta, İmam Ahmed'in ordusu da önemli kayıplar vermiştir. Bu yüzden Emir'in ordusu birkaç aylığına da olsa kendi bölgelerine çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak çok geçmeden tekrar saldırıya geçmek için hazırlıklara başlamışlar ve esasen Davaro ve Bali'nin güneydoğusunu hedef alan akınlar gerçekleştirmişler.

Aslında İmam Ahmed güney eyaletlerini daha kalıcı bir temelde işgal etmeyi tasarlamıştı. Fakat bu düşüncesi, başlangıçta pek çok yandaşı tarafından kabul görmemiştir. Bu muhalefete rağmen, İmam Ahmed 1530-31 yılları arasında güney bölgelerine büyük çaplı seferler yapmayı başarmıştır. 1531 yılında, Antukya'da yeniden iki ordu karşı karşıya geldi ama İmam Ahmed'in sahip olduğu toplardan dehşete kapılan Habeşliler savaşmadan geri çekilmişlerdir.⁴⁴

Bundan sonra İmam Ahmed'in, saldırılarını Davaro ve Evfat bölgelerinde yoğunlaştırmışlardır. Habeşliler için kutsal kabul edilen Midye-Habşiy'e ele geçirmiştir.⁴⁵ Habeş Kralı tüm hazırlıklar yaptıktan sonra kutsal şehri kurtarmak için Ahmed Gurey'e şiddetli bir saldırı düzenlenmiştir. Fakat İmam Ahmed Habeşleri bir kez daha bozguna uğratarak sayısız ganimet elde etmiştir.⁴⁶ Kazandığı başarıların ardından İmam Ahmed, 1533'de kuzeyde yer alan Amhara'yı ve Lasta'yı ve 1535'te de Tıgray'ı fethetmiştir.

⁴² Recep Abdülhalim *EL-Alakatü's-Siyasiyye Beyne Müslimin Zeyla ve Nasara EL-Habeş fi'l -Usuri'l-Vusta*, Mektebetü'n-Nehda el-Arabiye 1987, s. 173.

⁴³ Addis Ababa veya Addis Abeba, bugünkü Etiyopya ve Afrika Birliği'nin başkentidir. 80 farklı dilin konuşulduğu şehirde Hristiyan, Müslüman ve Yahudi toplulukları yer alır. Deniz seviyesinden 2,500 metre yüksekte olan Addis Ababa'nın konumu 9.03° K 38.74° D'dir.

⁴⁴ Abu Muhammed Ali, *a.g.t.*, s. 40-40.

⁴⁵ İbrahim Muhammed Hassan, *a.g.e.*, s. 58 .

⁴⁶ Ahmed Abdullah Rıraş, *Keşfu's-Sudul an Tarihi's-Somal ve Memalikühümü's-Seb'a*, Mogadişu 1974 s. 97.

İmam Ahmed Gurey, Kuzey batıdaki Kassala'nın ve Kızıldeniz kıyısındaki Massava'nın⁴⁷ Müslüman yöneticilerinin desteğini almayı başarmıştır. İmparator Lebna Dengel'i mağlup ederek peşine düşülen bir firari durumuna düşürmüştür. Lebna Dengel, bütün gücüyle bir dağdan öbürüne kaçmak zorunda kalmıştır. Tüm bu felaketler, İmparator Lebna Dengel'e Portekizlilerden yardım talebinde bulunmaya Şevketmiştir.⁴⁸ Lebna Denge, Portekizlerden yardım alınıp ve bütün Habeşistan toprakları İmam Ahmed'in eline geçmesini önlemiştir. 1541'de Habeşistan'a ulaşan Portekiz güçleri zamanın en modern silahlarını bu bölgeye getirmişlerdir. Bunlar, aynı zamanda, Hıristiyanlara yardım için bölgeye gelen ilk Avrupa askeri olmuştur.⁴⁹ İmam Ahmed Portekizlilere karşı çıkmak için Yemen'deki Osmanlı Valisi'nden yardım istemiştir.⁵⁰ Böylece Osmanlılar ile Portekiz arasında Kızıldeniz ve Aden Körfezinde yaşanan mücadele bu topraklara da taşınmıştır.⁵¹

1.2. Portekiz ve Habeş Krallıklarının İşbirliği

Portekiz ile Habeş Krallığı arasındaki ilişkiler Vasko de Gama'nın Ümit Burnu'nu geçmesinden daha öncesine dayanmaktadır. 1487 yılında, Portekiz Kralı, Petro da Covilham ve Alfonso de Poir'a'yı efsanevi kral Rahip John'un kayıp ülkesini bulmak üzere Afrika kıtasına göndermiştir. Bu iki kâşif uzun seyahatlerinin ardından 1490 yılında, Habeş Krallığının başkenti Aksiyom'a ulaşmışlar ve ömürleri boyunca, bir elçi gibi, kralın nezaretinde kalmışlardır.⁵² Ümit Burnu'nun geçilmesinden sonra Portekizliler planlı bir şekilde Hindistan ve Kızıldeniz sahillerinde hâkimiyet kurmak

⁴⁷Eritre'nin Kızıl Deniz sahilinde bulunan bir liman şehri. 1557'de Osmanlı kumandanı Özdemiş Paşa tarafından ele geçirilen bölge, uzun süre Osmanlıların egemenliğinde kaldı. Daha sonra bölge Mısır Hıdiviliği'ne verildi. 19. yüzyıl sonlarında bu bölgeleri sömürgeleştirmek isteyen İtalyanların işgaline gösteremediler. Daha sonra Habeşistan devletinin eline geçen bölge bugün Eritre devletinin sınırları içerisindedir.

⁴⁸ Abu Muhammed Ali, *a.g.t.*, s. 40..

⁴⁹ Abdü Yusuf Salih, *Es-Srâu 'd-Düveli fi's-Somal*, Kahire 2007, s. 30-31.

⁵⁰ Hamdi es-Seyyid es-Salim, *Tarihu's-Somal Kadîmen ve Hadisen*, Mogadişü 1965, s. 397.

⁵¹ Mohamed Sabri, *Mısır fi Afrika Eş-Şarkiyye: Harar, Zeyla ve Berbera*, Maktabatü Mısır 1939, s. 337.

⁵² Muhammed Yıldırım, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Kızıldeniz, Basra Körfezi, Yemen ve Habeşistan Politikaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek lisans Tezi, İsparta 2001, s. 27.

istemişlerdir. Bundaki amaçları hem Avrupa'ya giden Hint ticaret yolunu güvenceye almak, hem de İslam dünyasını kuşatmak hatta kutsal şehirler Mekke ve Medine'yi ele geçirmektir.

Hiç kuşkusuz kendi deniz gücüne güvenen Portekizlilerin amaçlarına ulaşmak için bölgede de güçlü bir müttefike ihtiyaçları vardı. ⁵³ Bundan dolayı Portekiz, Habeş ülkesi ile ilişkileri geliştirmek istemiştir. 1508 yılında iki Portekiz elçisi, Fernao Gomes ve Joao Sanchez, bir Doğu Afrika limanı olan Malindi'den⁵⁴ Habeşistan'a ulaştılar.⁵⁵ Portekiz li elçiler Habeş başkentinde en çok, Kral Lebna Dengal'ın yaşı küçük olduğu için yerine vekâlet eden annesi Kraliçe Haylana'dan destek almışlardır. Kralın annesi, Müslümanlar ile yapılacak savaşlarda Portekiz ile işbirliği yapmak istiyordu. İki ülke ilişkilerini pekiştirmek adına, Portekiz kralına hitaben yazılan bir mektubu Habeş Krallığı adına elçilikle görevlendirdiği Ermeni tüccar Mattew başkanlığındaki bir heyetle birlikte önce Hindistan'a ve ardından Portekiz'e göndermiştir.⁵⁶ Kraliçe Haylana, mektubunda Portekiz Kralı I. Manuel'e (1469-1521) Müslümanlara karşı beraber savaşma önerisinde bulunmuştur.⁵⁷

Kraliçe mektubunun içeriğinde Hint Okyanusunda Portekiz ile mücadeleyi kaybeden Memluk Sultanı'nın yeni bir ordu hazırlamakta olduğunu işittiğini, Portekizlilerin Kızıldeniz'e yapacakları bir saldırıya büyük bir kara ordusuyla destek olmaya hazır olduklarını, bu sayede Bâbü'l-Mendeb Boğazı⁵⁸, Cidde ve hatta kutsal şehirler Mekke ve Medine'nin ele geçirilebileceğini belirtmektedir. Böylece sadece Memluk Sultanlığı'na değil İslam dünyasına büyük bir darbe vurulabilecekti. Kraliçe Haylana, Portekizlilerin böyle bir işgal için yeterli kara gücüne sahip olmadığını farkındadır. Kendi ülkesi ise bir kara devletidir. Yapılacak ittifakla birlikte Portekizliler ihtiyaç duydukları kara gücüne kavuşacaklar, Habeş Krallığı ise sınırlarını sahillere

⁵³ Ahmed Berhat Mah, *a.g.e.*, s. 165.

⁵⁴Doğu Afrika'nın önemli Liman Kentlerinden biridir. Kenya'da Hint Okyanusu kıyısında bulunan bir şehirdir. Mombasa'nın 120 kilometre kuzeydoğusundadır.

⁵⁵ Abdu Muhammed Ali, *a.g.t.*, s. 36.

⁵⁶ Seyyid Mustafa Salim, *El- Hükmü 'l-Osmanî el-Evvel li 'l-Yemen*, San'a 2010, s. 135.

⁵⁷ Seyyid Mustafa Salim *a.g.e.*, s. 135.

⁵⁸ Kızıldeniz'i Aden Körfezi'ne bağlayan boğazın adıdır. Boğaz aynı zamanda Afrika ile Ara Yarımadası'nı birbirinden ayırır. Kuzeydoğu kıyısında Yemen, güneybatı kıyısında ise şimdiki Cibuti yer alır.

kadar genişleterek bir kara devleti olmaktan kurtulacaktı. Ancak Portekiz yardımı ulaşmadan önce Kraliçe Haylana ölmüştür.⁵⁹

Portekiz Kralı I. Manuel çok geçmeden Habeş heyetinin taleplerini Kraliyet Yüksek Meclisi'ne arz etti. Yüksek Meclisin, Müslümanlara karşı Habeşistan'ın yapacağı savaşta askeri yardımda bulunulmasına dair anlaşmayı onaylayıncaya kadar Habeş heyeti Portekiz'de iki yıl kaldı. Bu iki yıl içerisinde Habeş heyetini başkan olan Mattew Habeşistan hakkında, özellikle Habeşlilerin Ortodoks mezhebi hakkında ve ekonomik durumları hususunda Portekizlilere raporlar verdi.⁶⁰ Fakat Portekiz, Habeşistan'ın taleplerini onaylamadan önce Goa, Hürmüz, Diu ve Aden'de Portekiz menfaatleri bakımından zaruri olan bazı üsler elde etmek istiyordu.

1508'de Hürmüz, 1510 senesinde de Bombay'ın güneyindeki Goa toprakları Hindistan'ın Portekiz valisi olan Albuquerque'nun vasıtasıyla hakimiyet altına alındı. Burası, Portekiz sömürge idaresinin merkezi oldu. Portekiz valisinin asıl emellerinden biri Kızıldeniz'e sırtını yaslamış olan Haremeyn'i ele geçirmektir. Lakin daha evvel doğu ticaretini kontrol altında bulundurmak, stratejik noktaları ele geçirmek ve Portekiz donanmasının henüz bilinmeyen sahilleri keşfetmek lazımdı. Basra Körfezi'nin kontrol altında tutulması için de Aden'in ele geçirilmesi gerekmektedir. Zira Aden, öteden beri Portekiz harp gemilerinden kaçan Müslüman gemilerin bir sığınağı idi; bu bakımdan müreffeh bir hale gelmiş ve Hint mallarının bir deposu olmuştu.⁶¹

Portekizliler Kızıldeniz'in kapısının Sokotra değil, Aden olduğunu anlamışlardı. Albuquerque, Mısır'daki Memluk Devleti'nin Hindistan'ı işgal amacına yönelik herhangi bir yeni planı varsa onu imha etmek amacıyla acele edip hazırlığını tamamladı. Şubat 1513 tarihinde, Aden'i almak ve Kızıldeniz'e girmek maksadı ile Goa'dan denize açıldı. Sonra son derece sağlam olan Aden Kalesi'ni almaya çalıştı ise de başarılı

⁵⁹ İbrahim Muhammed Hassan, *a.g.e.*, s. 35 .

⁶⁰ Gassan Ali Muhamed El-Ramah, *Sırau'l -Müslümin ma'al Portakaliyin fi'l-Bahri'l-Ahmer Hilale'l-Karni'l-Âşiri'l-Hicri es-Sâdis Aşara Milâdî*, Ümül'l-Kura Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekketü'l-Mükkereme 1981, s. 98..

⁶¹ Hulusi Yavuz, "*XVI. Asır İslam Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelesinin Sebepleri*", Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, İstanbul 1985, s. 63.

olamadı. Mukaddes toprakları el geçirdikten sonra İslam'ı ortadan kaldırmak ve bütün dünyayı Hıristiyan yapmak gibi hayaller peşinde koşan Albuquerque, daha sonra Cidde'ye kadar uzanıp oraya çıkartma yapmak istedi. Neticede çıkartma yapmak şöyle dursun, Cidde'ye yanaşmaya bile muvaffak olmadı.⁶²

1515 yılında Hindistan valiliğine tayin edilen Diogo Lopes de Sequeira, 1517'de 37 gemiden oluşan bir Portekiz donanması ile Kızıldeniz'e girip, Cidde yakınlarında Selman Reis⁶³ ile çarpıştıktan sonra, şehirden atılan top ateşi karşısında geri çekilmek zorunda kaldı ve intikam kastı ile dönüş yolu üzerinde bulunan Zeyla ve Berbera'yi geniş ölçüde tahrip etti.⁶⁴

İki sene geçmeden, 13 Şubat 1520 tarihinde ise, Portekiz Hindistan umumi valiliğine getirilen Diogo Lopes de Sequeira kumandasında, 24 geminin taşıdığı 3000 kişilik bir kuvvet Hindistan'den sevk edildi.⁶⁵ Fakat bu sefer Kızıldeniz'de onları karşılayacak bir Osmanlı donanması olmadığından Massava'ya doğru dümen kırıldı. Massava'da Habeşistan Krallığı'na gönderilecek Portekiz elçisi maiyeti ile karaya çıkarıldı. Portekiz'in Habeş Krallığına yardımı esas olarak bu tarihte başlamıştır.⁶⁶

Portekiz heyetinde bulunanlardan bazıları hükümdar Lebna Dengel'in müslümanlar üzerine yaptığı sefere de katıldılar.⁶⁷ Diego Lopes bundan sonra son süratle Kızıldeniz'den uzaklaştı. Bir başka Portekiz donanması 1523'de tekrar Kızıldeniz'e

⁶² Yıldırım, *a.g.t.*, s. 30-31.

⁶³ Selman Reis, Osmanlı denizcisidir. II. Bayezit döneminde Mora Seferi'ne katıldı. Kansu Gavri'nin Kızıldeniz'e giren Portekizlilere karşı Osmanlılardan yardım istemesi üzerine, bu ülkeye gönderildi. Yanında da 1000 Türk denizcisi götürdü. Kızıldeniz'de yeni bir tersane kurdu ve 22 parçalık bir donanmayla Portekizlilerin elinde bulunan Kamaran adalarına bir sefer düzenlediyse de başarılı olmadı. Cidde Limanı'nda 1517'de Portekizlilerin saldırısına uğradı. Kent halkının da direnmesiyle Portekizlileri püskürttü. Mısır'ı Yavuz Sultan Selim'in ele geçirmesi üzerine, buraya geldi ve padişahla görüştü. 1518'de İstanbul'da yapımı süren Tersane'nin nazırlığına getirildi. Kanuni tahta oturunca, yeniden Kızıldeniz'deki donanmanın başına gönderildi. Süveyş Limanı'nda hazırlanan 25 parçalık bir Osmanlı Donanması ile Yemen'e bir sefer düzenledi ve Aden'i ele geçirdi (1525). Buradan Hindistan'a hareket edeceği sırada bir denizcinin saldırısıyla öldürüldü. <http://www.nkfu.com/selman-reis-kimdir/>

⁶⁴ Vahid Çabuk, Zeyla, İA., C. XIII, s. 552.

⁶⁵ Hülüsü Yavuz, *a.g.m.*, s. 64

⁶⁶ Cengiz Orhonlu, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat fakültesi Tarih Dergisi, XII/16, s. 6.

⁶⁷ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 23.

girerek Massava'ya geldi ve Habeş Kralı'na gönderilen elçiyi alarak geri döndü.⁶⁸

1531 'de İmam Ahmed, Habeş Krallığı'nın başşehri Aksiyom'u ele geçirilmiş, ardından da Tigre, Madra, Gojam ve Nübe topraklarını almıştı. Sonrasında ise Sevarı ve Sernin'de hâkimiyet kurdu. Topraklarının büyük bir kısmını ve başşehrini kaybedince içerilere çekilen Lebna Dengel, Portekiz Kralı'ndan yardım istedi.⁶⁹ Portekiz Kralı da Hindistan'dan bir yardım birliği göndermeye karar verdi. Fakat Bölgede yeni bir güç, yani Osmanlılar bulunmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu, 1538'de Yemen'i işgal etti ve Aden'in de dâhil olduğu kıyı şeridi ve şehirlerinde güçlü garnizonlar kurdu; ayrıca bir Osmanlı filosu da artık Kızıldeniz'i kontrol etmekteydi. Fakat Portekizliler'in 1541'deki Süveys'e akınları sırasında, ünlü denizci Vasco'nun oğlu Christopher da Gama'nın⁷⁰ yönetimi altındaki dört yüz asker Massava'da karaya çıkmayı başardı.⁷¹ Bu yardım ile Habeş ordusu da ateşli silahların desteğine sahip olmuştu. Ateşli silahlar sayesinde Lebna Dengel'in halefi olan yeni kral Galavdevos (Claudius, 1540-1559) İmam Ahmed Gurey'e karşı yaptığı savaşlarda üstünlük sağlamaya başladı.⁷²

Portekiz-Habeş ordularının ilk saldırısı 4 Nisan 1542'de gerçekleşmiştir. Christopher da Gama, askerlerini bir piyade birliği biçimine soktu ve İmam Ahmed'in mevzilerine doğru ilerletti; art arda yapılan Müslüman akınlarını da tüfek ve toplarla bastırdı. Bu savaş, İmam Ahmed'in yaralanması sonucu Emirlik ordusunun geri çekilmesiyle sona erdi. Portekizliler ve onların Habeşistanlı müttefikleri, kayıplar veren ancak sonunda bir nehrin kenarında tekrar toparlanmayı başaran, dağınık Müslüman askerleri üzerine saldırdı. Takip eden günler içerisinde İmam Ahmed'in orduları, yeni katılan birliklerle takviye edildi. Hızlı davranmanın gerekliliğini kavrayarak, da Gama, 16 Nisan'da tekrar İmam Ahmed'in kampını hedef alan bir piyade saldırısı tertip etti. Atlılarının neredeyse Portekiz birliklerini dağıtmaya yaklaştığı Müslümanlar iki hafta öncesine göre daha azimli olmalarına rağmen, isabet eden bir barut infilakı İmam

⁶⁸ Orhonlu, *a.g.m.*, s. 6.

⁶⁹ Davut Dursun, "*Etiyopya*", DİA, C. XI, s. 493-494.

⁷⁰ Cristóvão da Gama, (d. 1516 – ö. 29 Ağustos 1542) Somali'ye haçlı seferleri düzenleyen Portekiz ordusuna komuta eden Portekizli denizci ve askerdir.

⁷¹ Abdu Muhammed Ali, *a.g.t.*, s. 43.

⁷² Orhonlu, *a.g.m.*, s. 20.

Ahmed'in atlılarını dağıttı ve ordusunun nizamını yerle bir etti. İmam Ahmed'in ordularının güney istikametine çekilmesinden 10 gün sonra iki ordu yeniden karşılaştı. Ancak, yağmur mevsiminin başlaması, da Gama'nın üçüncü kez İmam Ahmed'i kuşatmasını engelledi; da Gama Asenge Gölü'nün yakınlarındaki Vofla'da, halen hasmının görüs açısı içerisinde, bir kış kampı kurarken, İmam Ahmed da Zöbıl Dağı'nda başka bir kamp kurdu. Çatışmalarda yaralanan İmam Ahmed geri çekilmek zorunda kaldı; ancak acil Osmanlı yardımı için haber göndermeyi başardı.⁷³

1.3. Osmalı Devleti'nin İmam Ahmed Gurey'e Yardımı

Osmanlı Devleti, 1517 yılında Memluk Devleti'ne son vererek Mısır'a hâkim olduktan sonra, Halfa'ya kadar yerleri kontrol altına aldı. İbrim ve Asvan'da idari teşkilat kuruldu; böylece Osmanlı hâkimiyeti İkinci Şelale'ye⁷⁴ kadar olan güney bölgelerine uzanmış oldu. Osmanlı Devleti Mısır'ın fethi ile karadan Nubya⁷⁵, Habeşistan, Zengibar⁷⁶ gibi ülkelerle denizden ise Aden ve Hindistan ile doğrudan doğruya temasa geçti. ⁷⁷ Mısır'ın güneyinde bulunan Nubya, bağımsız şeyhlikler halinde idi. XVI. yüzyıl başlarında kurulmuş bulunanan Func Sultanlığı⁷⁸, bu şeyhliklerin büyük bir kısmını idaresi altında, bir nevi konfederasyon şeklinde birleştirmeğe muvaffak oldu. Func Sultanlığı, Dongola'dan Nil vadisine, Kordafan'dan Habeşistan sınırına kadar olan toprakları idare ediyordu. Nubya sahillerinde bulunan Sevvakin Limanı Memluk

⁷³ Abdu Muhammed Ali, *a.g.t.*, s. 44-45.

⁷⁴ İlk şelale kuzeyden güneye gidiyor ve Mısır'ın çağdaş sınırları ile kesişen tek şelaledir. İkinci şelale Nubya bulunan bir şelaledir ve bugünkü Nasır Gölü altına kalmıştır.

⁷⁵ Nubya'da Mısır'ın aşağısında bulunan bir ülkedir. Sınırları büyük ölçüde bugünkü Sudan'ın içerisinde yer alıyor.

⁷⁶Zanzibar veya Zangibar, Afrika kıtasının doğusunda Tanzania'ya bağlı iki adadan oluşan özerk yönetilen bölgedir. Zangibar, Şiraz'dan gelen İranlı göçmenler tarafından kurulmuştur. Adı "Zencilerin Sahil" anlamındaki Farsça Adı "zangi bar"dan gelir. 1503-1698 yılları arasında Portekiz hâkimiyetinde kalan ada, 1698 yılında Umman Sultanlığı denetimine geçmiştir.

⁷⁷ Orhonlu, *a.g.e.*, s.1.

⁷⁸1504 yılında bugün Sudan'nın Nubya Bölgesinde yer alan Sennar merkezli olarak kurulan zenci krallığıdır. Sonradan Müslüman olmuş fiilen Osmanlı Devlet'ne bağlı olamakla birlikte, 1821 yılında Mısır Vallisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından fethedilerek doğrudan Mısır Hidivliği'ne ilhak edilmiştir.

Devleti'nin Kızıldeniz sahilinde sahip olduğu önemli bir ticaret limanı idi ⁷⁹.

Osmanlı Devleti de bir müddet sonra güney komşuları ile başka bir şekilde ilgilenmeye başladı. Bu ilgileniş doğu ticaretinin emniyeti bakımından olduğu kadar Habeşistan'da bulunan müslümanlar ile de ilgiliydi. Esasen Osmanlı Devleti Yemen'in Zebid⁸⁰ şehrinde bulunan idarecileri vasıtası ile güney bölgesindeki gelişmeleri takip etmekte Habeşistan içinde bulunan Müslümanların ve güneydeki mevcut Müslüman emirliklerini öğrenmekte idi. Habeşistan'da Müslüman ve Hıristiyan Habeş ahali arasında cereyan eden bir mücadele bu ülkede Portekizleri olduğu kadar Osmanlıları da iç işlerine müdahale imkânını vermişti.⁸¹ Böylece Osmanlılar omuzlarına İslam dünyasını ve kutsal yerleri korumak gibi büyük bir vazifeyi yüklediler. Kısa süreli de olsa Müslüman emirlikleri üzerinde hâkimiyetlerini başarıyla kurdular.⁸²

Osmanlı Devleti'nin Afrika boynuzunda bulunan Müslüman emirlikler ile ilk doğrudan ilişkisi Zebid'de beylerbeyi olan Mustafa Paşa döneminde başlamıştı. İmam Ahmed, Mustafa Paşa'ya, 1539'da ele geçirdiği İmparator Galavdevos'un kardeşi olan Minas'ın da köle olarak dâhil edildiği, hediyeler göndererek Habeşliler ile yürüttüğü savaş için yardım talep etti.⁸³ Osmanlı kaynakları bu talepten bahsetmemektedir. Buna rağmen, Habeşistan'da kuvvet dengesinin Müslüman unsurun lehinde olmasını temin için, İmam Ahmed Gurey'e silah yardımı yapıldığı gibi Hıristiyanlara karşı yaptığı mücadeleyi tasvib manasında onun Habeş Hâkimi olarak tanıdıkları anlaşılmaktadır. Hatta Cengiz Orhonlu bu hususta bir belge mevcut olduğu söylemekte ve bu belgenin "*Habeş hâkimine yazılan name suretidir*" şeklinde bir başlık taşıdığını, üzerinde tarih olmamakla birlikte öncesi ve sonrasında yer alan bilgilerden bunun hicri 948-949 (1541-1542) tarihleri ait olması gerektiğini ifade eder. Ayrıca belgede "*İmam Ahmed'e Sultan*

⁷⁹ Orhonlu, *a.g.e.*, s.1-2

⁸⁰ Zebid Kızıldeniz, dar, sıcak Tiha Mai ovalar boyunca yer almaktadır. Kıyıdan ve üst platoya 25km uzaklıkta, bu bağlantı Hodeidah ve daha yüksekliklerde yolun Taiz kenti Liman tarafından yer almaktadır. Bu Aden geçmişte yer olduğunu daha geniş bir bağlanda-yolu üzereinde Mekke, Hindistan ve kanalın Mekke parçası arasındır.

⁸¹ Orhonlu, *a.g.e.*, s.23.

⁸² İvaz Abülhadi el-Ata, *El-Osmaniyyune fi'l-Bahri'l-Ahmer*, Külliyyetü'l-Âdâb Camiatü Afrika el-Âlemiyye, Hortum, t.y., s.2.

⁸³ Abdu Muhammed Ali, *a.g.t.*, s. 45.

Ahmed el- hâkim be vilâyet-i Habeş” şeklinde hitap edildiğini belirtir.⁸⁴

Orhonlu, Habeş kroniklerinde İmam Ahmed’in ordusu içerisinde Türklerin varlığının daha öncelere dayandığına dair bilgiler mevcut olduğunu ifade eder. Öte yandan İmam Ahmed’e asıl Osmanlı yardımının Christopher da Gama’nın 1541 yılında Habeşistan’a gelerek İmam Ahmed’e üstünlük sağlanmasından sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Daha önce değinildiği gibi, Habeşistan ve Portekizli müttefikler, ateşli silahlar sayesinde, İmam Ahmet kuvvetlerine karşı bir zafer elde etmişlerdi.⁸⁵ Müslümanlar ise Zabel dağlık bölgesine geri çekilmek zorunda kaldılar.⁸⁶ Potekiz-Habeş kuvvetleri karşısında çaresiz kalan İmam Ahmed, Zebid beylerbeyi Mustafa Paşa’dan yardım istemek zorunda kalmıştı.

İmam Ahmed’in o dönemde Osmanlı’dan aldığı asker sayısı konusunda çeşitli bilgiler vardır. Abdu Muhammed Ali, Abbé Joachim le Grand’a dayandırdığı bilgiye göre, İmam Ahmed Arabistan’dan 2000 silahşör ve Osmanlı’dan da ağır toplar ve 900 seçilmiş asker elde etti.⁸⁷ Cengiz Orhonlu ise Castanhoso’ya dayanarak İmam Ahmed eğer Zebid Beylerbeyi kendisine 3000 asker gönderirse Osmanlı hâkimiyetini kabul edeceğini ifade etmiş ve Mustafa Paşa’ya 2000 okka ve Osmanlı Sultan’ına da 100 bin okka altın göndermiştir. Ama İmam Ahmed’in istediği yardımı tamamen almadığını ancak 900 kişiden mürekkep tüfekçi bir birlik ile 10 top ve bu topları kullanacak teknisyen topçular gönderildiği ifade edilir.⁸⁸

Osmanlılardan aldığı yardım sayesinde İmam Ahmed, Galavdevos ile müttefiki Christopher Da Gama’yı 28 Ağustos 1542’de Afla vadisindeki savaşta yenilgiye uğrattı. Savaşta Portekizlerin çoğu telef olduğu gibi Christopher da Gama esir alındı. Geride bıraktıkları toplar ve diğer silahlar ile cephane müsadere edildi. Türklerin itirazına rağmen esir alınan Christopher da Gama’nın başı kesildi.⁸⁹

⁸⁴Orhonlu, *a.g.e.*, s. 26-27

⁸⁵ Ahmed Berhad Mah, *a.g.e.*, s. 171.

⁸⁶ Gassan Ali Muhamed El-Ramah, *a.g.t.*, s. 287.

⁸⁷ Abdu Muhammed Ali, *a.g.t.*, s. 45.

⁸⁸ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 27-28.

⁸⁹ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 28

Hint Okyanusundaki en büyük komutanı olan Christopher Da Gama'nın ölümüyle Portekizliler büyük bir darbe almışlardı. Fakat Habeşistan'ı tehdit eden ve Chistopher'i öldüren İmam Ahmed'e karşı yeni hamleler yapmaya karar verdiler ve Habeşistan'ın kuzey mıntıklarına saldırarak buraları ele geçirdiler. İmam Ahmed ise Habeşistan'ın doğu ve güneyine kadar geniş bir araziye fethetti.⁹⁰ Sonuç olarak Habeş Krallığı çok zor bir durumdaydı ve Kral Galavdevos Habeş Dağı'nın güneyine saklanıyordu. Böylece Kızıldeniz en kuzeyinden en güneyine kadar bir Müslüman gölü haline gelmişti. İslam güçleri Osmanlı'nın askeri yardımıyla Habeşistan'ın merkezine kadar indi.⁹¹ Bu zafer İmam Ahmed'e yanlış bir güvenlik hissi verdi ve sonuçta Türk müttefiklerinin Zebid'e geri dönmelerini önlemek için herhangi bir çaba göstermedi. İmam Ahmed Gurey'in, Osmanlı güçlerini neden erken geriye gönderdiğine dair şu görüşler ileri sürülmüştür.⁹²

1- İmam Ahmed, Osmanlı askerlerinin getirdiği külfetlerden kurtulmak istemekte idi. Oysa İmam Ahmed'in kendi ordusunun mâlî bir külfeti yoktu.

2- Osmanlılar, Portekizli komutan Chistopher Da Gama'nın esir alındıktan sonra öldürülmesine kızmışlardı. Osmanlılar, Portekiz komutanın İstanbul'a sağ olarak getirilmesini istiyorlar. Böylece Habeşistan'daki çalışmaları hakkında bilgi elde edilebilecekti.

3- Habeşlilere karşı parlak zaferinden sonra İmam Ahmed her şeyin böyle gideceği sanmıştı. Ayrıca Habeşlileri tamamen yok ettikten sonra Osmanlı güçleriyle sorun yaşayacağından korkmuştu.⁹³

4- Zebid'de olan Osmanlılarla Yemenliler arasında çatışma çıkmıştır ve İmam Ahmed Gurey'in yardıma ihtiyacı kalmadığı düşünülerek Osmanlı güçlerinin Zebid'e dönmesi daha yararlı görülmüştür.⁹⁴

⁹⁰ İbrahim Muhammed Hassan, *a.g.t.*, s. 136 .

⁹¹ Gassan Ali Muhamed El-Ramah, *a.g.t.*, s. 288.

⁹² Ahmed Berhad Mah, *a.g.e.*, s. 172.

⁹³ Gassan Ali Muhamed El-Ramah, *a.g.t.* , s. 288.

⁹⁴ Seyyid Mustafa Salim *a.g.e.*, s. 172.

Bunun neticesi olarak Osmanlı ve Somali güçlerinin birbirlerinden ayrılması Habeş Portekiz ittifakına büyük katkı sağladı. İmam Ahmed'in de karşılığında tek kalmasıyla Habeşistan'la Portekizliler arasındaki yardımlaşma artarak sürdü. Habeş ve Portekizliler yaşadıkları hezimetlerin intikamını almak için büyük fırsat yakalamışlardı. Habeş kuvvetlerine gelince bunlar Portekizli subayların eğitimiyle yaşadıkları hezimetlerin intikamını almaya çalışıyorlardı. Hatta yerli maddelerden barut yapmayı öğrendiler. Böylece İmam Ahmed Hıristiyan müttefikler karşısında tek başına kaldı. Bundan sonra çeşitli çatışma ve savaşlar esnasında Somalililerin hezimetlerini göreceğiz.⁹⁵

1.4. İmam Ahmed Gurey'in Sonu ve Yenilginin Nedenleri

Osmanlılarla İmam Ahmed arasındaki ilişkilerin kötüye gitmesi ve Osmanlıların gönderdiği silah ve askeri yardımın Zebid'e dönmesi Somalili Müslümanların aleyhine olmuş, Portekizlilerle Habeşlilerin yardımlaşmalarını artırmıştı.⁹⁶ İmam Ahmed yanlışından faydalanan Portekizliler 500 kişilik yeni bir kuvvet Habeşistan'a gönderdiler.⁹⁷ Habeşistan'ın genç kralı, ordusunu Portekizlilerin hazırladığı yeni silahlarla donatıp Portekizli subaylardan eğitim aldırıyordu.⁹⁸ Tam bu sırada İmam Ahmed'in oğlu Nasreddin aniden öldü. Bazı rivayetlere göre Nasreddin, İslam'a giren bazı Habeşliler tarafından zehirlenerek öldürülmüştü.⁹⁹

Galavdevos (Claudius) ve Portekizli dostların bu acı olayın arkasından yakaladıkları fırsatı değerlendirerek İmam Ahmed'in kuvvetlerine Sem'in güney doğusundaki Vacar bölgesinde saldırıya geçtiler ve ağır bir hezimete uğrattılar. İmam Ahmed'in ordusundan başta komutan Said b. Muhammed olmak üzere çok kişiyi

⁹⁵ Gassan Ali Muhamed El-Ramah, *a.g.t.*, s. 291.

⁹⁶ Muhammed Mutasım Seyid, *Duvel-i İslamiyye fi Şark İfrikkiye(Harar ve' s-Somali*, El-Kahire 1964, s. 37.

⁹⁷ Abdülmedcid Abidin, *Beynel Habeşti ve'l Arab*, Darül'l-Fıkri'l-Arabi, t.y., s. 193.

⁹⁸ Gassan Ali Muhamed El-Ramah, *a.g.e.*, s. 285

⁹⁹ İbrahim Muhammed Hassan, *a.g.e.*, s. 164 .

öldürdüler. Habeş ordusu ellerine geçen Müslüman köylerinde katliamlar yaptı.¹⁰⁰ Müttefik kuvvetler, İmam Ahmed'in ordusuna Habeş Dağının üzerindeki Vayna bölgesinde yeniden saldırdılar. Burada da çetin bir savaş gerçekleşmiş, Portekizliler son model ateşli silahlarının yanında keskin nişancılar kullanmışlardı. Bütün bunların karşısında İslam orduları safları darmadağın oldu.¹⁰¹ İlk defa Habeş ordusu İmam Ahmed'e karşı bu kadar büyük bir zafer kazanmıştı. Bu savaş aslında bir dizi felaketinin başlangıcıydı. Yine İmam Ahmed, Tana Gölü yakınlarında meydana gelen savaşta Habeşlilerin kullandığı ateşli silahlar karşısında hezimete uğramış, birçok askerini kısa sürede kaybetmişti.¹⁰²

Habeş-Portekiz müttefik kuvvetleri, 21 Şubat 1543'te Batı Begemder'deki Voyna Dağı savaşında İmam Ahmed ordusuyla yeniden karşı karşıya geldi. İmam Ahmed öldürüldü ve oğlu Muhammed de tutsak olarak alındı. Liderlerini kaybetmelerinin ardından emirliklerin birleşik ordusu dağıldı. Artık dengeler değişmişti. On dört yıllık Müslüman egemenliği, bundan itibaren neredeyse bir gecede çöktü.¹⁰³

İmam Ahmed Gurey'in Habeşlere karşı cihad hareketinin dağılmasının sadece Habeş Portekiz işbirliğine bağlanmasını doğru değildir. Her ne kadar bu işbirliği de etkili olduysa da burada başka sebeplerin olduğu bir gerçektir. Mesela bazı Zeyla sultanları baştan beri İmam Ahmed'e samimi destek vermediler. Bunlardan birisi kötü bir idareci olan Harar Emiri Ebu Bekirdi. İmam Ahmed sonunda onu bertaraf etti.¹⁰⁴ Üstelik Somali kabilelerinin hepsi İmama aynı derecede bağlılık göstermediler, bazı Somali kabileleri Habeşistanla mücadele sırasında toplanan yardım ve zekâtlar konusunda inatlaştılar. İmam da Habeşistan'ı bırakıp bunları itaate zorlamak için uğraşmak zorunda kaldı. Daha tehlikelisi bazı kabileler İmam Ahmed'in emir ve planlarına karşı çıkıyorlardı. İmam çok büyük zaferler elde ettiğinde Habeşlerin işini

¹⁰⁰ Recep Muhammed Abdülhalim, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁰¹ Gassan Ali Muhamed El-Ramah, *a.g.e.*, s. 290

¹⁰² İbrahim Muhammed Hassan, *a.g.e.*, s. 166 .

¹⁰³ Abdu Muhummed Ali, *a.g.t.*, s. 46.

¹⁰⁴ Recep Abdülhalim, *El-Alakati's-Siyasiyye Beyne Müslimin Zeyla' ve Nasara El-Habeşe fi'l-Usuri'l-Vusta*, Camiatü'l-Kahira, Ma'hedü'l-Buhusi ve'd-Dirasati'l-Afrikiyye, Mektebetü'n-Nehda el-Arabiyye 1987, s. 240.

bitirmek için son hamleyi vuracağında karşı çıkıyorlardı. Mesela Şimbra-Kure savaşında büyük bir zafer kazanılmasına rağmen ordu yorgunluklarını öne sürerek Habeş kralının üstüne gidilmesine razı olmadılar. Eğer burada İmam Ahmed'e itaat etselerdi kısa sürede büyük kazanımlar elde edeceklerdi.¹⁰⁵

Ordu bir keresinde de Davara'da kazanılan zaferden sonra burada yeni harekâtları yönetmek için ikamet etmek isteyen İmam Ahmed'e karşı geldiler. Oysa İmam, Habeşistan'a yakın olan Davara'dan kolayca akınlarla saldırıların önüne geçmek istiyordu ama anlayamadılar. Bir üçüncü isyanları da Fuçar savaşında oldu. İmam, Habeş kralının otağına bir buçuk günlük mesafede bulunan bu yerde kalarak kolayca kralı bertaraf etmek niyetindeydi, burada da İmam Ahmed'i Harar'a dönmeye zorladılar.¹⁰⁶ Daha tehlikelisi Davara'daki Zerri bölgesinde kazanılan büyük başarıdan sonra olmuş, askerler köle, at, eşek, katır, silah ve benzeri çok sayıda ganimet elde etmişlerdi. Bu zafer sonrasında kabilelerden bir kısmı beldelerine İmamdan izinsiz gitmeyi denediler. Ancak birisi İmama bu durumu haber verdi. İmam bunun üzerine peşlerine düşerek onları dar bir boğazda kıştırarak kelleleriyle ganimet arasında tercihe zorladı. Zira elde ganimetle savaşmanın imkânı yoktu.¹⁰⁷

Doğal olarak Somalili ve Afarlı kabilelerin kaçmaya ve beldelerine dönmeye yeltenmeleri ve bazı yerlerde isyana varan hareketleri çok önemli fırsatların kaçırılmasına sebep oldu. Hâlbuki Habeş kabileleri böyle değildi onlar krallarına itaatte kusursuzdular.

İmam Ahmed'in kaybetmesine götüren sebeplerden biri de ordusunun büyük bölümü yeni Müslüman olan Habeşlilerden oluşuyor olmasıydı. Zira önceki savaşlarda asıl Müslüman askerlerden çoğu şehit olmuştu. İmam bir de elde ettiği topraklara askerlerden bir kısmını bırakıyordu bu nedenle ordusunun asıl unsurları olan Somali ve Afarlılar azalmıştı. Bu durum İmamı Habeş kralın baskısından kurtulmayı amaçlayan Habeşli Müslümanlara yöneltti.¹⁰⁸ Bazı Müslüman olan Habeş gruplar da bir yere kadar

¹⁰⁵ Ahmet Ebu Sade, *100 Yevm ma'a süvvar İklim Ogadin*, El-Mensi Neşriyatı, 2009, s.12.

¹⁰⁶ Şihabeddin Ahmen İbn Abdaukadir, *Futûhu'l-Habeş*, Kahire 1974, s.181.

¹⁰⁷ Tamam Hemam Temam, *El-Harekatul Cihad el-Vadeni fi's-Somal* Kahire, 1983, s.45

¹⁰⁸ Şihabeddin Ahmen İbn. Abdaukadir, a.g.e. , s. 336.

komutanlarına bağılı savaşıyorlar ancak tam zafere erilecek sırada Habeş tarafına geçerek Hristiyanlarla beraber oluyorlardı. Böyle bir olay Şecere bölgesinde yaşanmıştı.¹⁰⁹

İmam Ahmed'i ölüme götüren hatası ise Osmanlı yardımlarını geri çevirmesidir. Oysa Osmanlılar onu Portekiz ordusuyla beraber Habeş askerleri sıkıştırınca yetişmişler ve büyük bir zafer kazanmasını sağlamışlardı. İmam bundan sonra savaşın kendi lehine bittiğini sandı ve meydanları terk etti. Osmanlı ordusunu da Yemene geri gönderdi. Daha sonra Tana gölü yakınlarındaki Dambaya'ya yerleşmek istedi, burası son derece verimli havadar, huzur dolu ve bereketli bir yerdı. Ama uyumayan düşman kalıntısı Portekiz ve Habeş askerleri onu takip ettiler ve ateşli silahlarla onu ve hareketini bitirdiler.¹¹⁰

Osmanlılar İmam Ahmed'in ölümünden sonra bir müddet bu bölge ile ilgilenmediler. Habeş Kralı Galavdevos, İmam Ahmed Gurey'in ortadan kalmasından sonra elinden çıkmış olan vilayetleri birer birer almaya başladı. 1544 Haziran ayında Fatagar, Balı ve Davaro eyalelerini almak için ilerledi ve bu bölgelerin müslüman kumandanı Abbas'ı aynı yılın Ekim ayında yendi. Habeş Krallığı böylece eski hududlarına kavuşmuş oldu¹¹¹. Bu zaferin en büyük sonucu Portekiz Habeş ilişkilerinin sağlamlaşmasıdır. Buna ilave olarak Cizvit¹¹² misyonerliği Habeşistan kilisesi eliyle her tarafa yayılmıştır. Habeşliler ele geçirdikleri bu üstünlükle Müslüman emirliklere boyun eğdirdiler. Kuzeyde bulunan küçük Müslüman emirlikler de tekrar Habeşistan'ın boyunduruğuna girdi.¹¹³

¹⁰⁹ Recep Abdülhalim, a.g.e, s. 245.

¹¹⁰ Recep Abdülhalim, a.g.e, s. 247.

¹¹¹ Orhonlu, a.g.e., s. 29

¹¹² Bir Hıristiyan tarikatı. Hıristiyan olmuş eski bir İspanyol askeri olan Ignacio de Loyola tarafından 1534'de kurulmuştur. Başlıca yoğunlaştıkları alanlar misyonerlik ve eğitim kurumları açmaktır.

¹¹³ İbrahim Muhammed Hassan, a.g.e., s. 168 .

İKİNCİ BÖLÜM

ZEYLA EMİRLİĞİ'NİN ZAYIFLAMASI VE OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

2.1. Zeyla Emirliği'nin Habeşistan'ın Etkisi Altına Girmesi

İmam Ahmed Gurey'in Habeşistan'a düzenlediği seferlerin iki önemli etkisinden bahsetmek gerekir. Birincisi İslamiyet'in bu topraklarda yayılmasıdır. İslamiyet'in yayılmasında Zeyla Emirliği ordularınca ele geçirilen şehirlere giden vaiz ve hocaların önemli rolü vardır. Onların telkinleri sonucunda halktan ve Habeş ileri gelenlerinden pek çok insan Müslümanlığı seçmişlerdir. İkincisi ise Somalili tüccarların, Habeşistan'ın ticaretinde söz sahibi olmasıdır. Fethedilen topraklarda dolaşma imkânı elde eden Somalili tüccarlar, farklı bölgelere yerleşip Habeş ticaretinde söz sahibi olmuş ve ticari hayatın canlanmasına katkı sağlamışlardır.¹¹⁴

Somali'deki Müslüman Emirlikleri bir araya getirmeyi başaran İmam Ahmed Gurey'in şehadeti birleşik Somali ordusunun dağılmasına neden olmuştur. Kendisinden sonra gelen komutanlar, ordu kuvvetlerini bir arada tutmaya başaramadılar. Ordudaki birliğin dağılması üzerine değişik bölgelerden gelmiş askerler memleketlerine geri dönmüştür. Ahmed Gurey'in kurduğu birliği tekrar sağlamak mümkün olmadı. Bu da Habeşistan-Portekiz arasındaki ilişkilerin derinleşmesine fırsat vermiştir.¹¹⁵

Somalili Müslümanlarla Habeşli Hıristiyanlar arasında asırlarca devam eden bu savaşın devamında, İmam Ahmed'in öldürmesinden sonra Portekiz ve Habeşistan orduları Somali'yi işgale başladılar. Bu işgal sırasında Müslümanlara büyük bir zulüm ve vahşet uygulandı. Girdikleri şehirlerde camileri ve ibadet yerlerini tahrip ettiler ve Müslümanları katlettiler.¹¹⁶ Üstelik Habeş Kralı, İmam Ahmed Gurey'in döneminde Habeş ülkesinin ileri gelenlerinden Müslümanlığı seçmiş olanları Hıristiyanlığa

---

¹¹⁴ Muhammed Mutasım Seyid, *Duveli İslamiyye fi Şark İfrikkiye (Harar ve's-Somali)* El-Kahire 1964, s. 38.

¹¹⁵ Gassan Ali Muhhamed El-Ramah, *Sırau'l -Müslümin Ma'a'l-Portakaliyin fi'l-Bahri'l- Ahmer Hılale'l-Karni'l- Âşiri'l-Hicri es-Sâdis Aşara Milâdî*, Ümül'l-Kura Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekketü'l-Mükerreme 1981, s. 292.

¹¹⁶ Fethi Ğays, *El-İslam ve'l-Habeşe Abra't-Tarih*, Kahire, t.y. , s. 157.

dönmeğe zorladı, reddedenleri ise öldürmelerini emretti.

Ayrıca Müslüman Emirliklerin Mısır ve Yemen'den ithal ettikleri kumaş, ipek ve ketenden vergi alınmaya başlandı. Hatta bazı Müslüman Emirlikler, İmam Ahmed Gürey'in yasakladığı haracı yeniden ödemek zorunda kaldı¹¹⁷. Bu dönem içinde, İmam Ahmed'in komutasındaki Somalililerin kendi topraklarından çıkarılması sonucu, Galla Kabileleri¹¹⁸ büyük bir fırsat yakaladı. Bu kabileler Habeşistan'ın değişik bölgelerinden göç etmeye başladı ve verimli topraklar üzerine yerleşti. Daha sonra Harar bölgesine gelip burdaki Somalilileri tehdit etmeye başladılar.¹¹⁹

Portekiz-Habeş ittifakı, hem bölgede müslümanlara yapılan zulümlerden, hem de Portekizlilerin bölgeye kalıcı olarak yerleşme ihtimalinden dolayı Osmanlıları oldukça tedirgin etmiştir. Bu yüzden, Habeşistan ile Portekiz arasındaki iletişimi kesmek amacıyla Osmanlı donanması Kızıldeniz'de devriye gezmek başladı. Güney Arap sahillerinde Osmanlı donanmasının görülmesi Portekizi oldukça tedirgin etmiş ve Portekiz gemilerinin Kızıldeniz'e girmesini durdurmak zorunda kalmıştır.

İmam Ahmed Gürey'in şehadetinden sonra kardeşi Vezir Abbas b. İbrahim, Davaro, Vancar ve Bali'de dağınık bir şekilde bulunan Somali kuvvetlerini tekrar toplamaya çalıştı.¹²⁰ Bunu haber alan Habeş Kralı Galavdevos hızla hareket ederek buna mani olmak için adı geçen şehirleri işgal etmek istese de Bali'de Galla kabilerinin karşı taarruzları tarafından durduruldular. Bu durum Harar'da bulunan Müslümanlar arasındaki birliği tesis etmeye yönelik girişimleri yeniden başlattı. Özellikle kocasının intikamını almak isteyen İmam Ahmed'in eşinin etkisi altında bulunan müslümanları bir araya getirmek için uğraşıldı lakin başarıya ulaşılamadı.¹²¹

¹¹⁷ Recep Abdülhalim *el-Alakatü's-Siyasiyye Beyne Müslimin Zeyla ve Nasara el-Habeş fi'l-Usuri'l-Vusta*, Mektebetü'n-Nehda el- Arabiye 1987, s.123-124.

¹¹⁸ Galla kabilesi Kuzey Platosu Somali'nin doğusu ve Arus kabilesinin güneyi arasında bulunuyordu. Galla kabilesi iki bölüme ayrılır. Birinci bölümü Mekke'den göç eden Araplardı. İkinci bölümde pagan ve Hıristiyanlar yer almaktaydı. Bu ikinci bölüm üyeleri Müslüman Emirliği ve Habeş kralı arasındaki savaş'ın etkisinden dolayı Güney Habeşistan'a göç etmek zorunda kaldı ve İmam Ahmed'in ölümünden sonra Harar'a saldırmaya başladılar. Bu kabile Harar Emirliğine karşı faaliyete bu dönem başladı. Bkz Muhammed Mutasım Seyid, *Duvel-i İslamiyye fi Şark İfrikiye(Harar ve 's-Somali)* , s. 45.

¹¹⁹ Şevki Ataullah El-Cemal, *Tarihu'l-Somali fi'l-Asri'l-Hadis (1846-1969)*, Bağdat 1982, s. 105.

¹²⁰ Gassan Ali Muhammed El-Ramah, a.g.t. , s. 293.

¹²¹ Ahmed Abdullah Rıraş, *Keşfu's-Sudul an Tarihi's-Somali ve Memalikühümü's-Seb'a*, Mogadişu 1974, s. 27.

2.2. Emir Nur b. Mücahid'in Habeşistan ile Mücadelesi

Harar'da İmam Ahmed'in öldürülmesinden sonra Vezir Abbas'ın başlattığı mücadeleden iyi bir sonuç alınamamış, hatta Emirlik orduları nerdeyse tamamen dağılmış durumdaydı. Bu da bölgeyi düşman işgaline açık hale getirdi. Nitekim 1550 yılında Harar, Habeş Hıristiyanlarının baskınına uğradı. Fakat bir yıl sonra, İmam Ahmed Gurey'in ardından en önemli lider olan Emir Nur b. Mücahid, Harar bölgesine hâkim oldu. Çok adil ve takvalı bir Müslüman lider olan Emir Nur b. Mücahid'in¹²² aynı zamanda bu bölgeden ismini alan Harar şehrinin kurucusu olduğu kabul edilir.¹²³

Emir Nur b. Mücahid zamanında Yemen'deki Osmanlı Beylerbeyi ile bir takım ilişkiler kurulduğuna inanmak için ciddi sebepler vardır. Bununla beraber, Osmanlı kaynaklarında bu hususa dair belgelere ve kayıtlara rastlanmadığını ifade etmek gerekir. Emir Nur, devleti yeniden teşkilatlandırdı. Harar Emirliği'nin gücünü toplayarak yeniden Habeşistan ile başarılı mücadeleye başladı. Habeşlilere karşı elde edilen başarıda Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ülkenin kuzey topraklarını ele geçirerek Habeşistan Eyaleti'nin kurmasına etkisi muhakkak çok büyüktü.¹²⁴

Osmanlıların bölgedeki hâkimiyeti ile birlikte Hıristiyan Habeş krallarının Avrupa devletlerden her türlü silah ve diğer yardımları almaları engellenmekteydi. Aynı zamanda Ortodoks, Katolik ve Cizvit papazların bölgeye seyahatlerine izin vermemeleri sayesinde yerliler arasında Hristiyanlığın yayılması da durdurulmuştu.¹²⁵ Emir Nur b. Mücahid 1559'da Şeva'ya kadar ilerledi. Burada meydana gelen savaşta Habeş orduları mağlup edildi ve İmparator Glavadevos hayatını kaybetti.

Ancak Emir Nur b. Mücahid zaferinin devamını getirmedi.¹²⁶ Çünkü Harar Emirliği Galla kabilelerin tehdidi altındaydı ve bundan sonraki yıllarını bu kabileler ile

¹²² Muhammed Mutasım Seyid ,a.g.e., s. 39.

¹²³ Gassan Ali Muhammed El-Ramah, *a.g.t.*, s. 309.

¹²⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara 1996, s. 70.

¹²⁵ Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, İstanbul 2011, s. 113.

¹²⁶Abdu Muhammed Ali, *Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine*, Hecettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayanlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s.30.

mücadeleye harcayacaktı. Emir Nur b. Mücahid'in çabalarına rağmen Galla kabilelerinin sürekli akınları Harar Emirliği'ni harabeye çevirdi. Harar ile Zeyla Limanı arasındaki ticaret sekteye uğradı. Bu akınların üstüne üç yıl devam eden bir kıtlık ortaya çıktı. Kıtlıktan sonra ortaya çıkan salgında hastalanan Emir Nur, hicri 975 yılında (1568) vefat etti.¹²⁷

Emir Nur b. Mücahid ölümden sonra Harar Emirliği'ne siyasi istikrarsızlık hâkim olmuştur. Yerine geçen eski kölesi Osman, ahlaksız ve zalim birisi olarak bilinir.¹²⁸ Fakat Galla kabileri ile anlaşmaya varmış ve onların Harar pazarlarında ticaret yapmalarına izin vermişti.¹²⁹ Zeyla'yı başkent yapan Gerad Cibril ile yapılan savaşta Harar Emiri Osman'nın hayatını kaybetmesi üzerine emirliğe Talha b. Abbas geçti. Onun da kısa süren saltanatının ardından, 1571 yılında Osman'ın oğlu Emir Nasr, Harar Emiri oldu.¹³⁰ Hıristiyan Habeşlilere cihad ilan etmek için orduyu yeniden teşkilatlandırmaya büyük gayret gösterdi. Fakat 1577 yılında Sartsa Dengel'in ordusu ile Şabbela Nehri kıyılarında meydana gelen savaşta kendisi ile birlikte pek çok Harar ileri geleni şehit düştü.

Emir Nasır'ın ölümünden sonra devam eden siyasi istikrarsızlık, Galla akınları, Habeşliler karşısında yaşanan başarısızlık sonucunda Harar Emirliği merkezi Harar'dan Dankali çölünde bulunan Ausasa vahasına nakledilmek zorunda kaldı. Harar şehir olarak mevcudiyetini devam ettirdi. 1647 yılında Aussa İmam olan Ali b. Davud'un idaresi altında bağımsızlığını tekrar kazandı. Harar bölgesinde yerleşmiş olan göçebe Galla aşiretlerine çoğu Müslüman oldu ve XVII - XVIII. yüzyıllarda İslam'ın daha da yayılmasına katkıda bulundular.¹³¹

---

¹²⁷ Orhonlu, a.g.e, s. 70

¹²⁸ Muhammed Mutasım Seyyid, a.g.e., s. 39.

¹²⁹ Orhonlu, a.g.e, s. 70

¹³⁰ Muhammed Mutasım Seyyid, a.g.e., s. 39.

¹³¹ Orhonlu, a.g.e, s. 71

2.3.Habeşistan Beylerbeyliğinin Kurulması

Kızıldeniz, Coğrafi Keşiflerden önce de Güney Asya ve Hindistan'dan getirilen malların Avrupa ve Osmanlı piyasalarına arz edilmesinde bir geçit oluşturduğu için oldukça önemliydi. Batı dünyasından farklı olarak bu bölgeye olan ilginin bir diğer sebebi bölge halkının Osmanlı Devleti ile aynı dinî inanışlara sahip olmasıdır.¹³² Özellikle Mısır'ın alınması ve ardından Hicaz ve Yemen'de hâkimiyetin tesis edilmesi Osmanlı açısından Kızıldeniz'in önemini daha da arttırmıştır. Müslümanların kutsal mekanlarının da içinde bulunduğu bu bölgelerin güvenliği Osmanlı'nın öncelikleri arasındaydı. Daha Memluk Devleti döneminde bölgeyi nüfuzu altına almak isteyen Portekizlilere karşı mücadele eden Osmanlı'nın, bölgeye kendisi hâkim olduktan sonra kayıtsız kalması beklenemezdi.

Habeşistan'ın fethedilmesi hem Kızıldeniz'in güvenliği açısından hem de Portekizlilere destek veren Hıristiyan bir ülke olmasından dolayı oldukça önemliydi. Ayrıca bu bölgeyi ele geçiren devlet, Doğu Afrika sahilleri ile Hindistan arasında sahiller boyunca cereyan eden doğu ticaretine tamamen hâkim olacaktı.

Habeşistan'ın fethine yönelik olan hareket 1554-1555 yılında başlamıştı. Bu ülkenin fethine dair teşebbüsün mimarı Özdemir Paşa¹³³ idi. ¹³⁴ 1554 yılında Yemen Beylerbeyliğinden azledilen Özdemir Paşa Mısır'a dönmüş ve hükümetin daveti üzerine İstanbul'a gelmişti. İstanbul'a geldikten sonra kendisine iyi bir çevre edinen Paşa bu sayede Kanuni'nin dikkatini çekmiş ve huzuruna kabul edilmişti. Bu kabul sırasında Padişah kendisinden bölgenin idarî, etnik ve coğrafi yapısı hakkında geniş malumat edinmişti. ¹³⁵ Özellikle bu ülkenin Mısır, Mekke ve Medine'ye yakınlıkları, Kızıldeniz

¹³²Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Sudad*, Yanın Nu: 24, İstanbul 2013, s. 32.

¹³³ Ödmeiroğlu OsmanPaşa (1526-1585),III, Murat saltanıtı döneminde,1584-1585 Yıllararasında sadrazamlık yapmış Osmanlı Devlet adamı Kızıldeniz çevresinde beylerbeyi olmuştur. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zdemiro%C4%9Flu_Osman_Pa%C5%9Fa.

¹³⁴ Muhammed Yıldırım, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Kızıldeniz, Basra Körfezi, Yemen ve Habeşistan Politikaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamaış Yüksek lisans Tezi, İsparta 2001, s. 89-90.

¹³⁵ Reyhan Şahin Allahverdi, "Kızıldeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Habeşistan Beylerbeyliği (1561-1567)", *Stadies of The Ottoman Domain*, C. 3, Sayısı 2003, s. 39-40.

ve bu denizin coğrafi durumu; Habeşistan'da yaşayan halkın mensup oldukları din hakkında kendilerine sorulan çeşitli soruları cevaplandırıp o taraflar hakkında bildiği her şeyi bütün açıklığı ile nakletmişti.¹³⁶ Onu vermiş olduğu bu izahatlar hükümetin, güneyde girişilecek askeri harekâta ikna edilmesini ve Özdemir Paşa'nın serdar seçilmesini sağlamıştır. Bundan sonra farklı adımlarda yapılan istişare sonucunda Habeşistan üzerinde bir sefer yapılmasına karar verildi.¹³⁷

Akabinde serasker tayin edilen Özdemir Paşa Mısır'a gitmiş ve hazırlıklarını orada yapmaya başlamıştır. Emrine 1000 adet tüfekçi ve gönüllü olmak üzere Mısır'dan 3000 kişi tayin edilmişse de bu sayıda asker toplamak mümkün olmamıştır. 1555 senesi ortalarında başlayan Habeşistan seferinin ilk teşebbüsü karadan atlılar ve Nil'den nehir donanmasıyla başladı. Ancak mevsimin ve doğa şartlarının elverişsiz olması nedeniyle ordu ancak Said vilayetinin Şallal (Şellâle) mevkiine kadar ilerleyebilmiş, burada orduda baş gösteren memnuniyetsizlik sebebiyle bu teşebbüs başarılı olamamıştır.¹³⁸ Orhonlu, bu ilk harekâtın doğrudan Habeşistan üzerine olmadığını, Mısır'ın güneyindeki Func Sultanlığı'nın hedef olarak seçildiğini ifade etmektedir.¹³⁹

Özdemir Paşa'nın ikinci teşebbüsü ise Kızıldeniz sahilinden bir çıkarmayla başlamış, 1554 yılında ele geçirilen Sevvakin'e asker ve mühimmat nakledilmişti. Bu harekâtın sonucunda 5 Temmuz 1555 (15 Şaban 962) tarihinde Habeşistan Beylerbeyliği teşkil edilerek, Özdemir Paşa 1.400.000 akçe sâlyâne ile beylerbeyliğe getirilmiştir.¹⁴⁰ XVI. yüzyıl içinde buraya bağlı sekiz sancak bulunmaktaydı. 1557 yılında alınan Masavva bu eyaletin merkezi yapılmıştır. 1558 yılında Habeşistan'ın Tigre Eyaleti ve bir yıl sonra Barva Eyaleti fethedilince çok sayıda putperest ve Hıristiyan Müslüman oldu.¹⁴¹ Habeşistan'ın fethinin ve burada bir eyalet teşkil edilmesinin Osmanlı'ya maddi getiri yerine külfet getirdiği söylenebilir. Nitekim Habeş Eyaletinin yeterli geliri

¹³⁶ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 89-90.

¹³⁷ Cengiz Orhonlu, "*Osmanlıların Habeşistan Siyaseti(1554-1560)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi", S. 20, 1965, s. 43.

¹³⁸ Allahverdi, *a.g.m.*, s. 40.

¹³⁹ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁴⁰ Allahverdi, *a.g.m.*, s. 40.

¹⁴¹ Kavas, *a.g.e.*, s. 50-51.

olmadığından dolayı burada görev yapan memurlar ve askerlerin maaşları Mısır'dan ödenmesini zorunlu kılmıştır.¹⁴²

Habeş Beylerbeyliği teşkil edildikten sonra sıra bu ülkenin içlerine yapılacak askeri harekâta gelmişti. Bunun için Mısır ve Yemen başta olmak üzere diğer eyaletlerden asker getirtilmişti. Bu askerlerin bir kısmı yeni ülkelerin iklimine alışamayacak kadar yaşlıydılar; bu durumda olanlar geri gönderildiler. Girişilecek harekette bu ülkenin yerlileri kılavuz olarak kullanılacaktır. Bunun nedeni bu kılavuzların sadece araziye tanınmaları değildi. Habeş krallığına bağlı olan kabileler ve o ülkenin içi durumu hakkında bilgi sahibi olmak gerekli idi. Bunun için yerli kılavuzlar kullanılmıştır.¹⁴³Nitekim Özdemir Paşa ülke içlerini fethetmeye girişince Habeş Krallığı topraklarındaki bir takım unsurları kendine müttefik yapmış ve bu gibi hususlarda onlardan faydanlanmıştı. Bundan sonra Özdemir Paşa, Habeş topraklarında ve Kızıldeniz limanlarını ele geçirmeye çalışacaktı. İşte bu dönemde Zeyla Osmanlı idaresine girecekti.¹⁴⁴

2.4. Zeyla'nın Osmanlı İdaresine Girmesi

Somali'nin Evdal bölgesinin kuzeybatısında Afrika boynuzunda bir sahil şehri olan Zeyla'nın yerli Somali dilindeki adı Seylac'dır. Somali'nin Cibuti sınırı yakınında Aden Körfezine bakan kıyısında önemli bir limandır ve ince bir dil şeklinde uzanan küçük bir yarımada üzerinde yer alır.¹⁴⁵ Zeyla İskelesi Babül Mendeb Boğazının güneyinden yaklaşık 50 km uzaklıktadır.¹⁴⁶ Zeyla Berbera'nın kuzeyinde ve Aden Körfezi'nin batı kıyısında yer almaktadır. Şehir, Yemen'den göç eden Araplar tarafından kurulmuştur.¹⁴⁷ Zeyla İskelesi'nin ilk defa Osmanlı hâkimiyetine 1520 yılında Portekizlerle Kızıldeniz'de yapılan mücadeleler sırasında Sevakın ile beraber Osmanlı

¹⁴² Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, a.g.e , s. 32.

¹⁴³ Yıldırım A.g.e., s. 93-94.

¹⁴⁴ Orhonlu , a.g.m., s. 40.

¹⁴⁵ Ahmet Kavas , 'Zeyla', *DİA*, C. XLIV, İstanbul 2003, s. 350-351.

¹⁴⁶Zeynül Abidin Abdulhamid El-sırac, *El-hale El-İktisadiye ve'l-İctima'ıye fi'l-Müdüni's-Sahiliye fi ma beyne-l Karni (12-14Miladı)*, Kahire 1986, s. 26-28.

¹⁴⁷ Es- Seyid Yusuf Nesri, *Cuhudu Mısır El-Kaşfiye fi İfrikiye fi'l-Karni't Tasi-i Al-Aşre*, Kahire 1974, s. 118.

topraklarına katıldığı ileri sürülmektedir.¹⁴⁸ Bununla beraber, bu bilginin doğruluğu şüphelidir ya da ilk hakimiyet dönemi çok kısa sürdüğü için yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden Zeyla'nın Osmanlı idaresine Özdemir Paşa'nın Habeş Eyaletini kurmasından sonra 1559 yılında girdiğini söylemek daha doğrudur.

Özdemir Paşa'nın yerine geçen oğlu Osman Paşa tarafından Habeş eyaleti içerisinde bir sancak merkezi haline getirildi. Zaman zaman yerli aşiretlerin nüfuzu altında kalan Zeyla¹⁴⁹, Doğu Afrika'nın en uç kısmındaki önemli iskelelerden biri olarak etrafından tecrit edilmiş bir noktada Osmanlı hazinesine yıllık 300 lira vergi veren bir şeyh tarafından idare edilmekteydi. Liman olarak önemli bir konumda olup aynı zamanda Mısır ile bugünkü Sudan Devleti'nin batısında yer alan Darfûr arasındaki münasebetler buradan sağlanıyordu.¹⁵⁰

Evliya Çelebi de o dönemde ziyaret ettiği Zeyla iskelesi hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir. Evliya Çelebi, Zeyla iskelesi şöyle anlatıyor;

Hint okyanusu üzerindeki bu korkunç kalelerin birinde 200, diğerinde 300 Türk muhafızı ve topçusu vardır. 1680 yılında, Türk azminin ve kudretinin birer nişanesi olarak ekvator çizgisinin 10 derece kuzeyinde yükselmektedir. Özdemir Paşa'nın yaptırdığı camiler, hanlar, istihkâmlar hâlâ ayaktadır. Zeyla kalesi, Babülmendeb'e hâkimdir. Kızıldeniz'i güneyden kapatmakta ve bir Türk gölü haline getirmektedir. Kızıldeniz'de yalnız Türk bayrağını taşıyan gemiler dolaşabilmektedir. Bütün yabancı gemilere kapalıdır. Ondördüncü Louis'nin büyükelçileri, Kızıldeniz'e Fransız ticaret gemilerinin girebilmesi için Divan-ı Hümayun'un eşiğini çok aşındırmışlardır. Kızıldeniz'in kuzey ucunda, Zeyla'dan kuş uçuşu 2.200 kilometre ötede ise Akabe kalesi yükselmektedir. Bu da Kanuni Sultan Süleyman'ın eseri, 7 kuleli korkunç bir müstahkem mevki'dir. Kızıldeniz'in Akdeniz'e doğru uzanan Süveyş Körfezi'nin ucundaki Süveyş limanı ise, imparatorluğun en büyük deniz üslerinden biridir. Burada askeri tersane ve her an Hind Okyanusu'na açılmaya hazır bir donanma

¹⁴⁸ Hulûsi Yavuz, *Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti (1517-1571)*, İstanbul 1984, s. 196.

¹⁴⁹ Vahid Çabuk, "Zeylâ", İA, C. XIII, s. 552.

¹⁵⁰ Kavas, *a.g.e.*, s. 179.

*bulunmaktadır*¹⁵¹.

Yine onun seyahatnamesinden Zeyla'nın çok önemli bir ticaret merkezi olduğu, özellikle Portekiz gemilerinin buradan yükledikleri mallar için ciddi gümrük vergileri ödedikleri anlaşılmaktadır.

Zeyla esir ticareti açısından da oldukça önemliydi. Habeşistan'ın iç taraflardan getirilen esirler, Zeyla ve Beylül Limanları vasıtasıyla, daha önceden hadım edilmek sureti ile etrafa sevkedilerdi. Esirlerin satıldığı önemli bir pazar, Kahire'de idi. Esirlerin, alındıkları yerlerden bin bir güçlkle yaya olarak bu yol ile nakledilirlerdi.¹⁵²

XVII. yüzyıl sonlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Zeyla üzerindeki etkinliği azalmaya başlamıştır. Bunun sebeplerinden en önemlisi Osmanlı İmparatorluğu'nun Yemen'de Zeydi isyanlarıyla uğraşmak zorunda kalmasıdır. 1567'de İmam Mutahhar ve 1595'de de İmam Kasım, imâmet iddiası ile ayaklanmışlardı. Osmanlı güçleri 1608-1616 yılları arasında Cafer Paşa liderliğinde Yemen'deki Şii kesimler üzerinde de otoritesini tesis etmeye çalışmışsa da bunda istediği ölçüde başarılı olamamıştır. İsyânların son bulmaması yüzünden Osmanlı güçleri 1636'da Kuzey Yemen topraklarını Şii İmamların etkisine bırakmıştır.¹⁵³ Bu durum Zeyla'yı Yemen üzerinden kontrol etmeğe gayret gösteren Osmanlı'nın buradaki durumunu da zayıflatmıştır. Böylece Zeyla ve Beylül XVII. yüzyılın sonunda tamamen Yemen İmamlığına bağlı ehl-i şia olan Müslüman emirliklerin eline geçmiştir.¹⁵⁴

Ayrıca Osmanlılar, bu dönemde fetih politikasından ziyade elindeki toprakları korumakla uğraşıyorlardı. Bu yüzden Habeş gibi uzak ve devlet için bir getirisi olmayan eyaletlerin yönetimine yeterli hassasiyeti göstermediler.¹⁵⁵ Bundan dolayı XVIII. yüzyılda Habeş Hristiyan krallığı yeniden Zeyla'yı ele geçirdi.¹⁵⁶ Ama bu yüzyılın sonlarında burada Arap, Somali ve Afar tüccar kolonileri Zeyla'ya hâkim olmuştu.

¹⁵¹ Evliye Celebi Siyahatnamesi, *Mısır, Sudan*, .C. X, İstanbul 1938, s. 952-953.

¹⁵² Orhonlu, *a.g.e.*, s. 102

¹⁵³ Veysel Ayhan, *Türkiye-Yemen İlişkileri: Yemen'de Türkiye Algısı*, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, NO: 3 2011, s. 4.

¹⁵⁴ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁵⁵ Abdu Muhammed ali, *a.g.t.*, s. 77.

¹⁵⁶ Çabuk, *a.g.m.*, s. 552.

Bunların bir kısmı Cidde, Basra Körfezi ve Hindistan arasında çalışmaktaydılar. Fakat Kızıldeniz ticaretinin gerilemesi, burası üzerinde de menfi tesir yaptı; özellikle Harar'ın çöküşü ve Tacurra'dan Şhoa'ya doğrudan doğruya giden bir ticaret yolunun açılması bu gerilemeye büyük ölçüde yardım etmişti.¹⁵⁷

Kısacası, Zeyla İskelesi üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti önce Habeş ve ardından Yemen Eyaletleri üzerinde sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Habeş Krallığı ve ardından Müslüman yerli unsurların elinde kalmıştır. XIX. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı'nın bu dönemde bölge üzerindeki etkinliği ve Zeyla'nın durumu hakkında sağlıklı bilgi sahibi değiliz.

2.5. Zeyla İdaresinin Hudeyde Sancağına Bağlanması

XIX. yüzyılda Zeyla'nın Osmanlı idaresine yeniden bağlanmasının ne zaman gerçekleştiği konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte Yemen'de Osmanlı hâkimiyetinin yeniden tesis edilmesi ile ilişkili olduğuna şüphe yoktur. Elimizdeki en sağlıklı bilgi Zeyla'nın 1848 yılında Yemen'deki sancaklardan Muha'ya bağlı olduğudur. Bir yıl sonra Kıbrıslı Tevfik Paşa tarafından yapılan sefer sonucunda Zeyla iskelesi artık Hudeyda sancağına bağlandı.¹⁵⁸ Babialı ilişkiler sıkılaştırılmakla birlikte bölgede Fransa ve İngiltere'nin emelleri huzursuzluklara ve diplomatik krizlere yol açmaktaydı.

Fransa'nın Aden Konsolosu Mösyö Latise 1276 (1860) senesinde seyahate çıktıktan bir müddet sonra Tâcûra ile Zeyla iskeleleri arasında bindiği kayık batarak vefat etmiştir. Fakat Fransa bunun bir cinayet olduğunu iddia etmiştir. Fransızlar konsoloslarının ölümünde parmağı olduğunu düşündükleri Zeyla Müdürü el-Hâc Ali Şamarki'nin cezalandırılmasını istediler. Bu konuda baskı oluşturmak için de bir Fransız savaş gemisini o tarafa yollanmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁵⁸ Kavas, *ag.m.*, s. 176.

¹⁵⁹ BOA, HR, SYS,81/34/04, 14 Şevval 1277

Bu olaydan dolayı Fransa ile Osmanlı hükümeti arasında yürütülen yazışmalar Zeyla'nın statüsüne dair bilgi edinmemizi sağlamıştır. Zira Bâbü'l-Mendeb boğazı dışında kalan Afrika sahilindeki Tâcûra ile Zeyla arasının nereye bağlı olduğunun tam tespit edilmesine, Yemen Eyaletinin bir parçası olup olmadığına iyi araştırılmasına, aksi takdirde müstakil bir konumu varsa alınacak neticeye göre Fransızlara cevap verilmesine karar verildi. Yapılan araştırma sonucunda Yemen'de kesintiye uğrayan Osmanlı hâkimiyetinin 1265 (1849) yılında yeniden tesisi esnasında Zeyla'nın Hudeyde Sancağına bağlı bir müdürlük haline getirildiği ve yerli ahaliden El-Hâc Ali Şârmârkî isimli şahsın da buranın müdürü olduğu anlaşıldı. Haliyle Müdürün kendi iradesiyle sancak merkezine gelmesi için bir yazı gönderildi. Gelme ihtimali göz önüne alınarak Binbaşısı Mehmed Ağa kumandasında dört bölük asker hazırlanarak Hudeyde'den altı saat uzaktaki bir limana gönderildi. Bu birlik orada beklerken Müdür Şârmârkî kendisi Hudeydiye geldi. Zeyla müdürü Şârmârkî ve diğer şüpheliler Cidde'ye sevk edildiler. Bunların Ümit Burnu dolaşarak İstanbul'a götürülmesi ön görülüyordu. Fakat El-Hâc Ali Şarmarkî henüz Cidde'de iken vefat ederken müdürün Hudeydeli kefil hariç diğer tutuklular da yolculuk sırasında öldüler. Kefil el-Fakih ise İstanbul'a kadar gelmişse de yakalandığı hastalık dolayısıyla burada tedavi için götürüldüğü hastanede vefat etti. Sonuçta yargılanacak kimse kalmadı.

Fransız konsolosun öldürülmesiyle başlayan süreç Osmanlı'nın Zeyla'daki otoritesini olumsuz yönde etkilemiştir. Soruşturma sonlanıncaya kadar Zeyla'nın rehin tutulacağı şayiası halk arasında yayılmıştı. Ahalinin soruşturma ve şayia yüzünden epeyce rahatsız olduğu esnada Hudeyde mutasarrıfı tarafından Zeyla'ya müdür tayin edilen Ahmed Ağa yirmi askerle buraya gönderildi. Ahalî tarafından kabul edilmemeleri üzerine bu şayanın çok ileri seviyeye ulaştığı anlaşıldıysa da buranın eskiden olduğu gibi Yemen'e bağlı konumundan vazgeçilmedi.¹⁶⁰

Böylece başlayan kriz yerli halk ile idarecilerin arasının açılmasına yol açtı. Ancak 1864'te idare yeniden kuruldu, vekâleten müdür yapılan Ebû Bekir Şüheymî'nin asaleten ataması yapıldı. Kendisi için daha ziyade "Yemen muzâfâtından Zeyla' nâm

¹⁶⁰ Kavas, *ag.e.*, s. 378.

bender müdürü” ifadesi kullanılan Ebu Bekir Şüheymî zamanında Osmanlı ile yakın ilişkilerin geliştirilmiştir. Zeyla, Yemen'e bağlı kaldığı sürece valiler, mutasarrıflar ve Müdür Ebubekir Şuheyemi sayesinde rnerkezle gayet iyi münasebetler tesis edildi. Gerekli durumlarda müdürün istediği askeri birlikler körfezin karşı tarafına geçerek emniyet ve asayişi sağladıktan sonra görev yerlerine dönüyorlardı.¹⁶¹

---

¹⁶¹ Kavas, *ag.e.*, s. 385-386.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY SOMALI'NİN GEÇİCİ OLARAK MISIR HİDİVLİĞİNE VERİLMESİ

3.1. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Somali'yi Geçici Olarak Mısır Hıdivine Vermesinin Nedenleri

Kızıldeniz, XIX. yüzyılda buhar gücünün keşfi ve ticari gemilerin artmasıyla ticari bakımdan büyük bir gelişme gösterdi. Özellikle 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla denizciler için doğu ile batı arasındaki mesafe kısaldı. Ticaret yollarının gelişimiyle Avrupalı sömürgeci devletlerle bu evrensel su yolunda bulunanlar arasında çok önemli çatışmalar başladı.¹⁶²1839'dan sonra İngilizler Aden'i ele geçirdi ve Aden giderek İngiliz ticareti açısından önemli hale geldi.

Berbera da Aden şehrinin karşısında en önemli limanların başında geliyordu. Çünkü Aden'e yerleşen İngilizler açısından, hem Aden şehrinin hem körfezin hem de Hint yolunun güvenliği son derece önemliydi. Bu yüzden İngilizler her ne kadar Aden'e yerleşmiş olsalar da Aden Körfezi'nin Afrika sahillerindeki gelişmeleri yakından takip etmek durumundaydılar. Berbera XIX. yüzyıl boyunca önemini korudu. Hatta bu önem sürekli artış gösterdi. Çünkü bölge üzerinde siyasi ve ekonomik bir canlanma gözleniyordu.¹⁶³ Ayrıca İngilizler 3 Kasım 1840 tarihinde Zeyla'ya bağlı Obat adasını işgal ettiler.

Aden Körfezi'nin artan önemi sadece İngilizlerin bölgeye olan ilgisini arttırmamış diğer Avrupa devletlerini de harekete geçirmiştir. Fransızlar 1859 yılında Zeyla'nın kuzeyindeki Ubuk (Obock) isimli yeri Şeyhinden satın aldılar.¹⁶⁴ İtalyanlar da uzun süredir bu bölgede kendilerine bir faaliyet alanı açmak istiyorlardı. O yüzden Musseva ile Zeyla arasında bulunan ve bugünkü Eritre sınırları içinde kalan Assab'ı 1870 yılında işgal ederek burada bir ticaret merkezi kurdular.¹⁶⁵ Buna ek olarak Avrupa devletleri Berbera ve Bulhar gibi bazı yerlerde iç karışıklıklar çıkararak işgallerini

¹⁶²Hamdi es-Seyyid es-Salim, *Tarihu's-Somal Kadimen ve Hadisen*, Mogadişu 1965, s. 435.

¹⁶³ Durmuş Akalın, "Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 1, 2014, s.4.

¹⁶⁴ Muhammed Sabri, *Mısır fi Afrika eş-Şarkiyye: Harar Zeyla ve Berbera Matbaatü Mısır* 1939, s 17-18.

¹⁶⁵ Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, İstanbul 2011, s. 386.

meşrulaştırmaya çabaladılar.¹⁶⁶

Avrupa devletleri dışında Kızıldeniz ve Süveyş Kanalını güvenceye almak isteyen Mısır Hıdivliği de Sudan ve Kızıldenize kıyısı olan Afrika topraklarına ilgi duymaktaydı. 1869 yılında hıdiv olan İsmail Paşa sarayla yakın ilişkileri sayesinde Kızıldeniz'in batı sahilindeki iskelelerin idaresinin kendisine verilmesine istedi.¹⁶⁷Talep ettiği yerleri kendi bünyesine katmasının bölgedeki Osmanlı çıkarlarına dokunmayacağı konusunda Babiali'yi ikna etmeğe çalıştı. Mısır, Osmanlılar adına limanların cizyelerinin toplanmasına yardım taahhüt ederek iki tarafın yararına yeni ticari kazanç kapıları kurmaya çalışacağı konusunda vaatlerde bulundu. Hıdivlik bu limanları Osmanlı'dan almakla iç kesimlerden sahillere doğru ticari ve ekonomik gelişmeyi arttırmayı ummaktaydı. Berbera'da faaliyet göstermesi düşünülen Buharlı gemilerden oluşan ticari bir filo ile de yeni açılan Süveyş Kanalı'ndan azami derecede yararlanmak istiyordu.¹⁶⁸

Bu sırada Osmanlılar, Afrika'dan ziyade başkente yakın bölgeler ve Avrupa Devletlerinin artan reform baskılarıyla uğraşmakla meşguldü¹⁶⁹ ve Habeş gibi uzak ve devlet için bir getirisi olmayan eyaletlerin yönetimine yeterli hassasiyeti gösterememekteydi.¹⁷⁰ Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu, buraların idaresini Avrupalılara bırakmamak için daha iyi bir konumda bulunan Mısır Hıdivliği'ne devretmeyi daha akıllıca bulmuştur.¹⁷¹ 12 Muharrem 1283/27 Mayıs 1866 tarihli Sultan Abdülaziz'in fermanıyla Sevakin ve Mussevva kaymakamlıkları Mısır'a bağlandı. Kızıldeniz sahillerindeki bu iki önemli iskele için İsmail Paşa, yılda 70.000 kese yani 350.000 Osmanlı altını vergi vermeyi kabul etti.

¹⁶⁶ Muhammed Mutasım Seyid, *Duvel-i İslamiyye fi Şark İfrikiye (Harar ve' s-Somali)* El-Kahire 1964, s. 77.

¹⁶⁷ Ahmet Kavas, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1949-1916)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, 2011, s. 119.

¹⁶⁸ Muhammed Mutasım Seyid, *a.g.e.*, s.77-78.

¹⁶⁹ Şevki Atullah El- Cemal, *Tarihu's-Somali fi'l-Asri'l-Hadis (1486-1969)*, Beğdat 1982, s. 110-111.

¹⁷⁰ Abdu Muhammed Ali, *Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüpheler ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine*, Hecettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anakara 2012, s.77.

¹⁷¹ Kavas, *a. g.e.*, s.392.

Bu ferman¹⁷² çıktıktan sonra Mısır Hıdivi 24 Muharrem 1283 (8 Haziran 1866) yılında Sevakin ve Mussevva ve bağlı civar yerleşimlerin kendilerine ait olduğunu belirten emirname içeriğini Mekke ve Cidde şeriflerine bildirdi. Hıdivi bu bildirisinde Sevakin ve Mussevva'nın Sudan valisi Cafer Paşa'ya teslimini istemekteydi. Sevakin Mısır Hıdivliği'ne hemen teslim edildi. Mussevva'nın teslimi ise Sudan'daki bir karışıklıktan dolayı bir süre gecikmiştir.¹⁷³

Mısır'ın, bölgede hâkimiyetini pekiştirmek adına hemen harekete geçtiğini görmekteyiz. Doğu Sudan ve Kızıldeniz muhafızına bir emir gönderilerek Mussevva ile Berbera arasında posta sistemi kurulacağını ona göre hazırlık yapılmasını istendi. Ayrıca Rıdvan Paşa'ya da bölgeyi teftiş etmesini ve yabancı müdahalelere davetiye çıkaran kabile anlaşmazlıklarını çözmesi için emir gönderildi. Doğu Sudan ve Kızıldeniz muhafızı Müzencir Paşa bölgenin ihtiyaç duyduğu konular hakkında geniş bir rapor hazırlayarak hizmetinde bulunduğu Mısır Hıdivliği'ne sundu.¹⁷⁴ Yine Mısır'ın hizmetindeki Cafer Mazhar Paşa, Somali'de Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması adına önemli bir adım atarak Zeyla'nın güneyindeki Re'sü'l-Hâfûn'u Osmanlı'ya bağladı.¹⁷⁵ Tüm bu gelişmeler Mısır'ın Afrika topraklarında genişletmeğe ve Kızıldeniz'in güvenliğine verdiği önemi göstermekteydi.

Aynı şekilde Kızıldeniz'in girişini kontrol etmek açısından konumu çok önemli olan Zeyla iskelesi de Mısır Hıdivliği'nin idare etmeği arzuladığı yerlerdendi. Nihayet 1875 yılında verilen bir fermanla da 15.000 Osmanlı altını (15.365 Mısır altını) vergi karşılığında Zeyla'nın idaresi Mısır Hıdivliği'ne ihale edildi. Buranın devriyle ilgili belge şöyledir;

Hadide sancağına bağlı olup Afrika sahillerinde ayrı bir halde bulunan Zeyla iskelesinin daha ziyade faydalanılacak hale getirilmesi gerektiği için güzel bir şekilde idaresinin Mısır Hıdivi Paşaya bırakılması ve bunun için yıllık 15.000 altın yani 3.000

¹⁷² Gene bu fermanla 1841 Mısır İmtiyaz Fermanında 18 bin olarak sınırlandırılan Mısır askeri sayısı 30 bin kişiye çıkarılmıştır. Bkz. Akalın, *Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)*, s.9.

¹⁷³ Muhammed Mutasım Seyyid, *a.g.e.*, s. 84.

¹⁷⁴ Şevki Ataulah el-Cemel, *a.g.e.*, s.112.

¹⁷⁵ Kavas, *a.g.m.*, s, 115.

*kesenin Maliye hazinesine ödenmesini içeren ferman gereğidir. 3.000 kesenin 1291 senesinden itibaren Mısır vergisine eklenerek ödenmesi fermanla emredilmektedir. Hidiviyet tarafından tayin edilecek memura teslim edilmesi hakkında Yemen vilayeti valiliğine 7 Temmuz 1291 tarihli bir yazı gönderilmiştir. Durum gerekli yerlere bildirilmiştir.*¹⁷⁶

Bu ferman ile birlikte Zeyla'nın idaresi Yemen vilâyetinden alınarak Mısır Hıdivliği'ne bırakılmıştır. Fakat bu devir teslimin geçici olduğunu ve Sultan'ın ihsanı olarak algılandığını Mısır İmtiyaz Fermanı'na Zeyla İskelesi'nin dâhil edilmemesinden anlaşılmaktadır. Mısır Hıdivliği burasını Babıali'nin yaptığı gibi yerliler arasından seçeceği bir memur vasıtasıyla idare edecekti.¹⁷⁷

3.2. Kuzey Somali'de Mısır Hâkimiyeti ve İngiltere'nin Siyasi Tutumu

İngilizlerin Berbera ve Zeyla'ya olan ilgisi 1830'lu yıllardan itibaren giderek artmıştır. Çünkü Harar'dan gelen kervan ticareti oldukça önemliydi. Yine bu dönemde East India Company Aden Körfezi'nde önemli bir güç haline gelmişti. Bu dönemde East India Company'nin harekete geçmesinin nedeni Mehmed Ali Paşa'nın yürüttüğü faaliyetlere karşı bölgede hem şirketin ve hem de İngiltere'nin çıkarlarını korumaktır. Ayrıca bölgede etkin olmaya çalışan Rusların ve Fransızların bu çıkarlara zarar vermesi de önlenmeliydi. 1839 yılında Aden alındıktan sonra buraya yerleşen 2.000 kişilik askeri birlik bölge ticaretinde İngilizleri daha fazla kuvvetlendirdi. Aden'in önemi arttıkça da Somali kıyılarına İngilizler daha fazla ilgi gösterdiler. Bölgenin en iyi limanına sahip olan Berbera da bu aşamada giderek değer kazandı.¹⁷⁸

İngilizler Doğu Afrika ticaretinin kapısı olan Zeyla ve Berbera'yı almakta çok istekliydi. Bu düşüncüyü Richard F Burton¹⁷⁹ bu havaliyi ziyareti sırasında “Zeyla,

¹⁷⁶ BOA, YEE/118,42, 25 Receb 1292.

¹⁷⁷ Kavas, a.g.m., s. 120-121.

¹⁷⁸ Akalın, “Somali'de Berbera Limanı Ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)”, s. 5

¹⁷⁹ Richard F. Burton seyyah bir İngiliz Hac mevsimine Müslüman kıyafetinde Mekke ve Kuzey Somali'yi gezmişti.

Berbera ve Bulhar'ı herkesten önce biz (İngilizler) ele geçirmeliyiz" mealinde bir rapor hazırlamıştı. Bunun üzerine İngilizler bölgeyi işgal için kabileler arasına fitne tohumları ekmeye ve ileri gelenlere maddi imkânlar sunarak özellikle Somali ve Harar topraklarını daha kolay ele geçirme taktiği uyguladılar.¹⁸⁰

Mısır Hıdivliği'nin 1866 yılında Sevakin ve Musavva'yı yönetme hakkını elde etmeleri İngiltere'yi oldukça kızdırmıştı¹⁸¹. İngilizler, 1870 Ağustosunda Ahmet Muhtar Paşa'nın Doğu Sudan ve Kızıldeniz Muhafızı" adıyla bölgeye gönderilmesi ve büyük bir gayretle bölgeyi imara başlaması üzerine daha da telaşa kapıldılar. Bu dönemde İngiltere'nin Aden siyasi temsilcisi olan General Edward Russel hükümetine Mısır'ın bölgede hâkimiyetinin artması ve ticari çıkarlarının tehlikeye girmesine dikkat çektiği bir rapor kaleme aldı. Raporda 1868-1870 yılları arasında Aden-Berbera ve Aden-Bulhar limanları arasındaki ticaret hacmini rakamlarla şu şekilde bildirilmiştir.

Tablo1: 1868'ten 1870'e kadar Aden, Bulhar ve Berbera arasındaki iki taraflı ticaret hacmi

Sene	Bulhar'a Aden'den Gelen	Bulhar'a Aden'den Giden	Berbera'ya Aden'den Gelen	Berbera'ya Aden'den Giden
1867/1868	252,836 ruybe	389,494 ruybe	386,386 ruybe	257,740 ruybe
1868/1869	455,067 ruybe	320,537 ruybe	292,272 ruybe	338,405 ruybe
1869/1870	306,406 ruybe	3,320,335 ruybe	208,627 ruybe	83,818 ruybe
Toplam	1,014,336 ruybe	4,030,369 ruybe	887,285 ruybe	679,693 ruybe

Bu tablodan anlaşıldığına göre 1867-1870 arası dönemde Aden, Bulhar ve Berbera arasındaki iki taraflı ticaret hacmi oldukça büyüktür.¹⁸² Anlaşıldığı üzere İngiltere, Somali sahillerinde Babıali'den daha etkin olabilecek ve Fransızlara daha yakın olan Mısır Hıdivliği idaresi istemiyordu. Bunu hem Aden hem de sahillerinin stratejisi bakımından çok tehlikeli bulmaktaydı. Bu yüzden İngiltere'nin 1875 tarihli bir

¹⁸⁰Muhammed Mutasım Seyyid, *a.g.e.*, s. 68-69.

¹⁸¹ Akalın, "*Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)*"; s. 8.

¹⁸² Faruk Osman Abaza, *Aden ve Siyasetü'l-Biritanıye fi'l-Bahri'l-Ahmer (1839-1918)*, Kahire 1987, s. 443-444.

fermanla Zeyla iskelesinin Mısır'a bırakılmasına tepki göstermesi kaçınılmazdı.

6 Ağustos 1875 tarihinde İstanbul'daki İngiliz elçisi gönderdiği bir mektupta “Zeyla’ ve Berbera’nın Hıdivliğe verilmemesinin ve Kızıldeniz’in onların elinde olmasının çok tehlikeli olduğunu” açık bir şekilde ifade etmiştir. İngiltere’nin Aden siyasi temsilcisi General Edward Russel bu sırada Aden’in karşı tarafı olan Somali sahillerinin kendileri için çok önemli olduğunu açık bir şekilde Mısır tarafından bölgeye yönetici olarak tayin edilen Muhammed Cemal Paşa’ya belirtmiş ve tuhaf bir şekilde “Buraya neden geldin?” diye sormuştu. Durumdan haberdar olan Mısır dışişlerinin başındaki isim Şerif Paşa, İngiliz konsolosuna resmi bir cevap vererek bu toprakların Mısır’a ait olduğunu vurgulamıştır.

İngilizler bölgenin Mısır’a devrinden sonra huzursuzluk çıkarmak amacıyla Kuzey Somali’de kabileler arası anlaşmazlıkları derinleştirmeğe çalışmıştır.¹⁸³ Yine halkın Osmanlı yerine Mısır idaresinin gelmesinden kaynaklanabilecek hoşnutsuzluğunu kullanarak Mısır tarafından tayin edilen Muhammed Cemal’e itaati kırmak istediler.¹⁸⁴

İngiltere uyguladığı taktiklerle Zeyla’nın Mısır Hıdivliği’ne bırakılmasının önüne geçemeyince diplomatik yollarla çıkarlarını koruma yolunu tercih etti. Böylece Somali sahillerinin durumu hakkında Mısır ile İngiltere arasında görüşmeler başladı. Bu görüşmeler yedi maddelik bir anlaşmayla tamamlandı. İngiltere ve Mısır Hıdivliği arasında 7 Eylül 1877’de bir anlaşma imzalandı. Buna göre Resül-hafun’a kadar Somali sahilinde bulunan “Bulhar” ve “Berbera” limanlarını açık liman haline getirilecekti. Bu sayede sahillerde İngiliz tüccar ve konsoloslarının rahatça hareket etmelerini sağlandı. Mısır Hıdivliği esir ticaretini men edeceğine dair bazı taahhütlerde bulundu. Bundan başka bu yerleri hiçbir yabancı devlete hiçbir şekilde terk etmeyeceğini vadetti. Anlaşma Osmanlı Sultanının İngiltere Kraliçesine yazacağı bir beyannameye müteakip yürürlüğe girecekti.¹⁸⁵ Fakat bu anlaşma İstanbul onay vermediği için uygulanamamıştır.¹⁸⁶

¹⁸³ Hamdi Seyyid Salim, *a.g.e.*, s. 437.

¹⁸⁴ Faruk Osman Abaza, *a.g.e.*, s. 440.

¹⁸⁵ BOA, YEE,118/41, 1 Rebiülevvel 1295.

¹⁸⁶ Kavas, *a.g.m.*, s. 121.

3.3. Berbera, Zeyla ve Harar'da Mısır yönetimi

Sultan Abdülaziz'in fermanı ile 1866 yılında Sevakin ve Musavva kaymakamlıklarının Mısır Hıdivliği'ne devredilmesine rağmen Zeyla'nın Mısır tarafından idaresi Hıdivlik fermanına dâhil edilmemişti. Bu sebeple Mısır askerleri 1867'de Berbera'ya çıkmasına rağmen Zeyla'ya girmek için sekiz yıl daha beklemesi gerekecekti.

Mısır Hıdivliği, Somali sınırları içindeki Berbera Limanı'nın kendisine devredilmesinden sonra epeyce para harcayarak imar ettiği gibi, Harar Nehri kaynağına kadar olan kısımları da Osmanlı hâkimiyetine dâhil edildi. Hıdiv İsmail Paşa, hâkimiyetini bütün kuzey Somali üzerinde kabul ettirmek istiyordu. Ancak öncelikli olarak Somali sahillerinde kontrol sağlanması gerekmekteydi. Bu doğrultuda Ağustos 1870'de Mümtaz Paşa, Berbera ve Bulhar dâhil olmak üzere Süveyş ve Cape Guardafui arasındaki bölgeye Mısır Hıdivliği tarafından yönetici olarak atandı.

Fakat İngiltere, bölgenin Mısır'a devredilmesinden duyduğu rahatsızlığı açık bir şekilde göstermişti. Ancak Zeyla'nın 1875 yılında Mısır Hıdivliğine devredilmesine dair iradenin açıklanmasından kısa bir süre sonra İngiltere Hıdivlik hâkimiyetini kabul etmiştir. Bunun hemen akabinde de Mehmed Rauf Paşa komutasındaki Mısır ordusu önce Zeyla'yı ardından da Harar'ı ele geçirdi.¹⁸⁷

Daha önce olduğu gibi Zeyla bölgenin yerlilerinden seçilecek bir memur tarafından idare edilecekti. Fakat Zeyla müdürü olan Ebubekir Şuheyimî, buranın Yemen'in bir parçası olarak kalmasında ısrarcı oldu. Fakat Sultan Abdülaziz'den gelen emirler üzerine Yemen'den hususi memurlar gönderilerek Ebubekir Şuheyimî'nin ikna edilmesi sağlandı. Mısır tarafından kendisine paşa unvanı verilerek buranın mutasarıfı tayin edildi ve Harar, Berbera ile Belhâr kendisine bağlandı.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Akalın, "Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894) ,s. 9-10.

¹⁸⁸ Kavas, *a.g.m.*, s. 121.

Mısır Hıdivliği, bölgeye hakim olmasının ardından imar faaliyetlerine başlamıştır. İlk yapılan işlerden biri Dobra'nın tatlı suyunun Berbera'ya ulaştırılması için mühendislik çalışmalarının başlatılmasıdır.¹⁸⁹ Nihayet Ağustos 1876'da çalışmaların tamamlanmasının ardından, Mısır hükümeti ileri gelen tüccarlar, subaylar, hükümet görevlileri ve Somalili kabile şeyhlerinden oluşan bir heyetle resmi açılışını yaptı. Dabora'nın tatlı suyu kaynağından Enabib'den çıkıp Berbera'ya kadar uygun bir debiyle burada hazırlanan bir havuza akıyordu. Bu kanalın uzunluğu 12 kilometreye ulaşıyordu. Ayrıca Berbera'nın içinde suyu çeşitli yerlere dağıtmak için de ayrı kanallar yapılmıştı.

Yine Mısır hükümeti bir talimat yayınlarak Aden, Zeyla ve Berbera arasında posta görevi yapacak bir gemi tahsis etti ve bu kentler arasında gidip geleceği değişmez güzergâhını belirlerdi. Mısır hükümeti ayrıca Berbera yönetimine limanda depolar, küçük bir cami, bir hastane ve polis merkezi, gümrük ve kömür depoları yapması konusunda da bir emir gönderdi.¹⁹⁰

Berbera doğal olarak ticarete elverişli bir limandı. Mısır hükümeti bu limanı geliştirmek ve her taraftan buraya giriş çıkışı teşvik etmek ve gemileri karşılamak için çaba sarf etti. Limanı Avrupa'dan gelen gemiler için fenerlerle donattı. Yeni bir iskele inşası gerekince 80 metre eninde, 80 metre uzunluğunda mevcut iskeleyi geliştirdiler. Bütün bu çalışmaların gayesi, yolların açılması, Berbera'da ticari hayatın geliştirilmesi, tüccarların huzur içinde Berbera'ya giriş çıkışının sağlanması, bu alışverişlerden doğan gümrük vergilerinin tahsili kolaylaştırmaştı.¹⁹¹

Berbera, uzun süre Aden'e koyun, keçi ve sığır gibi temel et ihtiyacının sağlandığı en önemli limanlardan biri olmuştur. 1881-1882'de 60.385 koyun ve keçi ile 2.477 büyük baş hayvan bu limandan Aden'e gönderilmişti. Ticaret ekim-mart ayları arasında daha canlı olurdu. Yerliler ürettikleri ve getirdikleri mallarını değişik yerlerden bu limana taşırlardı. Elbette buradaki ticari canlılıkta Aden'e yakınlık da önemliydi. Berbera, Aden'den sadece 140 mil Zeyla'dan ise 120 mil uzaklıkta bulunuyordu. Berbera aynı zamanda Harar'ın en önemli dışa açılan limanıydı. Berbera Limanı ile

¹⁸⁹ Hamdi Seyyid Salim, *a.g.e.*, s. 441.

¹⁹⁰ Celal Yahya, *Ettenafüsü'd-Düveli fi Biladi Somali*, Daru'l-Marufe en-Neşri, Kahire 1959, s. 90.

¹⁹¹ Şevki Ataullah el-Cemel, *a.g.e.*, s. 119-120.

Harar arasındaki uzaklık 286 mildi.¹⁹²

Mısırlılar sadece Berbera’da değil Zeyla’da da benzer çalışmalar yaparak burayı da bir şantiyeye dönüştürdüler. Zeyla ve civarında iktisadi ve sosyal olarak büyük değişim meydana getirdiler. Mısır hükümeti bölgede farklı ölçü ve tartı aletlerini kullananlar arasında birliği sağlayarak her türlü ticarete bir rahatlama sağladı. Mısır hükümeti çarşılara müfettişler tayin ederek ticari güvenliğin ve Somali çarşılarının emniyetini sağlamış oluyordu.¹⁹³ Yine Mısır hükümeti Abdülkadir Hilmi Paşa’yı görevlendirerek hükümet divânı, gümrük binası, hastane, depo inşa etmesini istemiştir.¹⁹⁴ Bütün bu düzenleme ve ıslah çalışmaları Zeyla’daki ticarete rahatlık sağladı. Mısır hükümeti halkın şikâyetlerine çok önem verirdi.¹⁹⁵

Açıkçası Mısır’ın Kuzey Somali’deki bu bölgelerde hâkimiyet tesis etmesiyle birlikte başlıca limanları olan Bulhar, Berbera ve Zeyla’da önemli ticari gelişmeler başlamıştır. Bu gelişmeler 1870 ile 1884’te belirgin şekilde kendini gösterdi. Bu tarihlerde ticaret %58 oranında arttı. Ekonomik gelişme bu kasabaları aynı zamanda dinamik şehirler haline getirdi. Buralara her yerden insanlar gelmeye başladı.¹⁹⁶

Mısır Hıdivliği 1874-1884 tarihleri arasında idaresi altında tuttuğu Zeyla, Berbera, Bulhar ve civarında camiler inşa ettirmiştir. Somali kabile reisleri kendi bölgelerinden mesul tutularak ülkenin iç bölgelerinde huzurun temini arzulanmıştır.¹⁹⁷

3.4. Mısır’ın Güney Somali’yi Ele Geçirme Teşebbüsleri

Somali topraklarının birleştirilmesi ve Mısır idaresi altında toplanması ve bunu Nil’den Sudan sonuna kadar kontrol altına alması Mısır’ın siyasi bir başarısıdır. Bundan sonra Mısır’ın politikası bir taraftan Kuzey Somali birliğinin güçlendirilmesine, diğer taraftan da Güney Somali cephesini genişletme yolunda olmuştur. Bunu gerçekleştirmek

¹⁹² Akalın, “*Somali’de Berbera Limanı Ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)*”, s. 14.

¹⁹³ Hamdi Seyyid Salim, *a.g.e.*, s. 449-450.

¹⁹⁴ Celal Yahya, *a.g.e.*, s.103.

¹⁹⁵ Hamdi Seyyid Salim, *a.g.e.*, s. 455.

¹⁹⁶ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 3.

¹⁹⁷ Kavas, *a.g.m.*, s. 126.

için Kuzey Somali'deki limanlar arasında ve Membese limanına kadar diğer limanlar arasında bir deniz hattı inşa etmişlerdir. Ayrıca sahil boyunca muntazam bir kara yolu da yapmışlardır.¹⁹⁸

Mısır Hıdivliği 1875'ten sonra, nüfuzunu bütün Kuzey Somali sahillerine ve ardından Habeş ve Somali'nin içlerine doğru yaymaya başladı. 1875 yazında askeri hazırlıkların tamamlanmasından sonra 19 Eylül 1875'te Rauf Paşa 100.000 kişilik bir birlikle Zeyla'dan ayrıldı. Bu birlikler 11 Ekim 1875'te Harar'ı ele geçirmişti. Bundan sonra Mısır Hıdivliği iki hedefe yöneldi. Birinci hedef Etiyopya'nın ele geçirilmesi ikincisi ise Güney Somali'deki Juba nehrinin etrafının alınmasıydı.¹⁹⁹ Mısır hükümeti adına harekete geçen Mckillop Paşa, daha önce Cafer Mazhar Paşa'nın ele geçirdiği ancak hâkimiyetin tesis edilemediği Re'su'l-Hafun'u yeniden almayı başardı.²⁰⁰ Burada bölgenin yöneticisi Musa Muhammed Ammi Osman Mahmut ve bazı ileri gelenler Mckillop Paşa'yı karşıladı ve Mısır'a bağlılıklarını bildirdiler.²⁰¹

McKillop komutasındaki birlikler ilerlemelerine devam ederek Brava'yı²⁰² da ele geçirdiler. Brava şeyhleri ve âlimleri Zengibar Sultanının yaptıklarından şikâyette bulundular. Zengibar Sultanı Brava'yı kendi gücüyle istila etmiş ve askerlerini yerleştirmişti. Bununla beraber halkın hakkına tecavüz ediyor insafsız davranıyorlardı. Heyet bu âlimlere ve şeyhlere durumun düzeleceği konusunda vadederek Zengibar Sultanın sancağını indirmelerini istedi.

Brava'nın ardından Mısır birlikleri Kesmayo'ya ulaştı. Kesmayo önemli bir ticaret merkeziydi. Hindistan'dan pirinç soğan, şeker kamışı ve hurma gelirdi. Zengibar'dan da zerre ithal edilir, ayrıca buraya yağ, devekuşu tüyü ve unlu mamüller ulaşırdı.²⁰³

¹⁹⁸Hamdi Seyyid Salim, *a.g.e.*, s. 464-465.

¹⁹⁹ Akalın, "Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)", s. 11.

²⁰⁰ Kavas, *a.g.m.*, s. 126.

²⁰¹ Celal Yahya ve Muhammed Nasri, *Müşkiletü'l-Karni'l-Afriki Ve Kazıyyeti's-Şa'bi's-Somal*, Daru'l-Mearif Neşriyatı, Kahire 1981, s. 124

²⁰² Güneydoğu Somali'de bir liman şehirdir.

²⁰³Hamdi Seyyid Salim, *a.g.e.*, s. 467-468.

Brava tarafları, Juba Nehri ve Kesmayo Zengibar Sultanı Bargaş'a bağlıydı. Mısır hâkimiyetinin Zengibar'a doğru genişlemesi üzerine durum, 22 Kasım 1875'te İngiliz Dışişlerine iletildi. Aden'deki İngiliz temsilci Schneider de endişelerini İngiliz hükümetine bildirmişti. Devam eden süreçte Zengibar Sultanı'nın Mısır'ın Zengibar'ın kuzeyini ele geçirdiği ve Sultan'ın İngiltere'den yardım istediği şeklindeki telgrafı, İngiliz Dışişlerine gitti ve 1 Aralık 1875'te Times'ta yayınlandı. Tüm bu gelişmeler ise İngiltere'yi mesele konusunda daha hassas davranmaya itti.

İlerleyen süreçte İngiltere, duruma daha fazla tepki gösterince Mısır da kuvvetlerini ve gemilerini Afrika'nın doğusundan çekme kararı aldı. Ardından McKillop Paşa, Somali'deki Mısır askeri faaliyetlerini sona erdirdi. 6 Şubat 1876'da Berbera üzerinden Süveys'e ve oradan Kahire'ye geri döndü. Mısır, Zangibar ile bu şekilde karşı karşıya geldiği için hakimiyetini Somali'nin güneyine kaydırma girişimlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin bölge ile bağları devam etmiştir. Hatta bu meseleden birkaç yıl sonra Zangibar Sultanı'na (Seyyid Bargaş) bir kıta Mecidi Nişan gönderilmiştir.²⁰⁴

3.5.Zeyla Vergisi

Kıbrıslı Tevfik Paşa, 1849 yılında Yemen'de yeniden idareyi kurarken Zeyla İskelesi de Hudeyde sancağına bağlı bir müdürlük haline getirilmişti. Devlete bağlı her idarî birim gibi burası da belli miktarda bir vergiyi Yemen Mal Sandığına ödemekle mükellefti. Ancak bu verginin miktarı herhangi bir şekilde belirlenmemiş sadece ruğan yağından, Zenci esir ticaretinden ve gemilere yüklenen Habeş mallarından alınmaktaydı. Zeyla'da ikamet eden halk herhangi bir miktarda para olarak vergi vermekle mükellef değildi. Zenci esir ticaretinin Osmanlı topraklarında yasaklanmasıyla birlikte Zeyla'dan elde edilen gelir azalmıştı, özellikle köle ticareti Padişahın emriyle devletin her tarafında olduğu gibi Zeyla'da da yasaklanınca buranın geliri oldukça düştü. Ama zaman

²⁰⁴ Akalın, “Somali'de Berbera Limanı Ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)”, s. 12.

içerisinde azalan vergi gelirinin muhtemelen ticaretin gelişmesiyle Zeyla'dan elde edilen vergi miktarı da artış göstermiştir.²⁰⁵

Tablo 2: 1850'den 1861'e kadar Zeyla vergisi

1266-1269 (1850-1853)	500 riyâl
1270 (1854)	600 riyâl
1271 (1855)	1.000 riyâl
1271(1856)	1.800 riyal
1273 (1857)	2.000 riyâl
1274-1277(1858-1861)	30.000 Riyal

Daha önce değinildiği gibi Zeyla İskelesi Mısır Hıdivliği'ne devredilirken yıllık 15 bin altın yani 3.000 kese vergi vermesi kararlaştırılmıştı. Sonuçta Mısır Zeyla idaresinin kendisine devrinden hemen sonra belirlenen miktarda vergiyi ödemeye başlamıştır. Ancak zaman zaman verginin ödenmesinde gecikmeler olmaktadır.²⁰⁶

1882 yılında İngiltere'nin Mısır'ı ilhakıyla birlikte Zeyla vergisinin tahsili bir süre için mümkün olmamıştır. Zeyla vergisinin İstanbul ile Kahire arasında sürekli bir sorun haline dönüşmüştür. Bunun temel nedeni Zeyla İskelesi'nin durumunun İngiliz ilhakı ile bir muammaya dönüşmesidir. 1887 yılında İstanbul'un 1885-1886 yıllarına ait vergilerin ödenmesi konusunda ısrarlı tutumu karşısında Mısır Hıdivliği bu vergileri yıllık iki taksit halinde ödemeyi kabul etmiştir. Nitekim 1302 (1885) senesinin vergisinin birinci taksidi 12 Eylül 1286 ve ikinci taksidi 12 Mart 1287 tarihlerinde 15000 Osmanlı altını bedeli Osmanlı Bankası İskenderiye şubesine ödenmiştir. 1303(1886) senesinin de taksidi gelince ödeneceğini bildirildi.²⁰⁷

Mali bağımsızlığını kaybetmiş olan Hıdivlik Zeyla ile beraber Mussevva'dan yukarı Mısır idaresinde bulunan Kızıl Deniz sahillerinin gelir giderleri bir türlü eşitleyememiş ve bu masraflar maliyeyi bir hayli sıkıntıya sokmuştur. 1888 yılında beş

²⁰⁵ Kavas, *a.g.m.*, s. 127.

²⁰⁶ Kavas, *a. g. e.*, s. 402.

²⁰⁷BOA, Mümtaze -Kalem-I- Mısır, 3-A,sıra: 43,12 Zilkade 1304 tarihli Mehmed Tevfik'ten sadrazama gönderilen yazı; 22 Zilkade 1304 tarihli Maliye Nezaretine, 1302 tarihli verginin yatırıldığı ve 1303 tarihli olanın da yarılacağına dair olan vergi.

senelik vergi miktarı 60.000/70.000 lira tutan vergi karşılığında Zeyla'nın Hıdivliğin elinde kalmaya devam etmesi konusunda bir fikir gündeme geldi. Fakat Sultan II. Abdülhamid, Mısır Hıdivliği'nin bu parayı ancak yeni bir borçlanma ile ödeyebileceğinin farkındaydı. Bu yüzden Zeyla'nın doğrudan doğruya devletçe idaresinin çaresine bakılmasını emretti.²⁰⁸ Aslında Zeyla'nın idaresinin İngilizlerin eline geçmesine rağmen vergisinin Mısır maliyesine yüklenmesi bir haksızlık olarak görülüyordu. Bu vergi Mısır hazinesinden ödense bile İngiltere'nin namına ödenmesi gerekiyordu.²⁰⁹ Tabii ki İngiliz hükümeti için böyle bir durum söz konusu olamazdı. Böylece Zeyla vergisi, çözümlenemez bir sorun haline gelmiş ve buranın doğrudan İstanbul'a bağlanması için kullanılan temel argümanlardan birine dönüşmüştür

---

²⁰⁸ BOA, YEE,118/63, 28 Zilhicce 1305.

²⁰⁹ Kavas , *a. g. e.*, s. 405.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY SOMALİ'DE MİSİR HÂKİMİYETİ'NİN SONA ERMESİ VE ZEYLA'NIN TEKRAR OSMANLI HÂKİMİYETİNE BAĞLANMA TEŞEBBÜSÜ

4.1.Kuzey Somali'de Mısır Hâkimiyeti'nin Sona Ermesi

Mısır'ın XIX. yüzyılda Kızıldeniz'de bir güç olarak ortaya çıkışı ve Kuzey Somali'deki varlığı dönemin Avrupalı sömürgeci devletlerinin ilerlemesine kısa bir süreliğine de olsa engel olmuştu.²¹⁰ Fakat Süveyş Kanalı inşaatının başlaması ile birlikte Kızıldeniz'e olan ilgi Kanal'ın açılmasıyla daha da yoğunlaşmıştır. Bu bölgeye İngilizlerin ilgisi daha öncesine dayanmakta ve Aden'in ele geçirilmesiyle somutlaşmıştı. Ama Kızıldeniz, Somali sahilleri ve Harar sadece İngiltere'nin değil Fransa'nın da gözünü diktiği topraklardı. Bu arada siyasi birliğini tamamlayan İtalya da Afrika'daki sömürgecilik yarışına katılmıştı. Dolayısıyla bölgedeki en büyük sömürge çatışmaları İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yaşanmıştır.²¹¹ Bundan sonra İngiltere, Fransa ve İtalya'nın özelde Mısır'ın hâkimiyetindeki Afrika topraklarını ele geçirme yarışları, genelde de tüm Afrika'nın ve Kızıldeniz'e hâkim olma yarışları başlamış oldu. Böylece Kızıldeniz ve Doğu Afrika, sömürgeci devletlerin bir rekabet alanına dönüşerek bu topraklardan herkes bir şey kapmak için bir rekabete tutuştular. Diğer devletlerin de bu bölgedeki emellerini iyi bilen İngilizler, Somali sahillerini ele geçirmek için hızlı hareket etmeleri gerektiğinin farkındaydılar. Bu sebeple Mısır'ın işgalinden sadece bir yıl sonra, 1883 yılının sonunda, İngilizler Somali'yi Mısırlılardan temizlemek için yerleşmeye başladılar.

Somali'yi Mısır kuvvetlerinden boşaltılması fikrini ilk ortaya atan İngilizlerin Bombay askeri üs komutanı ve Aden sorumlusu Binbaşı Hinter'dir. Bu komutan Aden'in savunması için İngilizlerin Somali sahillerine çıkartma yaparak müdahale etmesinin zaruri olduğu konusunda hükümetini ikna etmiştir.

²¹⁰ Hamdi es-Seyyid es-Salim, *Tarihu's-Somal Kadimen ve Hadisen*, Mogadişu 1965, s.65.

²¹¹ Muhammed Sabri, *Mısır fi Afrika eş-Şarkıyye: Harar Zeyla ve Berbera Matbaatü Mısır* 1939, s. 100.

Daha önce ziyaret ettiği Somali ve Harar'dan elde ettiği bilgileri aktararak Habaşistan kralı II. Menelik'in²¹² Galla kabileleri ile beraber olup Harar'ı işgal etmeye hazırlandıklarını ve Somali'deki yerli kabilelerin de Mısırlıların Zeyla ve Berbera'dan çıkarılmalarına razı olduklarına dair bilgileri telgraf yoluyla hükümetine iletmiştir.²¹³ Bu hususlardan anlaşıldığı üzere Binbaşı Hinter Mısır Hıdivliği'nin Afrika kıyılarını koruyacak güçte olmadığını düşünmekte ve yerel unsurların İngiliz işgaline karşı direnç göstermeyeceklerini öngörmekteydi.²¹⁴

İngiliz hükümeti Aden'i korumak maksadıyla bölgeye müdahale etmesi gerektiğini bildirmişti. Bu yüzden Binbaşı Hinter'in telgrafı Londra'ya ulaştıktan sonra Sevvakin'deki Amiral Sir William Hayt'a emirler göndererek Kuzey Somali'ye bir gemi göndermesi emri verildi. Bu emir doğrultusunda Sevvakin'den hareket İngiliz gemisi Sifenks, Aden Körfezi'ne yelken açarak Zeyla ve Berbera limanlarına uğradı. Gemi komutanı hükümete 7 Ocak 1884'de bir rapor göndererek, Barbera'da herşeyin sakin olduğunu, Zeyla ve civar şehirlerde de bir sıkıntının olmadığını bildirdi. Bu rapor, aslında Aden'deki İngiliz siyasi sözcüsü Binbaşı Hinter'in iddialarının yalan olduğunu göstermekteydi. Buna rağmen, İngiltere, Mısır'ın Kızıldeniz ve Somali sahillerinden ve Aden körfezinden çekilmesi fikrinden geri adım atmadı.²¹⁵

Hiç kuşkusuz İngilizlerin Mısır kuvvetlerini çekilmeye zorlamasının en önemli nedeni elinde tuttuğu Aden, Kızıldeniz'e giriş kapısı olan Aden Körfezi'nin güvenliği meselesiydi. Bunun yanında Mısır'ın Zeyla, Berbera gibi Somali sahilleri ve Harar'dan çekilmek zorunda kalmasından başka etkenler de mevcuttur.

---

²¹² II. Menelik, asıl adı Sahle Meryem (d. 17 Ağustos 1844 - ö. 12 Ocak 1913), Etiyopya imparatorudur. 1865 ile 1889 yılları arasında Şeva (Şoa) krallığı ve 1889 ile 1913 yılları arasında Etiyopya imparatorluğu yapmıştır. Ülke topraklarını genişleterek hemen bugünkü sınırlarına ulaştırmış, İtalya'nın 1896'daki istila girişimini Püskürtmüş ve kapsamlı bir modernleşme programı uygulamıştır. ([http://tr.wikipedia.org/wiki/II. Menelik](http://tr.wikipedia.org/wiki/II._Menelik), 02-01-2015).

²¹³ Celal Yahya, *Ettenafüsü'd-Düveli fi Biladi Somal*, Kahire 1959, s. 243.

²¹⁴ Celal Yahya, a.g.e, s. 27.

²¹⁵ Faruk Osman Abaza, *Aden ve Siyasetü'l-Biritanye fi'l-Bahri'l-Ahmer (1839-1918)*, Kahire 1987, s. 447.

Bunlardan biri Sudan'da Mehdi'nin²¹⁶ ayaklanma çıkartması ve 1881'de Sudan'daki Mısır yönetimini sona erdirmesidir.²¹⁷ Çünkü ayaklanmalar Somali'de bulunan Mısır yönetiminin, merkez ile olan iletişiminin kesilmesine; bu da yönetim için gerekli olan kaynaklara erişim olanağının ortadan kalkmasına neden olmuştur.²¹⁸ Bir diğeri Habeş Krallığı'nın her geçen gün askeri bir güç olması ve komşularına doğru yayılmasıdır. Bu devletin Somali sahillerine saldırması durumunda Mısır kuvvetlerinin direnme şansı pek bulunmamaktaydı. Son olarak da Mısır Hıdivliği'nin ısrarlı bir şekilde, Somali'nin Kızıldeniz kıyılarından Okyanus kıyılarına doğru yayılma stratejisinin İngiltere'yi rahatsız etmesidir.²¹⁹

Mısır kuvvetlerini Somali sahillerinden çıkartmaya karar veren İngiliz hükümeti, Binbaşı Hinter'a sadece Mısırlıların Somali'den çıkarılması konusunda değil, aynı zamanda tüm yabancı güçlerin buraya girmeleri önlemek için ne gerekirse yapmasını emretti. Eğer Mısırlılar İngilizlerin talimatlarına uymazlarsa, Binbaşı Hinter'e zor kullanma yetkisi de verildi.²²⁰

Mısır Hıdivliği'nin maliyesi bu bölgenin isteklerine cevap veremiyordu. Bilindiği gibi Mısır 1876 yılında iflasını ilan etmişti. Üstelik Bulhar ve Berbera'daki düzensizlik bir türlü giderilememiş, İngilizlerin Mısır hükümetine baskıları yüzünden Bulhar ile Berbera limanlarından ticari vergilerin toplanamamaktaydı.

İngiltere'nin baskıları sonucunda Somali topraklarını boşaltmaya karar veren Mısır Hıdivliği Nubar Paşa²²¹ aracılığı ile Kuzey Somali ve Harar'daki Mısır sancaklarının kaldırılması konusunda bölgedeki Mısırlı görevlilere emirler gönderdi.

²¹⁶Mehdi, asıl adı Muhammed Ahmed İbnü's-Seyyid Abdullah (d. 12 Ağustos 1845-ö. 22 Haziran 1885), Kızıldeniz'den Orta Afrika'ya kadar uzanan büyük bir İslam devletinin ve bir yüzyıl boyunca Sudan'da etkisini koruyan Mehdilik hareketinin kurucusu. 1881'de mehdiliğini ilan ederek Mısır ve İngiliz sömürge yönetimine karşı ayaklanmıştır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_Ahmed

²¹⁷ Durmuş Akalın, “*Somali'de Berbera Liman Ve Osmanlı Devleti'nin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)*”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX / 1, 2014, s. 15.

²¹⁸ Bilge Şahin, *Somali'de Devletsizlik Deneyimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 46.

²¹⁹ Durmuş Akalın, “*Somali'de Berbera Limanı Ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)*”, s.16.

²²⁰ Raşit el-Beravi, *es-Somal el-Kebir Hakika ve Hedef*, Kahire 1961, s. 33.

²²¹ Nubar Paşa (1825-1899) Ermeni asıllı Mısırlı yöneteci ve siyaset adamı. Bu şahıs 1878'de Mısır'ın ilk başbakanı olmuştur.

Mısır kuvvetlerinin Kuzey Somali topraklarını terk etmesi Aden'den Zeyla'a gelen İngiliz Binbaşı Hinter'in gözetiminde yapılacaktı. Harar'ın eski hâkimi Rıdvan Paşa da Hıdiv hükümeti tarafından Harar'ın boşaltılmasıyla görevlendirilmiş, Binbaşı Hinter'in emrine verilmişti. İngiliz hükümeti Binbaşı Hinter'e emirlere itaat etmeyen tüm Mısırlıları tutuklama yetkisi bulunmaktaydı.²²² Binbaşı Hinter, Mısır kuvvetlerinin 4 Kasım 1884'e kadar Zeyla'yı boşaltmalarını emretti.²²³ Rıdvan Paşa, 19 Şubat 1885'te Harar'ın idaresini eski Harar emiri Abdullah Ali Abdüşşekür'e elindeki silahlarla birlikte teslim etti.²²⁴ Yolculuk hazırlıkları yapıldıktan sonra 13 Mayıs 1885'te güven içinde kenti terketti. Böylece Harar'ı Mısırlıların boşaltması tamamlanmıştı.²²⁵

Mısır kuvvetlerinin Kuzey Somali'yi terk etmesinden sonra Zeyla, Bulhar ve Berbera Hint birlikleri tarafından denetim altına alınarak İngiliz memurlar görevlerine başladı. İngiltere, işgalden kısa bir süre sonra Berbera yakınlarında petrol ve kömür yatakları buldu. Yeterli kalitede olmasa da Berbera, kısa zamanda buharlı gemilerin uğrak yeri haline gelerek işlek bir limana dönüştü.²²⁶

4.2. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Somali'de Mısır Hâkimiyetinin Sona Ermesine Tepkileri ve Hükümrancılık Hakkı İddiaları

Osmanlı Devleti, Mısır Hıdivliği'ne yönetimini bıraktığı Kuzey Somali topraklarının İngiltere tarafından işgal etmesine sessiz kalmamış fakat sorunu diplomatik yollarla çözümlenmesini yollarını aramıştır. Somali sahillerinin işgali ile hükümrancılık hakkının ihlal edildiğine dair Osmanlı Devleti'nin en önemli dayanak noktalarından bir tanesi İngiltere ile Mısır Hıdivliği arasında imzalanan 1877 Mukavelesidir. Daha önce değinilen bu mukaveleye göre Mısır'ın Somali sahillerini hiçbir devlete teslim etmeyeceğini içeriyordu ve İngiltere bu mıntıkanın Osmanlı yönetiminde olduğunu

²²²Faruk Osman Abaza, *a.g.e.*, s. 497.

²²³Faruk Osman Abaza, *a.g.e.*, s. 501.

²²⁴Ahmet Kavas, "Harar", *DİA*, C. XVI, s. 109.

²²⁵Hamdi es- Seyyid es-Salim, *a.g.e.*, s. 480.

²²⁶Akahn, *Somali'de Berbera Liman ve Osmanlı Devleti'nin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)*, s. 15.

kabul etmekteydi.²²⁷ Fakat bilindiği gibi bu mukavelenin resmîyet kazanması için bizzat Sultan tarafından onaylanması gerekmektedir.

İngiltere, tüm çabasına rağmen II. Abdülhamid'i mukavelenin imzalanması konusunda ikna edememiştir. Hatta Kızıldeniz'de diğer Avrupa devletlerinin de sömürgecilik yarışına katılmasından endişe duyan İngiltere, Mısır'ı ilhakından kısa bir süre önce İstanbul'daki sefaretinin baştercümanı aracılığı ile Babıali'ye yeniden başvuruda bulunmuştu.

İngiltere sefaret elçiliği baştercümanı bu mukavelenin Berbera'dan Re'su'l Hâfûn'a kadar olan bölgede hükmünün cari olduğunu fakat Sultan'ın onayı olmadığı için Avrupa tarafından bunun tasdik edilmediğini ifade etmiştir. Mukaveleyi müessir kılmak ve bu durumun diplomatik bir krize dönüşmesini önlemek amacıyla bir an önce mukavele tasdik edilmeli, Assab Körfezinden Somali sahillerine kadar olan bölgenin hiçbir yabancı devlete terk edilemeyeceği ifade edilerek Mısır Hıdivliği yönetimine verildiğini gösteren bir fermanın çıkarılması tasdik edilmeliydi. Yine İngiliz Baştercümanı adı geçen mukaveleyi tasdik eden bir ferman bulunmadığı için yani Osmanlı hükümrânlığı tasdik edilmediği için iki sene önce İtalyanların Assab Körfezine, Fransızların ise Obuk Körfezine yerleştikleri ifade etmekteydi.²²⁸

İngiltere'nin burada iki amacının olduğu anlaşılmaktadır. İlk amacı Kızıldeniz'de diğer Avrupa devletlerinin faaliyetlerinin önüne geçmektir. Suveyş Kanalı şirketinde hisse çoğunluğunu elinde bulunduran, Aden Körfezi'ni kontrol eden ve 1877 Mukavenamesi ile Somali Sahillerinde imtiyazlar kazanan İngilizler, Kızıldeniz'de diğer Batılı devletler ile rekabete girmek istemediği için bu bölgelerde Osmanlı hükümrânlığının tasdikini istiyordu. Zira birliğini tamamlayan İtalya Devleti, Assab Körfezi'nde bir koloni kurmuştu.²²⁹

²²⁷ Celal Yahya, *a.g.e.*, s. 249-250.

²²⁸ Y.PRK.EŞA., 3/16, 17 Ca 1299.

²²⁹ İtalya Devleti, 1884 yılında Assab'da birkaç İtalyan'ın öldürülmesini bahane ederek bu bölgeye asker gönderdi. Bir yıl sonra ise Osmanlı hâkimiyetindeki Massava'yı işgal etmiştir. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 157-158.

Fransızlar ise 1859 yılında Obuk Körfezi'ndeki boş araziye yerel kabilelerden 10.000 riyal karşılığında satın almıştı.²³⁰ İkinci amacı ise 1877 Mukavelesinde Berbera'dan Re'su'l- Hâfûn'a kadar olan bölgede elde ettiği imtiyazları Osmanlı Devleti tarafından onaylanmasını sağlamaktı.²³¹

Bu girişimin de başarısızlıkla sonuçlanması ve 1877 Mukavelenamesi tasdik edilmemesi üzerine İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Somali sahillerindeki hükümlanlık hakkını sorgulamaya başlamıştır. İngiltere'nin özellikle Berbera üzerindeki iddiaları İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında sıkıntıya sebep olmuştur. Ağustos 1884'de Londra elçiliğine gönderilen telgrafta İngiltere'nin 1877 Mukavelenamesi imzalamakla Sultan'ın Somali'deki hükümlanlık haklarını tamamen tasdik ettiği, Berbera'nın da buraya dahil olduğu, Hıdiv İsmail'in Berbera Limanı'nı ziyareti sırasında yine burasının bir Osmanlı sancağı olduğunu beyan ettiğine değinilmiştir.²³²

İngiltere'nin Berbera hakkındaki iddialarına devam etmesi üzerine konunun Londra Sefiri Musurus Paşa ile Lord Granville arasında görüşüldüğü anlaşılmaktadır. Lord Granville, 1877 Mukavelenamesinin beşinci maddesi ile İngiltere'nin Somali sahillerinin hiçbir ecnebi devlete terk edilemeyeceğini kabul ettiğini ancak Osmanlı Devleti tarafından tasdik edilmediği için bu mukavelenin geçersiz olduğunu beyan etmiştir. Fakat Lord Granville'in Berbera Limanı hakkında verdiği cevap Babıali'yi memnun etmemiştir. Ekim 1884 tarihinde Meclis-i Vükela toplantısında Osmanlı Devleti, Berbera'nın da içinde bulunduğu Somali sahillerinin Osmanlı mülkü olduğu vurgusu yapıyordu. 1877 Mukavelenamesinde bunun tasdik edildiği gibi İngiltere dahil hiçbir devlet tarafından o güne kadar itirazda bulunulmadığı, bölge halkının Osmanlı Sultanı'nı hem halife hem de padişah olarak kabul edildiği ifade edilmekteydi. Tam da

²³⁰ Ahmet Kavas, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hakimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskeleyinin Konumu (1265-1334/1849-1916), İslam Araştırmaları Dergisi, S. 5, 2001, s. 118; Fransa Obuk Körfezinde 1883'de daimi iskele kurdu. Bu iskelenin kuzeyinde inşa edilen kasaba Cibuti şehrinin çekirdeğini oluşturmuştur. Orhonlu, a.g.e., s. 168.

²³¹ Muhammed Tandoğan, Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922), Ankara 2013, s. 147.

²³² MV., 225/59, 11 L 1301.

Kongo ile ilgili konferansın²³³ devam ettiği sırada Lord Granville'e verilecek cevap notasının ne şekilde olması gerektiğine dair görüşünün alınmasına karar verilmiştir.²³⁴

Görüldüğü üzere İngiltere, Mısır Hıdivliği askerlerinin Somali topraklarını terk etmesinden sonra işgal ettiği toprakları terk etme niyetinde değildi. Buna gerekçe olarak bir yandan 1877 Mısır-İngiltere Mukavelenamesi'nin tasdik edilmemesini gösterirken, diğer yandan sorunu Mısır meselesinin bir parçası olarak görmekteydi. Fakat Somali toprakları hakkında İngiltere ile müzakereleri yürüten Londra Sefiri Musurus Paşa, Osmanlı Devleti 1877 Mukavelenamesini kabul etmemiş olsa bile hükümlerine hakkına hâlel gelmeyeceğini düşünmektedir. Zira İngiltere 1877 anlaşmasını imzalamakla ve Somali topraklarının başka bir yabancı devlete verilmeyeceğine dair garanti istemesi bu bölgenin Osmanlı hâkimiyetinde olduğunu göstermektedir. Musurus Paşa'ya göre iki ülke arasındaki bu sorunun çözümü için en iyi yol, konunun Mısır meselesinde ayrı tutulmasıdır.²³⁵

Osmanlı Devleti, diplomatik çabalarını sürdürmekle birlikte Hıdivlik döneminde Somali sahillerinin ne şekilde idare edildiği hakkında ciddi bir bilgi eksikliğinin olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim Mısır Hıdivi Mehmed Tevfik Paşa'dan Re'su'l- Hâfûn'un nasıl idare edildiğine dair izahat istendi. Mehmed Tevfik Paşa'nın verdiği bilgilere göre, hicri 1284 (1867-1868) senesinde Cafer Mazhar Paşa'nın Kızıldeniz'in Batı kıyılarını teftiş etmekle görevlendirildiği sırada Re'su'l- Hâfûn'a Osmanlı sancağını diktiğini ancak idaresine dair bir düzenleme yapmamıştı. Daha sonraki yıllarda önce Mümtaz Paşa ve ardından McKillop Paşa hicri 1292 (1875-1876) Somali sahillerini dolaşmıştı. McKillop Paşa'nın Re'su'l- Hâfûn'da bulunduğu sırada yeniden Osmanlı sancağı yeniden dikilmişti. Fakat o dönemde gümrük işlerini görmek ve muhafazayı sağlamak için asker ile memur tayin edilerek bir idare kurulmuştu. Mısır'da meydana gelen gelişmeler sonucunda Somali sahillerinin idaresinde de sorunlar ortaya çıktığı ve buraya gerekli asker ve para yardımının yapılamadığı belirtilmiştir. Bu sebep McKillop

²³³ Berlin Konferansı (Kasım 1884-Şubat 1885) Afrika'daki Kongo havzasının nasıl paylaşılacağına dair anlaşmazlıkları gidermek için toplanmıştır. Fakat sonuçları itibarıyla Kongo'nun değil dünyanın değişik bölgelerinin sömürleştirilmesinin önünü açan bir anlaşma olmuştur.

²³⁴ Y.A. RES, 27/29, 5 M 1302.; Akalın, a.g.m., s. 18-19.

²³⁵ Y.A.RES, 27/49, 8 R 1302.

Paşa'nın rekz ettiği Osmanlı sancağının akıbeti hakkında Mısır Hıdivliği bilgi sahibi değildi. Yine gereken yardım gönderilemediği için Re'su'l Hafun dışında Berbera, Harar ve Zeyla'daki Mısır askerlerinin tahliyesine mecbur kalındığını Mehmed Tevfik Paşa ifade etmiştir.²³⁶

Osmanlı Devleti, İngiltere ile diplomatik girişimlerinden sonuç alamadığı dönemlerde askeri çözüm arayışlarına da girmiştir. 1885 yılında Fransa Sefareti, Zeyla'nın İtalyanlar tarafından işgal edileceğine dair bilgi vermişti. Bu bilginin doğruluğu şüpheli olsa da eğer doğru ise iki bölük askerin bölgeye gönderilmesi kararlaştırılmıştı.²³⁷ 1887 yılında Zeyla'nın doğrudan doğruya hükümet-i seniyyeye bağlanması için gerekli askeri tedbirlerin alınmasına karar verilmişti. Bu kapsamda bir bölük asker yeterli gelmeyeceği için en az bir tabur asker gönderilmeli, ileride ihtiyaç duyulursa asker sayısı arttırılmalıydı. Bunun yanında iki veya üç gemi bulundurulması gerekliydi. Bu tabur ve gemilere komuta etmek üzere miralay rütbesinde Arapça bilen bir komutan tayin edilmeli ve mülkiyeden bir kaymakam yerine bu komutana mutasarrıf ünvanı verilmeli ve yanında bir naib tayin edilmeliydi. Bölgede havanın çok sıcak olmasından dolayı gerekli tıbbi malzemeleriyle birlikte iki tabib ve iki eczacı tayin edilmeliydi. Raporun devamında askerlere verilecek elbise ve mataralar, asker barakaları, nakliye için satın alınacak develer için gerekli ücret, askerleri bölgeye götürecek nakliye gemileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştı.²³⁸

Zeyla'nın İngiltere tarafından işgalinin ortaya çıkardığı sorunlardan biri de Zeyla vergisiydi. 1885 yılında Mısır yüksek komiseri tayin edilmiş olan Ahmed Muhtar Paşa²³⁹, Zeyla vergisinin Mısır bütçesinden çıkarıldığını Babıali'ye haber vermişti. Fakat artık bu bölgenin İngiltere'nin işgalinde olduğu gerekçesiyle Mısır Hıdivliği adı geçen vergiyi ödeyemeyeceğini beyan etti. Bunun üzerine Zeyla vergisinin İngiltere işgalinde olduğu süre boyunca Londra hükümetince ödenmesi için Osmanlı sefareti aracılığı ile

²³⁶ Y.A.RES., 27/29, 20 Ra 1302

²³⁷ Y.A.HUS., 181/14, 27 Ca 1302.

²³⁸ Kavas, a.g.m., s. 132-133.; Y.PRK.BŞK., 12/37, 15 M 1305.

²³⁹ Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali, Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, İstanbul 2010, s. 196.

girişimde bulunulmasına Meclis-i Vükela tarafından karar verildi.²⁴⁰ Ancak bu konuda olumlu bir sonuç alındığına dair elimizde bir belge bulunmamaktadır.

İlginç bir şekilde Osmanlı arşivinde 1890'ların ortasından itibaren uzun bir süre Osmanlı Devleti'nin Somali sahillerine dair iddialarına dair arşiv belgelerine rastlanmamaktadır. Tespit edebildiğimiz son belgelerden biri hicri 24 R 1312 (25 Ekim 1894) tarihlidir. Bu belge Zeyla'nın İtalyanlar tarafından işgal edileceğine dair gazete haberleri çıkması üzerine Osmanlı Devleti, harekete geçerek Musavva'da Somali sahillerine kadar olan bölgenin yeniden Yemen vilayetine bağlanmasına ve buradan görevlendirilecek bir memurla yönetilmesine, bir miktar Osmanlı askerinin sevkine karar verdiğine ilişkindir. Fakat öncelikle İngiltere'nin bölgeyi İngiliz askerlerinin ne zaman tahliye edeceklerinin öğrenilmesi gerekmektedir. Alınan bu karar üzerine Londra sefiri Musurus Paşa, Lord Salisbury ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Lord Salisbury, görüşme sırasında Mısır, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz'e dair meseleler müzakere edilmeden Zeyla sorununun halledilemeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Lord Salisbury'nin bu cevabı üzerine Babıali, İngiltere ile ilişkilerin zarar göreceği gerekçesiyle iki ülke arasındaki müzakerelere devam edilmesine kadar asker sevkinden vazgeçilmesine karar vermiştir.²⁴¹

Aslında Osmanlı Devleti, bu tarihlerde Somali sahillerinde hak iddia ettiği yerlerin İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar tarafından işgal edildiğini bilmekteydi. Fransız coğrafyacılarının hazırladığı bir haritanın çevirisi yapılarak Yıldız Sarayı'na sunulmuştu. Bu haritaya göre İngilizler Zeyla, Bulhar, Berbera ve Las Gori limanlarını ellerinde bulundurmaktaydılar. İtalyanlar ise Opia, ile Bédouine Burnu arasındaki kesimi işgal etmişlerdi. Fransızlar ise bugün Cibuti'nin yer aldığı Tacura Körfezi'ne hâkimdiler.²⁴²

Yine de bu durum Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakkından vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Zira I. Dünya Savaşı sırasında Habeşistan'daki Başşehbeder

²⁴⁰ Y.PRK.BŞK. 20/86, 11 Ş 1308. Kavas, a.g.m., s. 131.

²⁴¹ Y.A.RES. 72/49, 24 R 1312.

²⁴² Y.EE., 116/3, 12 Ca 1312.

Mazhar Bey²⁴³, Müslüman olan Habeş kralı Lic Yasu'ya ittifak yapması karşılığında Osmanlı Devleti'nin deniz sahilinde Zeyla ile Belhar arasında bir yeri ve Harar'ın doğusundan sahile kadar olan 120 km. uzunluğunda bir bölgeyi vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Yine Somali bölgesindeki Molla Seyyid Muhammed b. Abdullah'a Somali Emiri veya Şeyü'l-meşâyihi unvanlarından birisinin tevcih edilmesi, cephane yardımı yapılması ve Habeşistan'a terk edilecek arazi kadar büyük bir arazinin verilmesi yerinde görülmüştü.²⁴⁴ Ancak İngilizler ve Fransızlar Müslüman olduğu ve Osmanlı Devleti'ne yakınlığı bilinen Habeş kralını tahttan indirmişlerdir. Ahmet Kavas, Osmanlı'nın Zeyla'daki fiili hâkimiyeti'nin bölgeye İngilizlerin kesin olarak yerleştiği 1916 yılında da sona erdiğini ifade eder. Muhtemelen bunun gerekçesi bölgenin önce Indian Office'e ardından da Foreign Affairs'e bağlanmasıdır.²⁴⁵

4.3. Kuzey Somali'de Osmanlı Hâkimiyeti'nin Sona Ermesi ve Modern Sömürgeciliğinin Başlangıcı

Afrika, sömürgecilik döneminin başlamasından bu yana Avrupa devletlerinin hedefinde olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde Kızıldeniz'e kıyısı olan bölgeler bir süre daha kendilerini güvende hissedebilmiştir. Fakat XIX. yüzyılla birlikte, Afrika'nın işgal edilmemiş bölgeleri için büyük bir rekabet ortaya çıkmıştır. Afrika Boynuzu'nda yer alan Somali de İngilizler, Fransızlar ve İtalyanların farklı amaçlarla ilgi duydukları bölgelerin başındaydı.²⁴⁶ Osmanlı Devleti, Kuzey Somali kıyılarında XIX. yüzyılda yeniden hâkimiyet tesis ettikten sonra bu bölgeyi Mısır Hıdivliği'nin kontrolüne bırakmak zorunda kalmıştı. Mısır'ın İngiltere tarafından ilhaki

²⁴³ 1887 yılında Habeşistan Harar'ı ele geçirmişti. 1911 yılında bu şehirde bir Osmanlı başşehbenderliği açılmış ve bu başşehbenderlik 1913 yılında Adisaba'ya nakledilmiştir. Bkz. Ahmet Kavas, "Harar", *DİA*, C. XVI, s. 109.

²⁴⁴ Orhonlu, a.g.e., s. 171.

²⁴⁵ Ahmet Kavas, "*Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)*", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5 2001, s. 134.

²⁴⁶ Hümeyra Coşar, *Etiyopya-Somali Arasındaki Ogaden Sorunu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Orta Doğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 22.

Somali topraklarına da etkide bulundu. 1884-1885 yıllarında İngiltere buradaki Mısır kuvvetlerini bölgeyi terk etmeye zorlayarak kendisi Mısır'ın çekildiği bölgelere yerleşti. Ama aynı tarihlerde gerçekleşecek bir uluslararası konferans Somali'yi daha derinden etkiyecekti.

Avrupa devletlerinin giriştiği sömürge yarışı konusunda ayyuka çıkan anlaşmazlıkları gidermek amacıyla 15 Kasım 1884 - 26 Şubat 1885 tarihleri arasında Berlin'de bir konferans toplanmıştı. Berlin Konferansı neredeyse Afrika kıtasının tamamında olduğu gibi, Somali halkının yaşadığı bölgeler etnik nüfus dikkate alınmadan Etiyopya, Fransa, İngiltere ve İtalya tarafından beş ana bölgeye ayrılmıştır.²⁴⁷ İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar Somali'ye yerleştiklerinde yerli kabileler ile ticari nitelikli ve toprak satın almaya yönelik anlaşmalar yapmışlardır. Bölgenin paylaşımı üzerine yapılan bu anlaşmaları iki kategoride toplayabiliriz. Birincisi, Avrupalı Güçler ile Somalili kabileler arasında yapılan ve daha ziyade ticari nitelik taşıyan anlaşmaları içerir. İkincisi, 1884 yılında toplanan ve sömürgeci güçlerin kıtadaki nüfuz alanlarını belirleyen Berlin Konferansı'nın ruhuna uygun olarak, Batılı güçlerin kendi aralarında imzaladıkları anlaşmaları içermektedir.²⁴⁸

Bu konu Somali'nin tarihi açısından iki önemli konuyu ön plana çıkarmaktadır. Birinci olarak, Berlin Konferansı ile Somali ülkesi yüzölçümü ve nüfus azlığına göre dört ülke arasında beşe bölünmüştü. İkinci olarak, Berlin Konferansının bir istisnası olarak Somali'nin bölüşülmesinden Habeşistan'ın da yani bir Afrika ülkesinin de pay almasıdır. Bu iki durum tarih boyunca Somali halkının karşı çıktığı ve karşı çıkmaya da devam ettiği bir gerçektir.²⁴⁹

4.3.1. İngiliz Sömürgeciliği

İngiltere'nin bölge ile olan ilişkileri 1840 yılına kadar geriye gitmektedir. Bu tarihten itibaren East Indian Company (Doğu Hindistan Şirketi) kıyıdaki Müslüman

²⁴⁷Halil İbrahim Alegöz, *Uluslararası İlişkilerde İnsani Diplomasi'nin Rolü: Türkiye-Somali Örneği*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 20.

²⁴⁸Hümeysra Hümeysra Coşar, *a.g.t.*, s. 24.

²⁴⁹Muhammed Ferid es-Seyyid Haccac, *Sefahat Min Tarihi's-Somal*, Kahire 1983, s. 37.

otoriteler ile anlaşmalar yapmış, Somali limanlarında ayrıcalıklar elde etmeye başlamıştır. İngilizler kendilerinden başka ülkenin Somali'ye girmemesi konusunda kabile şeyhleri ile anlaşmalar yaptı.²⁵⁰ Mısır Hıdivliği kuvvetlerinin çekilmesinden sonra Berbera, Zeyla ve Bulhar şehirlerinde İngiliz konsoloslukları açılmıştır.²⁵¹

İngiliz yönetiminin en önem verdiği yerlerin başında Berbera ve Zeyla gelmekteydi. İngilizler Zeyla ve Berbera'da garnizonlar oluşturdular. Binbaşı Hinter Berbera'dayken bölgedeki büyük kabile şeyhleriyle görüşmelerde bulunmuş ve onları kazanmak hediye ve bahşişler vermiştir. Bu kabile şeyhleri kendi kabileleri adına yaptıkları açıklamada İngilizlerin ülkelerinde bulunmasından memnun olduklarını belirttiler ve bunun bir göstergesi olarak anlaşma yaptılar.²⁵² Kabile şeyhleri ile Binbaşı Hinter arasında yapılan anlaşmada şu maddeler vardı;

1- Habraval (HAWAR AWL) kabilesi elindeki topraklardan en ufak bir parçasını bile hiçbir amaçla İngiliz hükümeti haricinde kimseye vermeyecek

2- İngiliz bayrağı taşıyan bütün gemiler bütün limanlarında her türlü ticaret yapma hürriyetine sahip olacak

3- Adı geçen kabile topraklarında gerek ikamet etsin, gerek ziyaretçi olarak gelsin bütün İngiliz vatandaşları tam bir güven içerisinde hayatlarını devam ettirebilecek

4- Bu kabilenin tüm topraklarında köle ticareti yasaklanacak ve İngiliz kraliçesi adına köle ticareti yapan gemilere el konulabilecek

5- Britanya, bu kabilede yetkili atama hakkına sahip olacak, askeri korumalar ve her türlü yetkililer İngiliz hükümeti tayin edilecek.²⁵³

Binbaşı Hinter Habraval (HAWAR AWL) kabilesi ile bu anlaşmayla da yetinmeyerek Somali'de oturan diğer kabilelerle de anlaşmalar yapmıştır. Binbaşı

²⁵⁰ Ahmet Berhat Mah, Ahmed Berhat Mah, *Vesaik ani's-Somal el-Habeş ve Eritre, Kahire* 1981, s. 201.

²⁵¹Bilge Şahin,*a.g.t.*, s.47; İngiltere Somali'deki toprakları 1887 yılında resmen himayesinde olduğunu duyurmuştur. Bundan önce buralarda konsolosluklar açması aslında buraların bir nevi hala Osmanlı toprağı olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Zira bilindiği gibi Mısır ilhak edildiğinde de bu topraklara Hindistan'da olduğu gibi bir genel vali ya da benzer bir görevli tayin edilmemişti. Mısır, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'dan ayrılıncaya kadar bu ülkedeki en yetkin İngiliz görevli Kahire Başkonsolosu olduğunu unutmamak gerekir. Muhtemeldir ki İngiltere de diğer Avrupa devletleri nezdinde hukuki açıdan bir işgalci pozisyonuna düşmemek için konsolos tayinini daha uygun görmüştür.

²⁵² Celal Yahya, *a.g.e.*, s. 269-270.

²⁵³ Hamdi es-Seyyid es-Salim, *a.g.e.*, s.70-71.

Hinter'in imzaladığı bu anlaşmalarla hiçbir gemiye saldırıda bulunulmaması ve kesinlikle köle ticaretine izin verilmemesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Somalili kabilelerle yapılan anlaşmalarda öne çıkan en önemli madde bu kabilelerin İngilizlerden habersiz topraklarına hiçbir yabancıyı sokmamalarıdır.²⁵⁴

İngiltere daha çok limanlarla ve sahil kesimiyle ilgilenmiştir. Bunun bir nedeni ticari kaygılarıydı. Öncelikli olan konulardan biri Somali limanlarına gelen ticari gemilerin güvenliğiydi. Bu sebeple Binbaşı Hinter, Berbera fenerini korumak için tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra, limanlarda ve açık denizlerde İngiliz gemilerinin rahatça dolaşımını sağlamak için gereken önlemleri almıştır. İngiltere'nin iç bölgelere ilerleme, etkisini yayma gibi bir düşüncesi ya da politikası olmamasının diğer nedeni ise Hindistan yolunun güvence altında tutulmasının gerekliliğiydi. Bu nedenle de bu çıkarları gerçekleştiği ölçüde Somali'de etkili bir siyasi örgütlenme gereği görmemiştir.²⁵⁵

İngiltere resmen Somali'nin kendi himayelerinde olduğunu 1887 yılında ilan etmiş ve bunu Berlin Konferansına katılan ülkelere bildirmiştir. Artık tüm diğer devletler Somali sahillerinin ve Aden körfezinin İngilizlere ait olduğunu resmen kabul etmiş oluyorlardı.²⁵⁶

4.3.2. Fransız Sömürgeciliği

Bölgede İngiltere ile yarışan Fransızlar da Kızıldeniz Afrika sahillerine göz dikmişti. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Somali sahillerine Fransızlar keşif ve araştırma ekipleri göndermişlerdi. İlk Fransız keşif heyetleri Kombiz (Combes) ve Tamisyer (Tamisier) başkanlığında 1837 yılında bölgeye geldiler. Ferit (Ferret) ve Caliner (Gallinier) başkanlığındaki başka keşif heyetleri ise 1839 ile 1841'de bölgede incelemelerde bulundular. Aden'de bulunan İngilizler, Fransız keşif heyetlerini yakından takip ediyorlardı.²⁵⁷

²⁵⁴ Faruk Osman Abaza, *a.g.e.*, s.493.

²⁵⁵ Bilge Şahin, *a.g.t.*, s. 47.

²⁵⁶ Ahmet Berhat Mah, *a.g.e.*, s. 20.3

²⁵⁷ Faruk Osman Abaza, *a.g.e.*, s.323.

Fransız keşif heyetleri özellikle Berbera, Zeyla, Musa Adaları ve Taccura Körfezinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Buraya ziyaret ederken Taccura hâkimi olan Şeyh İbrahim Ebubekir Fransız heyetinden Taccura yakınlarında büyük bir arazi karşılığında himaye istedi. Şeyh İbrahim'in Fransız himayesini istemesinin sebebi Aden'de bulunan İngiliz güçlerinin Şeyh İbrahim'in bir gemisine köle ticareti yapıyor gerekçesiyle el koymalarıydı. İşte bu nedenle Fransızların himayesine sığındı. Taccura Körfezi hem deniz yollarının kesiştiği noktada olmasından hem de Habeş ve Somali mallarının ihraç edildiği bir yer olmasından dolayı oldukça önemliydi.²⁵⁸

Fransızlar bölgedeki yerel kabilelerle ilk anlaşmayı 1862 yılında yapmıştır. Danakil Kabilesi²⁵⁹ ve son olarak da 1885 yılı Mart ayında ülkesinin İssa Kabilesi²⁶⁰ ile anlaşmalar yaparak Taccura Körfezi bölgesinde etkinlik sağlamıştır. İngiltere Aden Körfezi ve Perim Adaları'nın²⁶¹ işgaliyle Kızıl Deniz'in girişini kontrol ettikleri için, Taccura Körfezi'ni Fransızlara kaptırma konusunda endişe duymamışlardır. Fransızlar bölgede 1862-1885 yılları arasında dokuz tane anlaşma imzalamıştır. Yapılan bu anlaşmalar uyarınca yerel kabileler belirli bir ücret karşılığında topraklarını Fransa'ya devretmişlerdir.²⁶² Özellikle 1862 yılında Danakil Kabilesi ile Paris'te yapılan 11 maddelik anlaşma oldukça önemlidir. Bu anlaşmaya göre Obok Limanı güneydeki Ra's-i Ali'den kuzeydeki Ra's-i Domiro'ya kadar olan topraklar 52 bin Frank karşılığında Fransızlara veriliyordu. Buna rağmen Fransa bu limanı 1882'ye kadar askeri olarak işgal etmedi.²⁶³

1884 yılında Gobad Sultanları, Taccura Sultanlığı ve 1885 yılında da İssa Kabilesi ile yapılan anlaşmaların temel hükümleri de tıpkı diğer sömürgeci güçlerin yaptığı anlaşmalar gibi Fransız hükümetinin onayı olmaksızın yabancı devletlerle herhangi bir anlaşma yapma ve bu devletlerin hâkimiyeti altına girmeleri konusunda

²⁵⁸ Hamdi es-Seyid es-Salim, *a.g.e.*, s.45.

²⁵⁹ Bugünkü Eritre toprakları içinde yer alan Danakil bölgesinde yerleşik olan kabile.

²⁶⁰ Afrika Boynuzu'nda Somali, Etiyopya ve Cibuti'ye dağılmış büyük kabilelerden biridir.

²⁶¹ Perim adaları, Kızıldeniz'in güneyinde, Arabistan kıyısının 3 km. açığında, Babü'l-Mendeb boğazıyla ayrıldığı Afrika kıyısına 20 km. uzaklıkta bulunmaktadır. İngiliz Hindistan şirketi, Perim'i 1799'da stratejik mevkiinden dolayı kısa süre için işgal etti. 1857'den beri İngilizlerin olan ada Aden'e bağlıdır.

²⁶² Hümeyra Coşar, *a.g.t.*, s.27.

²⁶³ Hamdi es-Seyid es-Salim, *a.g.e.*, s. 48.

kabileleri sınırlandıran ve bu suretle Fransa'ya bölge üzerinde geniş yetkiler tanıyan hükümler içermiştir.²⁶⁴ 1878 yılında Fransa'nın işgal ettiği bu topraklara Fransa Somali'si adını verdi.²⁶⁵ 1888 yılında Fransa'yla İngiltere arasında bir anlaşma yapılarak iki Somali'nin kesin sınırları belirlendi. Bu anlaşmadan sonra Fransız sömürgeciler bölgedeki merkezlerini Obok'tan Cibuti'ye taşıdılar. 1897'de Fransızlar Habeşistan yönetimiyle bir anlaşma yaparak işgal ettikleri toprakların bir kısmını Habeşistan'a bıraktılar.

4.3.3. İtalyan Sömürgeciliği

İtalya Devleti, birliğini ancak 1871 yılında tamamladığı için sömürge yarışına geç katılmıştır. Bu yüzden İtalyanlar Somali'ye İngiltere ve Fransa'nın aksine büyük önem vermiş ve sömürgecilik politikalarını daha güçlü ve etkili bir şekilde uygulamıştır.²⁶⁶ 1882 yılında Assab ve Massavva limanlarının ele geçirilmesiyle Afrika Boynuzu'na giren İtalyanlar, Fransızları dengelemek isteyen İngilizlerin de desteğini almıştır.²⁶⁷ İtalya, Afrika'daki ilk kolonisi olarak 1889'da Güney Somali'yi kapsayan geniş bir alanda yönetimini kurmuştur.²⁶⁸ Buraya İtalya Somalisi adını verdi. İtalyanlar Somali sahillerinde 1885'te Eritre'ye kadar işgal ettiler. Üç Avrupa devleti Fransa Britanya ve Almanya Zengibar Sultanı'nın mirasını paylaştılar.

Bu sırada tüm Somali toprakları İngiliz ve Fransız işgali altındaydı. Ancak Benadir ve çevresindeki bölgeler o dönemde Zengibar sultanına aitti. İtalyan hükümeti 1885 yılında Zengibar'a Kaptan Taştaki başkanlığında bir heyet gönderdi. Bu heyet Zengibar'da bir anlaşma yapmak istiyordu. Zengibar Sultanı İtalyanların yapmak istediği anlaşmaya sıcak bakmasa da İngiltere'nin baskısı ile kabul etmek zorunda

²⁶⁴ Hümeýra Coşar, *a.g.t.*, s. 27-28.

²⁶⁵ Ahmet Berhat Mah, *a.g.e.*, s. 139-140.

²⁶⁶ Bilge Şahin, *a.g.t.*, s. 48.

²⁶⁷ Hümeýra Coşar, *a.g.t.*, s. 28.

²⁶⁸ Bilge Şahin, *a.g.t.*, s. 48.

kaldı.²⁶⁹ Böylece İngiliz Somalisiyle Aden körfezine kadar olan bölgedeki kabileler ve kuzey bölgedeki Zengibar mülkleri İtalyan himayesine girmişti .²⁷⁰

İtalyanlar İngiltere ile rekabet halinde olsalar da 1891 ve 1894 yıllarında İngiltere-İtalya arasında iki yönetimin sınırlarını belirleyen protokoller imzalanmıştır. Bu protokollerle İngiltere ,İtalya'nın Cuba Nehri kuzeyindeki Somali'ye sahip olduğunu kabul ediyordu. Buna karşılık İtalya İngiltere'nin Cuba Nehri'nin güneyindeki Somali'deki hâkimiyetini tanıyordu. İki devlet arasındaki anlaşmalar Brava ve Marka ve Mogadişu limanlarının İtalyan egemenliğinde olduğunu tescil etmiştir.²⁷¹

4.3.4.Habeş Sömürgeciliği

Avrupalı güçlerin dışında Somali'nin bölüşümünde Etiyopya da etkili rol oynamıştır. Afrika'nın bölüşümü, Etiyopya'da etkili olan Aksum İmparatorluğu'nun Menelik İmparatoru egemenliğinde yükselişi ile aynı zamana denk gelmektedir. Menelik İmparatoru gücünü ve konumunu genişletmek için Somali topraklarına doğru yayılmıştır. Bunun sonucu olarak Etiyopya gerek İngiltere gerekse İtalya ile sık sık anlaşmazlıklar içine girmiştir.²⁷² İngilizler Sudan'ı işgale kalkınca karşı çıkmamaları şartıyla Habeşistan'ın Ogadin'i²⁷³ işgaline göz yummuştur.²⁷⁴

²⁶⁹ Yusuf Aynte, *a.g.e.*, s. 46-47.

²⁷⁰ Ahmet Berhat Mah, *a.g.e.*, s.132-133.

²⁷¹ Yusuf Aynte, *a.g.e.*, s. 47.

²⁷² Bilge Şahin, *a.g.t.*, s.49.

²⁷³Etiyopya'nın doğusunda bir bölge. Somali-Etiyopya sınıрыyla Etiyopya'daki Doğu Platosunun arasındaki çorak düzlüğü kapsar. Bölgedeki başlıca akarsu Şebeli'dir. Günümüzde Etiyopya'nın Somali yönetim biriminin sınırları içindedir. Nüfusu Somalili ve Müslümandır. Kesin sınırları olmadığı için yüzölçümü yaklaşık 150,000 - 200,000 km²lik bir alanı kaplar. Kenya, Somali ve Cibuti ile sınırları vardır.

²⁷⁴ Raşit el-Baravi, *a.g.e.*, s. 38. İngiltere, Etiyopya ile arasında 29 Ocak 1945 yılında Ogadin hakkında bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma Etiyopya'nın Doğu Somali arazisine sahip olduğunu da tescil ediyordu. Bkz. Yusuf Aynte, *a.g.e.*, s. 46.

SONUÇ

Arap yarımadası ile Afrika kıtası arasındaki her türlü münasebette tarih boyunca sahildeki Masavva, Zeyla ve Berbera gibi liman şehirleri ile buralarla daha içerdeki bölgelerin bağlantılarını sağlayan daima Harar olmuştur. Yemen’de hâkimiyet elinde bulunduran bütün hanedan devletlerinin Afrika ile alışverişleri daima bu bölgeden gerçekleşmekteydi. Kızıldeniz’e hâkim olmak isteyen güçlü Avrupa devletlerinden Portekiz bu şehri ile geçirmeye çalışmıştır. Osmanlı devleti ise daha 16. yüzyılın başında Kızıldeniz ve çevresindeki faaliyetleri çerçevesinde buralara ilgi duydu ve bilhassa Portekiz gibi ülkenin Babü'l-Mendeb boğazından girerek başta Mekke ve Medine gibi kutsal topraklara zarar vermelerine engel olmuştur. Her iki sahil boyunca uzanan yerleşim mahallerindeki Müslümanlar kendi hâkimiyetine alarak korunmuştur. Zaman zaman bölge üzerindeki hâkimiyeti azalmakla birlikte bölgeyle münasebetleri 20. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Doğu Afrika'nın en önemli merkezlerinden Zeyla İslam dininin yayılması Yemen üzerinden X. yüzyıldan itibaren gelen tüccar ve emirler’de vasıtasıyla olmuştur. Ahali bu dini kısa bir zamanda kabullenmiş ve XIII. yüzyıla geldiğinde bölge kendine mahsus bir İslam medeniyetini teşekkül ettirmişti. Burada ilk Müslüman emirliği Evfat (1285-1415) olup Habeş kralı ile daima mücadele halindeydiler. 1332’de Habeş saldırısı üzerine bu hanedan zayıfladı. Yerine kurulan Adel emirliği ise daha ziyade Kızıldeniz ile Hint Okyanusu’nun birleşme noktasındaki Zeyla’dan idare edildiği için Zeyla emirliği olarak bilinmekteydi.

Portekizliler Adal emirliğine karşı Habeşlilerle beraber savaşmaya başladı. Ve kısa bir süre içerisinde Zeyla şehrini yaktı. Müslümanlar merkezi Harar şehrine taşınmak zorunda kaldı. O sırada Ahmed b. İbrahim (Ahmed Gurey) cesur bir mucahid olarak ortaya çıktı.

XVI. asrın ikinci yarısından itibaren Harar emirliği Habeşlilere karşı Osmanlı Devletiyle yakınlaştı. Ahmed Gurey 1500-1543 yılları arası bu emirliğin en güçlü kumandanı Gurey kendisine karşı Ebu Bekir’i tahtadan indirerek yerine hakim oldu.

Eskiden Ebu Bekir Habeş kralına verdiği vergiyi vermeyi reddettiği gibi Osmanlı Devleti'nden aldığı yardımlar sayesinde bölgenin büyük bir kısmını ele geçirdi. Ne yazık ki İmam Gurey Habeşlileri ve Portakizleri ortadan kaldırıp bir daha karşısına çıkamayacağını sanarak onunla beraber savaşan Osmanlı askerleri geri göndermişti. Çok kısa bir süre içerisinde Ahmed Gurey'in yalnız olduğunu öğrenen Habeş kralı ve Portekizliler zaman kaybetmeden 1543'te Gurey'i öldürmüşler ve onun cihadı burada sona ermiştir. Bunun neticesinde İslam'ın yayılmasına da büyük bir darbe oldu. Bundan sonra Zeyla Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti'ne girmiştir ve Habeşistan Eyaleti'ne ilhak edilmiştir. Ancak o dönemde Kızıldeniz'in batı sahillerinde bulunan mahallere Zeyla gibi merkezden Asker ve Memurlar göndermek yerine, oraların hâkimleri kendi bölgelerinden sorumlu tutulmuştur.

1869 yılında Süveyş kanalının açılmasıyla, doğudan batıya en kısa deniz yolu faaliyete geçti. Burada Somali'nin önemi kanalın güney girişinde çok önemli bir noktada bulunmaktıydı. 1875 yılı ortalarında Osmanlılar Kuzey Somali'yi yıllık 15 bin Osmanlı lirası karşılığında Mısır'a bıraktılar. Böylece Mısır idaresi Osmanlıların kabulüyle Kuzey Somali'de yerleşmiş oldu. Mısır bütün Kuzey Somali topraklarını istila ettikten ve yerleştikten sonra Güney Somali'ye istilla etmek için hareket geçmiş ve bu teşebbüse başarılı olamamıştır. Ancak 1884'e gelindiğinde Mısır hem kendi sorunları ve hem de yabancı baskısı nedeniyle buralardan çekilmek zorunda kalmıştır. Mısır kuvvetlerinin çekildiği Kuzey Somali'ye İngilizler yerleşmiştir. Diğer yerler de başka ülkeler tarafından alınmıştır. Kısa bir zaman içinde buralarda koruma alanları teşkil edilmiş ve Batılı ülkelerin nüfuz alanları tehdit edilmiştir.

1884-1885 yılları arasında Berlin'de düzenlenen konferans sonucu (Berlin Konferansı) neredeyse Afrika kıtasının tamamında olduğu gibi, Somali halkının yaşadığı bölgeler etnik nüfus dikkate alınmadan Etiyopya, Fransa, İngiltere ve İtalya tarafından beş ana bölgeye ayrılmıştır. İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar Somali'ye yerleştiklerinde yerli kabileler ile ticari nitelikli ve toprak satın almaya yönelik anlaşmalar yapmışlardır.

Osmanlı Devleti, Mısır Hıdivliği'ne yönetimini bıraktığı Kuzey Somali topraklarının İngiltere tarafından işgal etmesine sessiz kalmamış fakat sorunu diplomatik yollarla çözenin yollarını aramıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin tüm gayretlerine rağmen Berbera, 1884'te İngilizlerin eline geçtiği görmekteyiz. Ama 1887 yılında Zeyla'nın doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nin bağlanması sağladı.

Sömürgeci güçlerin arasında Somali'nin bölünmesi vatandaşlar arasında büyük bir infiale yol açmıştı. Ülkelerinin doymak bilmeyen açgözlü yabancıların elinde olması canlarını sıkıyordu ve bu güçlere karşı bir direniş planlarını yapmaya koyuldular. Bu yeni plan Muhammed Abdullah Hasan'ın (1856-1920) önderliğinde oluşan bir harekettir. Muhammed Abdullah Hasan "egemen güçlere karşı Somali kurtuluş hareketinin başına geçti. Muhammed Abdullah Hasan ülkesini sömürge pençesinden kurtarmak için aynı anda dört istilacı güçle savaşmak zorunda kaldı.

Fiilî olarak Osmanlı Devleti'nin Zeyla'daki hâkimiyeti 1916 senesinde son erdikten sonra 1919 yılında Londra hükümeti Dervişler hareketini bitirmek için ilk defa Somali'de hava saldırısına geçerek, önemli yerleri bombaladı. Sonra İngilizler, kara savaşlarıyla halledemediklerini kamuoyundan gizledikleri bu hava saldırılarıyla elde etmeyi hedefliyorlardı. 21 Ocak 1920 tarihinde İngiliz uçakları dervişlerin toplandıkları Taleh ve benzeri şehirleri bombalayarak Molla'nın hareketini yok etmişlerdir.

Son olarak Araştırmayla şu sonuçlar çıkarılmıştır.

1-Bu çalışmayla Aden Körfezi'nin batısındaki Kuzey Somali'nin tarih boyunca önemli bir bölge olduğu ortaya konulmuştur.

2 XI. yüzyıldan itibaren bölgede yedi Müslüman emirlik bulunduğunu görülmüştür.

3- Yedi Müslüman emirlik, bölgede bulunan Hıristiyan Habeş Krallığı ile sürekli mücadele halinde bulunduğun görülmüştür.

4- Kuzey Somali şehirleri'nin, bir batılı güç olarak ilk defa Portekizler tarafından işgal edilmeye çalışıldığı görülmüştür.

5-Osmanlı Devleti'nin hem doğu ticaretinin Portekizliler'in eline geçmesini önlemek ,

hem Kuzey Somali, hem de Mekke ve Medine gibi kutsal topraklara zarar vermelerine engel olmaya çalıştığı görülmüştür.

6- Avrupalı sömürgeci Devletlerin XIX. asrın ikinci yarısında Kuzey Somali ve Kızıldeniz'in batı sahillerini işgal ettiği ortaya konulmuştur.

7- Bölgede yaşanan nüfuz mücadelesi sırasında Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki hukukunu korumaya çalıştığı ortaya konulmuştur.

8-Sömürgeciliğin en yoğun olarak yaşandığı XIX. yüzyılda bu sömürgeçelik faaliyetlerinden en fazla zarar görenler Kuzey Somali ve Somali'nin diğer şehirlerinde yaşayanlar olmuştur.

KAYNAKÇA

OSMANLI ARŞİVİ

BOA, HR, SYS,81/34/04, 14 Şevval 1277

BOA, HR, SYS/81,34/05

BOA, YEE/118,42, 25 Receb 1292.

BOA, YEE,118/41, 1 Rebiülevvel 1295.

BOA, Mümtaze -Kalem-I-Mısır, 3-A,sıra:43,12 Zilkada 1304 tarihli mehmed tevfik'ten sadrazama gönderilen yazı;22 Zilkada 1304 tarihli Maliye Nezaretine 1302 tarihli verginin yatırıldığı ve 1303 tarihli olanın da yarılacağına dair olan vergi.

BOA, YEE,118/63,28 Zilhicce 1305

Y.PRK.EŞA., 3/16, 17 Ca 1299.

MV., 225/59, 11 L 1301.

Y.A. RES, 27/29, 5 M 1302.

Y.A.RES, 27/49, 8 R 1302.

Y.A.RES., 27/29, 20 Ra 1302

Y.A.HUS., 181/14, 27 Ca 1302.

Y.PRK.BŞK., 12/37, 15 M 1305.

Y.PRK.BŞK. 20/86, 11 Ş 1308

Y.A.RES. 72/49, 24 R 1312.

Y.EE., 116/3, 12 Ca 1312.

KİTAPLAR VE MAKALELER.

ABAZA, Faruk Osman, *Aden ve Siyasetü'l-Biritanıye fi'l Bahri'l-Ahmer (1939-1918)*, Kahire 1987.

ABDULHAMİD EI-SIRAC, Zeynül Abidin, *El-hale El-İktisadiye ve'l-İctima'ıye fi'l Müdünis-Sahiliye fi ma beyne'l-Karni (12-14 Milâdî)*, Kahire,1986.

ABDÜLHALHALİM, Recep, *El-Alakati's-Siyasiyye Beyne Müslimin Zeyla' ve Nasara El-Habeşe fi'l-Usûri'l-Vusta*, Camiatü'l-Kahira, Ma'hedü'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Afrikiyye, Mektebetü'n-Nehda el-Arabiyye 1987.

- ABİDEN, Abdülmecid, *Beyne'l-Habeşeti ve'l-Arab, Darü'l-Afrikiyi'l-Arabi*, t.y,
- AKALIN, Durmuş, “Aden’in İşgali ve İşgaliden Sonra Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz’de Aldığı Tedbirler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/I, s. 357-404, 2014.
- AKALIN, Durmuş, “Somali’de Berbera Liman ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları(1839-1894)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / I, s.1-35, 2014.
- ALEHÖZ, Halil İbahim , “Uluslararası İlişkilerde İnsani Diplomasi’nin Rolü: Türkiye-Somali Örneği”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- ALİ, Abdu Muhammed, “Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012.
- ALLAHVERDİ, Reyhan Şahin, “Kızıldeniz’de Osmanlı Hâkimiyeti: Özdemiroğlu Osman Paşa’nın Habeşistan Beylerbeyliği (1561-1567)”, *Stadies of The Ottoman Domain*, Cilt: 3, Sayı 5, ss. 35-48 , 2003.
- AYHAN, Veysel, *Türkiye-Yemen İlişkileri: Yemen’de Türkiye Algısı*, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, NO: 3 2011.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Sudan*, Yanın NO: 24, İstanbul 2013.
- BİNGÖL, Oktay, “Somali’de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye’nin Rolü”, *Akademik Bakış*, C. 7, Sayı 13, Kış 2013.
- ÇELEBİ, Evliya Sayahatnamesi, *Mısır, Sudan*, C. X, İstanbul 1938.
- ÇABUK, Vahid , “Zeyla”, *İA*, C. XIII.
- ÇOŞAR, Hümeyra, “Etiyopya-Somali Arasındaki Ogaden Sorunu”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Orta Doğu Ve

- Afrika Çalışmaları Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- EBU SADE, Ahmet, *100 Yevm Ma'a Süvvar İklım Ogadin*, El-Mensi Neşriyatı, 2009.
- EL-ATA, İvaz Abülhadi , “El-Osmaniyyune fi'l-Bahri'l-Ahmer”, *Külliyetü'l-Âdâb Camiatü Afrika el-Âlemiyye, Hortum*, t.y.
- EL-BERAVİ, Reşit, *es-Somal el-Kebir Hakika ve Hedef*, Kahire 1961.
- EL-CEMEL, Şevki Ataullah, *Tarihu'l-Somali fi'l-Asri'l-Hadis (1846-1969)* , Bağdat 1982.
- EL-ÖMERİ, Fazlullah, *Mesalikü'l-Ebsar fi Memaliki'l-Ebsar*, el-Müctemeu's-Sekafi, Ebu Zabi 2002.
- EL-RAMAH, Gassan Ali Muhhamed, “*Sırâu'l-Müslümin ma'al-Portakaliyin fi'l-Bahri'l-Ahmer Hilale'l-Karn'l-Âşiri'l-Hicri es-Sâdis Aşara Milâdî*, Ümül'l-Kura Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekketü'l-Mükerreme 1981.
- ES-SELİM, Hamdi es-Seyyid, *Tarihu's-Somal Kadimen ve Hadisen*, Mogadişu 1965.
- ES-SEYYİD HOCCA, Muhammed Ferid *Sefahat min Tarihi's-Somal'* Darü'l-Maarif, Kahire 1983.
- DURSUN, Davut, “Etiyopya”, *DİA*, C. XI, s. 489-496.
- ĞAYS, Fethi, *el-İslam fi'l-Habeşe Abra't-Tarih*, Mektebetü'n-Nahdatü'l-Mısıriyye, Kahira, t.y.
- HASAN, İbrahim Muhammed, *El-Müslimîn fi'l-Habeş el-Karnü'l-Âşiri'l-Hicri es-Sâdis Aşara Milâdî*, Kahire 2013.
- İBN ABDULKADİR, Şahabeddin Ahmed, *Fütühü'l-Habeş*, Kahire 1974.
- İSA, Cama' Ömer, *Tarihu's-Somal fi'l-Usuri'l-Vusta ve'l-Hadise*, Kahire 1965.
- KAVAS, Ahmet “Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1849-1916)”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 35-48,

2011.

KAVAS, Ahmet, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, İstanbul 2013.

KAVAS, Ahmet, “Zeyla”, *DİA*, C. XLIV, İstanbul 2003.

KAVAS, Ahmet, “Harar”, *DİA*, C. XVI.

KIZILTOPRAK, Süleyman, *Mısır’da İngiliz İşgali, Osmanlı’nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, İstanbul 2010.

MAH, Ahmed Berhad, *Vesâik ani’s-Somal el-Habeş ve Eritre*, Kahire 1981.

MUHAMMED, Amal İbrahim, *Es-Sirâu’ Devliye havle’l-Bahri’l-Ahmer, fi Nısfı’s-Sâni mine’l-Karni Tası’l-Aşre*, Sana, 1993.

MUTESİM SEYYİD, Muhammed, *Duvel-i İslamiyye fi Şark İfrikiye (Harar ve’s-Somali)*, Kahire 1964.

NESRİ, Es- Seyid Yusuf, *Cuhuûdu Mısır el-Keşfiye fi İfrikiye fi’l-Karni’t-Tası’l-Aşre*, Kahire 1974.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmpratorluğu’nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara 1996.

ORHONLU, Cengiz, “XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XII/16.

ORHONLU, Cengiz, “Osmanlıların Habeşistan Siyaseti (1554-1560)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 20, s. 39-55, 1965.

RİRAŞ, Ahmed Abdullah, *Keşfu’s-Sudûl an Tarihi’s-Somal ve Memalikühümü’s-Seb’a*, Mogadişu 1974.

SABRI, Mohamed, *Mısır fi Afrika eş-Şarkiyye: Harar, Zeyla ve Berbera*, Mektebetu Mısır 1939.

SALIH, Abdı Yusuf, *es-Sirau’d-Düveli fi’s-Somal*, Kahire 2007.

SELİM, Seyyid Mustafa, *el-Hukmü’l-Osmanı el-Evvel li’l-Yemen*, San’a 2010.

- ŞAHİN, Bilge, “*Somali’de Devletisizlik Deneyimi*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.
- TANDOĞAN, Muhammed, *Afrika’da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, Ankara 2013.
- TARHAN, İbrahim Ali ,”*El-islam ve’l-Mamaliku’l-İslamiye bi’l-Hebeşa fi’l-Usuril-Vusta*” el-Mecelletü’t-Tarihiyye el-Mısıriyye, el-Mecelletü’r-Rabia Aşer el-Hey’etü’l-Amme li’l kütüb ve’l-echizeti’l- İmiye, 1968.
- TEMAM, Tamam Hemam, *El-Harekatu’l-Cihad el-Vatani fi’s-Somal*, Kahire, 1983.
- TRABLUSÎ, Ali Ahmet Nur *en-Nizâu’s-Somal- el-Etiyobi “Cuzuran ve Tarihiyye”* Matbaatu Atlas, Kahira 2007.
- YAHYA, Celal ve NASRÎ, Muhammed, *Müşkiletü’l-Karni’l-Afriki Ve Kazıyyeti’ş-Şa’bi’s-Soma*, Daru’l-Mearif Neşriyatı, Kahire 1981.
- YAHYA, Celal, *et-Tenafüsü’d-Düveli fi Biladi Somal*, Daru’l-Ma’rife en-Neşrî, Kahire 1959.
- YAVUZ Hulüs, *Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen’de Osmanlı Hâkimiyeti (1517-1571)*, İstanbul 1984.
- YAVUZ, Hulüs, “XVI. Asır İslam Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelesinin Sebepleri”, *Marmara Üniveritesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, İstanbul*, s. 49-77, 1985.
- YILDIRIM, Muhammed, “*XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin, Kızıldeniz, Basra Körfezi, Yemen ve Habeşistan Politikları*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İsparta 2001.
- YUNUS, Muhammed Abdülmunin, *Es-Somal Vatanen Ve Şa’ben*, Kahire 1962.

EK 1.1: Ek birdeki Metnin Çevirisi**HR_SYS__00081_000034_004_001****Gönderen: Yemen Mutasarrıfı Ahmet Ziya****Gönderilen: Vekâlet Makamı****Tarih: 14 Şevval 1277**

Hakpâ-yi izzî vekâlet-penâhiye

Maruz-ı çakerileridir ki,

Ma'lûm-i meâli-lüzûm-ı vekâlet-penâhileri buyrulacağı veçhile çakerleri memuren cebel-i hafsinâm mahalde iken Fransa devlet-i fahimesi konsolosu Mösyö Lambark Tecra'ya azimetle esna-yı rahda meğrukan vefatı haberi yetmiş beş senesi zilkadesinde istimâi şahanemle keyfiyetin mukarin-i sıhhat olub olmadığını ve muhıkk bulunduğu halde mağruk-ı sefine-i nahvesinde suk bizrabi celb olunması hususlarıçün Zeyla muhafazasına memur Şermaki tarafına iş'ar olunan tahrirât-ı acizi irsal olunmak üzere taraf-ı çakeriden hadbı kaymakamlığına bırakılmış olan asakir-i nizâmiye kaymakamı Sadullah Beğ ve mal müdürü Şükrü Efendi yedlerine tisyar ve muma ileyhima taraflarından bir nefer kavas memur ve tayinle isal olunmuş ve akdemce hasebe'l-mesalih Tecra tarafına memur i'zam olunan kavas-ı muma ileyh şermakinin husamalarından Ebubekir nam kimesneye bit'tesadüf merkum Lambarkin katil olduğunu sima' ve katili pantolonunu ahz ile ric'at etmiş ve muma ileyhima kaymakam ve müdir taraflarından memuren gönderilmiş olan kavas bendelerinin muahharan avdetiyle merkum Mösyö Lambark Tecrayahıyn-i azimetinde meğrukan vefat ettiği ve Aden kumandarının kaymakamı vapur-i mahsus ile keşfe bi'l-karimealamat-i ğark ve kıraat ile kesb-i malumat ettiği ve kaymakam-i merkum Pelifer ve muavini Hersem taraflarından kendisine vürud eden iki kıta tahriratın taraf-ı çakeriye irsal ve mağruk sefine-i nehudesinin şimdilik sahilde bulunduğundan vusulünde derhal gönderileceği mum aileyh Şermakinin tahriratı hulasaten mealinden bulunmuş ve fil'hakikako mandar-i merkum mahall-i mezkûra liecli'l-keşfbil'karime ve mağrukan vefat ettiği edille ve emarat ile tasdikan avdet etmiş olmağla tekrar tarafımızdan tahkike

hacet ve lüzum görülmeyüpdaire-ihitam olduğu efkarıyla bırağıldığı muhat-i ilm-i âlem-ara-yı sadaret-penahileri buyrulmasıyla beraber tahrirat-i mezkûre Suretleri bil'ihracmanzur-i asafanenin buyrulmak üzere ariza-i çakeriyeleffentakdim hakpa-yizzi vekalet-penahileri kılınmışdır ol babta emr u ferman hazreti men lehü'l-emrindir.

Fi 14 Şevval sene 77

Bende: mutasarrıf-i Ahmed Mina

EK 2.1. : Ek ikideki Metnin Çevirisi

Gönderen:

Gönderilen: Vapur Kumandanı

Tarih:

Taraf-i çakeriden vapurların yazılan tahriratın sureti

Metbu-ı müfehhamları olan Fransa devlet-i fahimesi tarafından Aden konsolosu olub bundan akdem vefat eden Mösyö Lambarkin maktulen vefat ettiği maznun bulunduğundan madde-i katlinde müşareketi zannolunan Şermakinin akdemce bu tarafa gelmiş olmasıyla iki gündür akd olunan meclisde mumaileyh Şermakinin bu babda medhali olduğuna bir gün alamat bile hasıl olmadığından müteveffa-yı merkum Lambarkin süvar olduğu sefine-i nuhudesi Abdullah tahkik-i marra zımında bir seneye kadar merkez-i idare-i yemaniye bulunan Hedyeye göndermek şartıyla kendüsünün mahalline iade olunmasın hususu tensib eylediklerinin ve cevab-ı resminin bu güne göndereceklerinin üzerine fi 29 sene mart Faranka tarihiyle bir güne almış olduğunu varaka-i resmiyye-ti meymanelerinin iki mahalde cereyan eden müzakerat ve tahkikatdan hiç birine teasud (temasud) edilmeyerek yalnız hükümetin şu babda olan müsaadesine mebni vukuu maznun bulunan madde-i katlin meydana çıkarılmadığından bil'mübahase mumaileyh Şermakinin muhafızlıktan azliyle kanun-i ma'delet-nemun-i seniyyeahkam-i celile üzere şediden terbiye ettirilmesi ve Hedye sakinlerinden AvazuBalfıkıh nam kimesne mumaileyh şarmekinın vekili bulunması muayenesiyle müteveffa-yı merkum Mösyö Bumiirinsüvar olduğu sefine reisiyye bir mikdar akçe vererek katl ettirmiş olduğu mervî bulunduğundan onun hakkında dahi olvecihle mücazat-i şedidenin icrasıyla mumaileyhimaşarmeki ve Avazı Balfıkıhdan ba'de't-terbiye Mösyö Lambarkin familyası hasarları için yirmi bin riyal ahz ve tecrim kılınması ve mezkûr sefine-i bahriyelerinden olub Aden komandanı tarafından celbkılınmış olan madde-i katlin fiilinde ianesi olduğu mesmuları olduğundan onun ve gerek sefine-i mezbure kuyudatı mumaileyh Abdullah Ruveyli ve karındaşı ve sair bahriyelerin idare-i yemaniyeye geldiklerinde ahz ve giriftleri ile mücazat-i şedidelerinin icrası ve fakat mezkûr bahriyelerden Nur Muhammed nam kimesne madde-i katli takrir eylemiş olduğundan onun mücazatından muaf tutulması hususlarının icrasına mübaderet

olunduğu takdirde keyfiyet devlet metBuları tarafına arz olunarak bîtaraf mahkeme-i zairede rüyet olunmak üzere mumaileyhimaşarmeki ve Avazı Balfıkıh ile CekiCedeni nam bahriye burada bulunmaları mûlabesesiyle yedlerinde taahhüd-i muhibbane bırakıldığı hususları muharrer ve mestur olduğunu bit'terhim malumatımız olmuş ve beyandan müstağni bulunmuş olduğu üzere fırak-ı devlet-i fahimesimetbuı.bulunan devlet-i aliyyenin samimi müttehit ve müttefik-i halisi olubbu miisillümemuran velev süllime bir tebeasının memalik-i mahrusetü'l-mesalik sltanat-ı seniyyede telef ve izaasına cesaret eden her kim olursa olsun lazım gelen tedabirin icrasıyla ele getirilerek hakkında muamele-i kanuniyenin icrası icab-ı halden ve müteallik buyrulan irade-i seniyye iktiza-yıcelilidenolmağla bundan akdem yani sal-i hali receb-i şerifi yirmi altıncı günü Hedye Limane-i Atfiah muvasalat-i meymanelerinin ferdası günü muafat resmiye halisane ve dostanemizin üzerine madde-i mezkûrebil'müzakerekuvve-i hayriyeniniraesine ihtiyaç hissedeceği taktır ettiğİ ve hasebe'l-mevsim havalar lodos bulunduğuna mebni der akab hisse ve nizamiyeden olmak üzere dört yüz nafar ve bir top maatopçıyan ve mühimmat Hedye limanına birinin şotyâ beğlik sefineye ve rakibe olanları osfora ırkab ve şotyâ-i mezkûreyi ve karaya asker dökmek üzere dört aded kebir sandalları mezkûrasforarabtedereek mumaileyh Şermakinin muhafızı bulunduğU Zeyla' nam mevakiâ hemen mah-ı mezburun yirmi sekizinci günü irsal ve izhab kılınmış ve havanın derkar olan muhalefet ve telatum-i deryanın kesret ve azametine binaen biz'zarurebocalayub avdet ve şimalin zuhurunda asker-i merkum gönderilmek üzere bir tarafda terk olunan evvela Maso' ve muahharan Cidde ve bilaharasüveyşe azimetiniz vuku bulmuş ve esna-yı Mezkûrede hemen eser-i şimal zahir olur olmaz asker-i merkum amade olunan dört büyük sefayineirkaben levazımat-i mukteziyeleri ile beraber mevkii mezkûra eğer ki izam kılınmış ise de tekrar havanın muhalefeti cihetiyle Hedyeden dört saat mesafede vaki Turfa nam limanda buldukları halde mumaileyh şermaki keyfiyet-i mezkûredenhabertdar olarak bulunduğU mevkiden hareket ve muvafakat-i hava ile Hedyeyemüvasaletb eylemiş ve artık askerın sevkine bir günâ hacet ve lüzum görülmemiş olduğundan bu tarafa iade kılınması ve çünkü mumaileyh Mösyö Lamarkin vukui vefatı amade keyfiyet-i mezkûrun tahkikine Aden kumandanı tarafından bir kıta

vapur ile Aden kumandanı kaymakamı yoluyla mösyö bölifder tabiya karfinde ol vakit vaki olan tahkikatı ne merkezde ise onun ve mumaikleyhşermakinin ve tecra ahalisinden Ebubekirin tevarüd eden tahriratları ne meallerde ise bunların bil'izah beyanla orada tahte'hutut bulunan bahriye neferatından celi cedidinin irsal huruf olan iş'arımızın üzerine bahriye-i mezkûrun irsaliyle beraber vaki olan tahkikatı ve cereyan eden muharraratın suret-i mahzıranı irsal eylemiş olmasıyla bu kere müvasalet-i meyhanelerinde cümlesini mevkii müzakereye koyarak ariz ve amik mütalaa ve tetkike edilmesi ve mesmuat üzerine yekdiğeremübayin olarak ma'raz-ı şehadette mukaddemen iki neferin ve bu kere tercümanlık hizmetinizde olan bir neferin takrirleri istima' kılınmış ise de bu keyfiyet tecraahalisinden olub mumailleh Şermakinin arusu olduğu rivayet kılınan mumailleh ebubekirinşayiası olduğu ve bazıları onon işittiklerini rivayet ettiklerinden maada ahaduhume ifadesi ahara mübayin bulunmuş olduğundan zate muttasıfoldukda sıfat-ı mahdude-i hakkaniyet muktezası olarak mumailleh Şermakinin mahalline iadesini tensib eylediklerinden üzerine tarafımızdan ruy-i rıza gösterildiği mezkûr varaka-i Resmîyenizde madde-i mezkûru hükümet-i mahalliyeinin müsaadeli tutulmanızı tahrir eylemeleri doğrusu maa't-teessüf istiğrab olunmuş ve memalik-i mahruse-i şahanenin her tarafında olur işse olsun hilaf-i şer'i şerif ve kanun-i münifbir hareket vukua gelür ise mürtekblerinite'dib ve terbiye etmek müstakillensahib-i mülk olan saltanat-i seniyyeyeaid ve raci' bulunmuş olduğuna ve mumailleh Şermakinin mevkii mezkûrdan kaldırılmış ise olbabda şeref-sadır olan emirname-i seide-i derç ve irade buyrulmuş idüğüne binaen iltimas-i muharrara-i Mehbazare üzere ol tarafa gönderilmeyüp zuhur-i irade-i seniyyeye değin şimdilik bu tarafa tahte'l-huffaz tetkik olunduğu derkar bulunmuş olub ancak kendisinden talep ettikleri madde-i katilde şirket şöyle dursun henüz zuhur-i katil tahakkuk ve tebeyyün etmemiş olmasına nazaran ona ve gerek avazı balfıkıh ve bahriye nezaretinden çeki Cedidiye bilcince teveccühle mücazat şiddenin icrası ve yirmi bin liranın tecrim ve istihsal edilmesi tahzir olacağından mütecezza olduğundan başka bila istihsal irade bu makule harekata mücaseret edemeyeceklerinden cümlesinden kefil-i nefsa rizki alınaraktahte'l-hıfz burada meks ve tetkik kılındığı misillümezkûr sefine nahvesi Abdullah ruveylî ve

karındaşı ve bahriye neferatından sairleri idare-i yemaniyeye gelecek oldukları halde ahz ve giriftlerine mübaşeret ve ikdam ve gayret olunmasını beyanıyla bu babbabab-ı aliye yazılacak arizaların cevab-ı iradesinin zuhurunda istid'asında bulunduğunuz mücazatın ve cerayim maddesinin olvakit iktizasına bakılacağı İfadesi zeria-i ibraz-i hulus ve mehabbetimolmuşdur.

EK 3.1: Ek üçteki Metnin Çevirisi

Y_EE_00118_000041_001_001

Gönderen: İngiltere Sefareti
Gönderilen: Hariciye vekâleti
Tarih: 27 Teşrin-i evvel 878

Makam-i nezaret-i celile-i hariciyeye fi 27 teşrin-i evvel sene 878 tarihiyle İngiltere sefaretinden varid olan takririn tercümesi suretidir.

Devlet-i metbuam ile hidiiviyet-i celile-i mısıryye beyninde 1877 senesi eylülünün yedisinde akdolunan sureti melfuf mukavelename mucebincehidiv hazretlerinin ve re's Hafun Kadar Somali sevahilinde devlet-i aliyyenin taht-ı tabiiyyetinde olarak icra eylediği hükümet devlet-i metbvuum canibinden tasdik olunmuş ve hidiv hazretleri dahi Bulhar ve Berbera Limanlarını proferank edeceğini beyan ettiği misillü havali-i mezkûrede İngiltere tüccar ve sefainine ve tayin olunacak konsoloslara ve esir ticaretinin men ve ilgasına dair bazı taahhütlerde dahi bulunmuş ve ondan başka arazi-i mebhuseden hiçbir yerin düvel-i ecnebiyyeden birine bir vecihle terk olunmayacağını gerek kendi ve gerek ahlaflı namına vaadeylemiştir.

İşbu mukavelename memalik-i mahruse-i şahanenin ecza-yımütemmimesinden olan hıtta-i mısıryyenin havi olduğu sair bilcümle arazi miisillü irade-i seniyye ile ilhak olunmak lazım gelen bu sevahilin hiçbir kısmı hidiv hazretlerinin veraset tarikıyla taht-ı idaresinde bulunan sair ülkeler gibi her ne suretle olursa olsun düvel-i ecnebiyyeden hiçbirine terk olunmayacağını te'minen taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiden haşmetlü İngiltere kraliçesi hazretlerine bir beyanname-i resminin i'tasını müteakip kat'i ve vemer'ıyyü'l-icra olacağı bveşinci bendinde meşruttur.

Mukavelename-i mezkûr vükela-yıfihamhazaratınınmehamm-i umur ilke meşgul oldukları bir zamanda akdolunmuş olduğundan keyfiyetin olvakitcanib-i bab-ı âliye iş'arımünasib görülmemiş şimdi ahvalin vahameti bir dereceye kadar hafiflemiş olmasına mebni devlet-i metbuam bu mukavelenamenin akdolunduğunubab-ı akliye tebliğ ile icrasının mevkufün aleyh olan beyannamenin taraf-i eşref-i hazret-i

padişahiden i'ta buyrulması arzusunda ve hukuk-i hükümdari-i cenab-ı padişahi ile hidiv hazretlerinin hükümetince müsaid surette akdolunmuş olan işbu mukavelenamenin Cenab-ı hükümet-i seniyyeden mazhar-ı hüsün telakki olunacağı ümidinde olmağlamezkûr beyanname-i resminin i'tasiçünmükalemata girmişliğim aldığım emir iktizasındandır.

Aden merkezi için muavenet istihsali emrinde derkar olan lüzuma mebni karşı sahilde vaki limanların kabail-ii mahalliyeyimünasib bir nezaret altında tutmaklığa muktedir ve İngiltere ticaretinin muamelat ve muhaberatını asla kayıt ve tahrir etmemekle haheşger dost bir hükümetin yed-i tasarrufunda bulunması İngiltere devletince mühim ve muktena olduğundan gerek bu mülahazata ve gerek sevahil-i mezkûrede halen cari olan esir ticaretinin fesih ve ilgası arzusuna binaen mezkûr mukavelename akdolunmuşolmağla şimdi icra-yiahkamiçünicanib-i bab-ı aliden diriğ-i muavenet olunmayacağı memuldür beyan-ı hal-i ihtiramat-i faika-i senaveranemintecdid-i tevsikatınazeria ittihaz kılındı.

Aslına mutabıktır

Bende Ali Rıza

EK 4.1: Ek Dörtteki Metnin Çevirisi

Y_EE_00118_000042_001_001

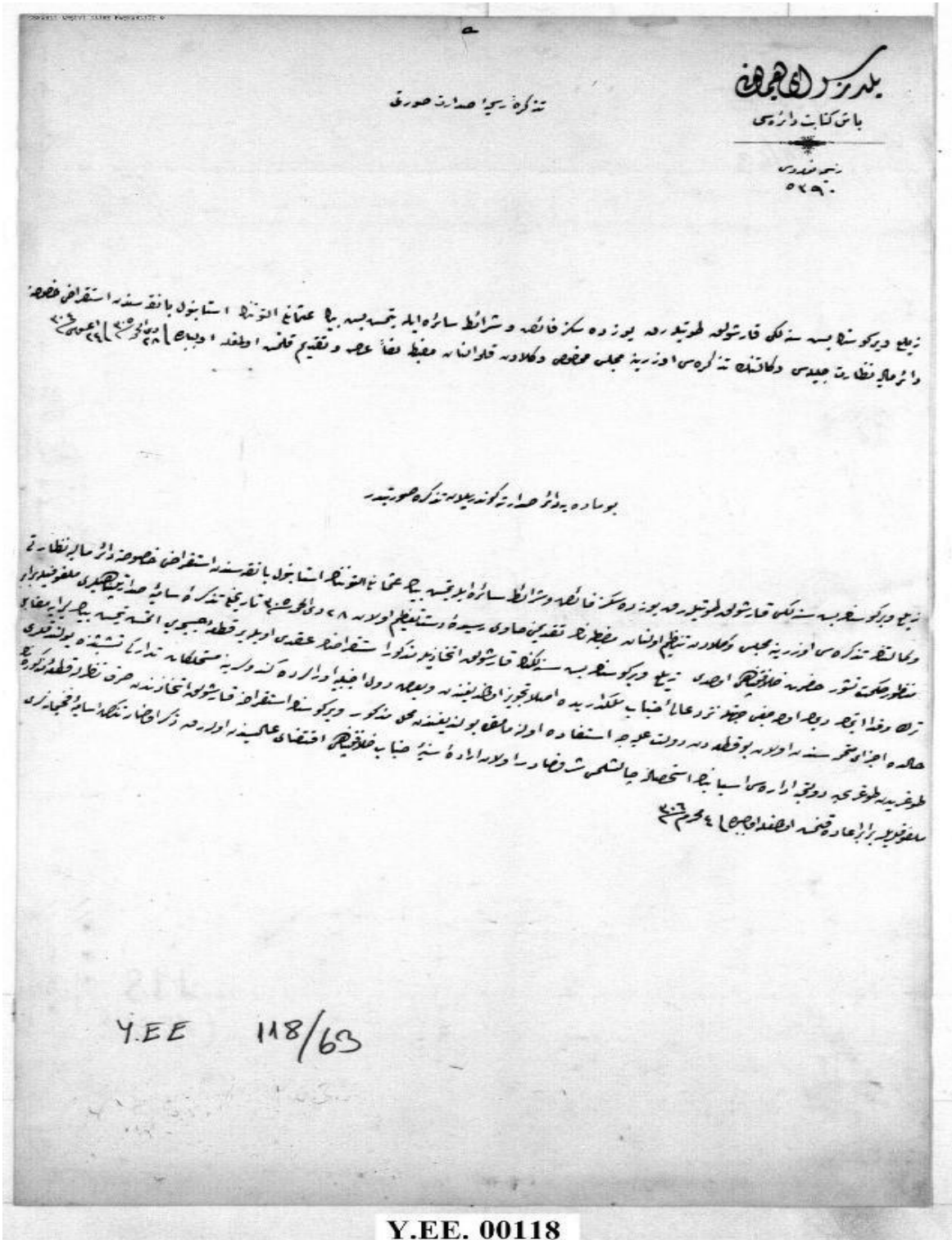
İLMÜHABER

Gönderen: Maliye Hazinesi**Gönderilen: Divan-ı Hümayun****Tarih:25Receb 1292 / 14 Ağustos 1291**

Hadide sancağına merbut olan afrikasevahilinde müfrez bir halde bulunan zeyla' iskelesinin daha ziyade istifade edilecek mertebeye getirilmesi lazım geldiğine binaen hüsn-i suretle idaresinin Hidiv-i mısırfehametlüdevletlü müşir hazretleri uhdesine ihalesi ve bunun için senevi tertip olunan 15000 altun yağma 3000 kesenin maliye hazine-i celilesine tediye ve ifası müteallik buyrulan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi iktiza-yı alisinden bulunmuş olmağla ve salifü'z-zikr 3000 kesenin mısır virgüsüne ilaveten istihsali tıpkıyyet-i maslahat iktizasından bulunmağla hazinece dahi muamele-i lazimenin ifası beyaz üzerine şeref-sadır olan bir kıta ferman-ı alide emir ve beyan buyrulmaktan naşi zikrolunan zeyla' iskelesinin idaresinin hidiviyet-i celile-i mısıryeye ihalesi ve senevi 15000 lira-yı Osmaninin yağma 3000 kesenin maliye hazine-i celilesine tediye ve ifası mukteza-yı irade-i seniyyeden olduğuna mebni marru'z-zikr 3000 kesenin taksımı bir sene seneden itibaren mısır virgü-yi kadimine ilaveten hazine-i celilece istihsali olacağı cihetle salifü'z-zikr iskelenin taksımı bir senesinden itibaren bab-ı ali canib-i samisinden verilen karar-ı mahsus ve şart-ı ihalesi ahkâmına tevfikan hidiviyet-i müşarunileyha canibinden tayin buyrulacak memura devir ve teslimi zımnında yemen vilayeti valiliğine 7 temmuz 1291 tarihinde tahrirat-i aliyye-i nezaret-penahi tastir kılınmış ve salifü'z-zikr 3000 kesenin mısırın virgü-yi kadimine ilaveten istihsali zımnında bank ve keyfiyet malum olmak için mesarif-i umumiyye muhasebeleriyle ihalat-i müdiriyetle ve defterhane-i amire ve tersane-i amire ve evkaf-i hümayun muhasebelerine diğer ilmühaberi verilmiş olmağla divan-i hümayun kalemine dahi bâ ferman-i sami işbu ilmühaber i'ta olundu.

Fi 25 Recep sene 1292 ve fi 14 ağustos sene 91

EK 5 : Zeyla Vergisi ile İlgili Bir Tezkire-i Resmîye

EK 5.1: Ek Beşteki Metnin Çevirisi

Y_EE_00118_000063_001_001

YILDIZ SARA-YI HÜMAYUN

BAŞ KİTABET DAİRESİ

RESMÎ NUMRUSU 5390

Tezkere-i Resmiye-i Sadaret Sureti

Zeyla' virgüsünün beş seneliğine karşuluk tutularak yüzde sekiz faize ve şerait-i saire ile 70000 osmanlı altınının İstanbul bankasından istikraz hususuna daire-i maliye nezaret-i celilesivekaletinin tezkeresi üzerine meclis-i mahsus vükeladan kaleme alınan mazbata leffen arz ve takdim kılınmış olmağlaolbabda fi 28 zilhicce sene 1305 fi 24 ağustos sene 1304

Bu maddeye daire-i sadarete gönderilen tezkere suretidir

Zeyla' virgüsünün beş seneliğine karşuluk tutularak yüzde sekiz faize ve şerait-i saire ile 70000 osmanlı altınının İstanbul bankasından istikraz hususuna Daire-i maliye nezareti Vekaletinin tezkeresi üzerine meclis-i vükeladan tanzim olunan mazbatanın takdimini havi reşide-i dest-i ta'zim olan 28 zilhicce sene 1205 tarihli tezkere-i saye-i sadaret-penahileri melfufuyla beraber Manzur-i hikmet-nüşur-i hazreti hilafet-penahi olan zeyla' virgüsünün beş seneliğinin karşuluk ittihazıyla mezkûristikrazının akdi öyle bir kıt'a-i jismeri 60-70000 liraya mukabil Terk-i vefd etmek demek olacağı cihetle âli-i cenab-ı mülkdaride asla tecviz olunmadığından ve bazı düvel-i ecnebiyye oralarda kendülerine mustehlikat tedarik teşebusunde buldukları Halde ecza-yımütemmimesinden olan bu kıtadan devlet-i aliyyece istifade olunamamakda bulunduğundan mahall-i mezkûr virgüsünün istikraza karşuluk ittihazından hark-ı nazarla kıty'a-i mezkûrenin doğrudan doğruya devlet idaresi esbabının istihsaline çalışılmış şerefsadır olan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet-penahi iktiza-yı aleminden olarak zikrolunan tezkere-i samiye-i fahimaneleri

Melfuflarıyla beraber iade kılınmış olmağlaolbabda. fi 4 muharrem sene 1307

EK 6.1: Ek Altıdaki Metnin Çevirisi

Gönderen: Mehmet Tevfik

Gönderilen: Sadaret Makamına

Tarih: 12 Zilkade 1304

Maruz-ı çakerileridir ki

Zeyla' virgüsünün iki yüz dört senesi Ağustos taksiti olan yedi bin beş yüz aded Osmanlı beratından masrafiye nice muhıkkın taleb olunan mebalığın rüyet olunan hesab mucibince devair-i ma'lume namına ve hazine-i celile Hesaba sarf olunduğu tahakkuk eden mikdarı bit'tenzil üst tarafı olan bin yüz iki lira yirmi yedi kuruş ile iki yüz dört senesi şubat ve iki yüz beş senesi ağustos gayelerinde vadeleri dühul-i vürudetmiş olan iki taksit bedeli bulunan on beş bin lira ki cem'an on altı bin yüz iki Osmanlı lirası küsür yirmi yedi kuruş yetmiş beş santimin bank-ı Osmaninin İskenderiye şubesine teslim ve i'ta ettirilmesi hakkında icabının icra ve inba buyrulması 16 Kanun-i sani 1305 tarihinde bâ tezkere-i acizi ve iş'ar olunmuş idi mezkûr on altı bin küsür lira henüz şube-i merkumeye teslim olunmamış ve virgü-yimezkûrun üç yüz beş senesi şubat taksiti olup bu kere vadesi duhul ve mürur eden yedi bin beş yüz liranın ilavesi halinde hazinenin virgü-yimezkûreden mutlaka yirmi üç bin altı yüz iki lira küsür yirmi yedi kuruş yetmiş beş santime baliğ olmuş olduğundan meblağ-ı meburun şube-i mezbureye teslimi hakkında iktışzasının ifa ve canib-i hazineye dahi malumat İ'ta buyrulması menut-ı re'y ve irade-i aliyye-i cenab-ı sadaret-penahinin emr u ferman hazreti men lehü'l-emrindir.

Fi 24 Rejep sene 1307 ve fi 4 Mart sene 1306

Maliye Nazırı

EK 7: Zeyla Emirligi ve Habeş Kralı Arasındaki savaş haritası

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/22/Adal.PNG/250px-Adal.PNG>

EK 8: Berbera'da Mısırlular'ın İnşa Ettiği Camilerden Birisi

EK 9: Berbera'da Mısırlılar'ın İnşa Ettiği Camilerden Birisi

EK 10: Berbera'da Eski Misafir Evi

EK 11:Berbera'da Kuzey Somali'deki Mısır Valisinin Evi

EK 12: Zeyla'da Zu'l-Kibleteyn Cami'nin Kalıntıları

EK 13: Zeyla'da Eski Mahkeme Binası

EK 14: Zeyla'da Eski Müzelerinden Biri

EK 15: Zeyla'da Eski Su Deposu

EK 16: Zeyla'da Eski Gümrük Binası

EK 17: Atik Camii'nin Kalıntıları

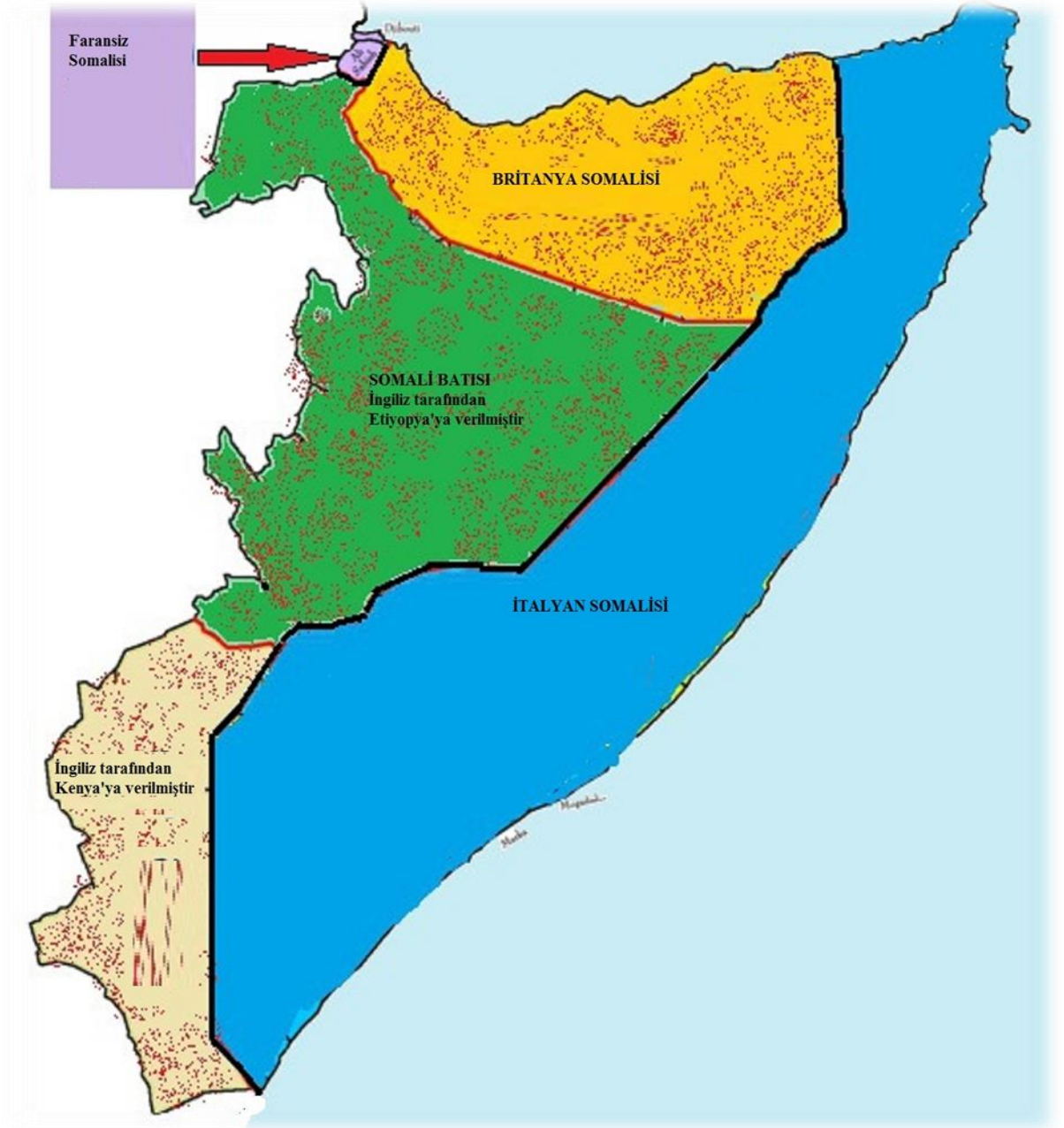

EK 18: Zeyla'daki Abdullahi b. Zela'nın Camisi

EK 19: Büyük Somali Haritası

<https://somalifuture.files.wordpress.com/2012/06/555px-somali1.jpg>

EK 20:Şimdiki Somali Haritasi

<https://www.google.com/maps/@7.3691265,39.6997946,5z>

